

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ:
ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία:

**Εξέλιξη των χώρων εργασίας εντός της κατοικίας μέσα από την εξέταση
των κατοικιών εντός των οποίων εντάσσονται**

Όνοματεπώνυμο:

Βασιλική Κωστούρου

A.M

ssd19011

Επιβλέπων καθηγητής:

Μαρία Σίνου

Αθήνα, Φεβρουάριος, 2022

**UNIVERSITY OF WEST ATTICA SCHOOL
DEPARTMENT OF INTERIOR ARCHITECTURE
INTERIOR ARCHITECTURE: SUSTAINABLE AND
SOCIAL DESIGN**

Diploma Thesis

**Development of workplaces within households,
through the examination of the households within
which they are integrated**

Student name and surname:
KOSTOUROU VASILIKI
Registration Number:
ssd19011

Supervisor name and surname:
SINOU MARIA

Athens, February 2022

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ:
ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία:

**Εξέλιξη των χώρων εργασίας εντός της κατοικίας μέσα από την εξέταση
των κατοικιών εντός των οποίων εντάσσονται**

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική
Επιτροπή:

Α/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
	ΜΑΡΙΑ ΣΙΝΟΥ	ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	
	ΖΩΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ	ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	
	ΕΛΕΝΗ ΤΑΤΛΑ	ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο/η κάτωθι υπογεγραμμένος/ ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ του ΓΕΩΡΓΙΟΥ , με αριθμό μητρώου ssd19011 φοιτητής/τρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Αρχιτεκτονική Εσωτερικού χώρου: Αειφορικός και Κοινωνικός Σχεδιασμός του Τμήματος Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής της Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι έξι μήνες και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Ο/Η Δηλών/ούσα
ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ Β.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της εξέλιξης των χώρων εργασίας εντός της κατοικίας στη σύγχρονη παγκοσμιότητα μέσα από την εξέταση των κατοικιών εντός των οποίων εντάσσονται. Σκοπός επίσης είναι να διαπιστωθεί πώς μπορούν οι χώροι εργασίας να αποτελέσουν κύριο αρχιτεκτονικό στοιχείο των σύγχρονων κατοικιών, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιόζουσες συνθήκες/ αρχιτεκτονικά ζητήματα που προκύπτουν για τους ενοίκους τους, καθώς και την ανάγκη για μία ισορροπία μεταξύ εργασίας και προσωπικής ζωής. Για την κάλυψη των παραπάνω, η μεθοδολογία, που υιοθετήθηκε, είναι αυτή της βιβλιογραφικής επισκόπησης δευτερογενών ποιοτικών δεδομένων, που σχετίζονται με τους επιμέρους στόχους της. Από τη βιβλιογραφική αυτή επισκόπηση διαπιστώθηκε ότι με την πάροδο των ετών, οι χώροι εργασίας εξελίχθηκαν σταδιακά στην σημερινή τους μορφή, στην οποία και διαφοροποιούνται ως προς αρχιτεκτονικό τους σχεδιασμό, ακολουθώντας πλέον τις ατομικές απαιτήσεις του εκάστοτε χρήστη μίας workhome κατοικίας. Στο σχεδιασμό αυτό βέβαια θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μία σειρά από σχεδιαστικά ζητήματα, τα οποία σε ότι αφορά τις workhome κατοικίες και κατά συνέπεια και τους χώρους εργασίας και τα οποία θα συμβάλουν στην κάλυψη των αναγκών των χρηστών τους. Ειδικότερα τα ζητήματα αυτά σχετίζονται με την ευελιξία της workhome κατοικία, με το αν θα ακολουθηθεί μία καθορισμένη ή ακαθόριστη αρχιτεκτονική προσέγγιση, με την αναλογία/ ποσοστό ορατότητας, ιδιωτικότητας, θορύβου, καθαριότητας, καθώς και με τις κλιματικές συνθήκες και τις απαιτήσεις του συνόλου των χρηστών και όχι μόνο του εργαζόμενου. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με κάποια επιμέρους στοιχεία, που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό του ίδιου του χώρου γραφείου, όπως ο επαρκής φωτισμός και η επιλογή των επίπλων, αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία στην σύγχρονη εποχή, που οι χώροι γραφείου εντός των κατοικιών, έχουν κατά κάποιο τρόπο επιβληθεί από την πανδημία του COVID-19.

Λέξεις - κλειδιά: κατοικίες που φιλοξενούν χώρους εργασίας, χώροι εργασίας εντός κατοικιών, εργασία από το σπίτι, εργασία στο σπίτι

Abstract

The purpose of this study is to examine the evolution of workplaces within the home in modern globalization through the examination of the homes in which they are included. The aim is also to find out how workplaces can be a major architectural element of modern homes, taking into account the specific conditions/ architectural issues that arise for their tenants, as well as the need for a balance between work and personal life. To cover the above, the methodology adopted is that of the literature review of secondary quality data, related to its individual objectives. From this literature review it was found that over the years, workplaces have gradually evolved into their current form, in which they differ in terms of their architectural design, now following the individual requirements of each user of a workhome. In this design, of course, a number of design issues should be taken into account, which in terms of workhomes, and therefore, workplaces, and which will contribute in meeting the needs of their users. In particular, these issues relate to the flexibility of the workhome, to whether a defined or unspecified architectural approach will be followed, to the proportion/ percentage of visibility, privacy, noise, cleanliness, as well as to the climatic conditions and the requirements of all users and not just the employee. All of the above in combination with some individual elements, which should be taken into account when designing the office space itself, such as adequate lighting and the choice of furniture, become even more important in modern times, where office space inside homes, have somehow been imposed by the COVID-19 pandemic.

Keywords: *workhomes, workplaces inside homes, working from home, home-based work*

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract	2
Περιεχόμενα	3
Κατάλογος Εικόνων	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
Εισαγωγή στο θέμα της εργασίας.....	8
Σκοπός και επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα	9
Μεθοδολογία	10
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΗΛΕΡΓΑΣΙΑ	12
1.1 Εισαγωγή	12
1.2 Τύποι workhome κατοικιών και χώροι εργασίας εντός των κατοικιών ..	15
1.3 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα εργασία από το σπίτι.....	19
1.3.1 Κίνητρα εργασίας από το σπίτι για τους εργαζόμενους.....	19
1.3.2 Μειονεκτήματα εργασίας από το σπίτι για τους εργαζόμενους.....	20
1.4 Τυπολογία οικιακών εργαζόμενων	20
1.5 Τηλεργασία.....	22
1.5.1 Εξέλιξη τηλεργασίας	22
1.5.2 Ορισμός τηλεργασίας.....	23
1.5.3 Ταξινόμηση τηλεργασίας.....	25
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ	27
2.1 Ιστορική εξέλιξη των workhomes μέσα από το παράδειγμα της Αγγλίας	27
2.2 Ιστορική εξέλιξη των workhomes στην Ελλάδα	40

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ.....	44
3.1 Εισαγωγή	44
3.2 Κατοικία - στούντιο	44
3.3 Μοντερνισμός.....	47
3.4 Κίνημα διαμονής/ εργασίας (live/ work)	52
4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ COVID-19	56
4.1 Εισαγωγή	56
4.2 ΗΠΑ - workhome κατοικία του γλύπτη Agelio Batle.....	56
4.3 Ηνωμένο Βασίλειο - workhome κατοικία της αρχιτέκτονα Wigglesworth	58
4.3 Ιαπωνία	59
4.5 Προκλήσεις που εγείρονται στο σήμερα από την πανδημία του COVID-19	63
4.5.1 Η θεωρία των ορίων και η συσχέτισή της με την τηλεργασία	63
4.5.2 Προσωπικές επιπτώσεις της τηλεργασίας	65
5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	68
6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1.1 Το εσωτερικό (πάνω) και το εξωτερικό (κάτω) μίας τυπικής μακρόστενης αγροικίας των Βίκινγκς (Reddit, 2021; Pinterest, 2021)	12
Εικόνα 1.2 Σύγχρονη μονάδα διαμονής/ εργασίας με διπλού ύψους χώρους και τον ενδιάμεσο όροφο ως χώρο εργασίας στο Σαν Ντιέγκο της Καλιφόρνια, ΗΠΑ (Turner, 2014)	13
Εικόνα 1.3 Αγροικία - εργοστάσιο του δέκατου 19 ^{ου} αιώνα στο Κόβεντρι της Αγγλίας για την παραγωγή κορδέλας (Holliss, 2019)	13
Σχήμα 1.4 Η κατοικία - ατελιέ του Γάλλου του Αμεντέ Οζενφάν στο Παρίσι (Horton, 2011) ...	14
Σχήμα 1.5 Η κατοικία Maison de Verre (Maison de Verre, 2018)	14
Σχήμα 1.6 Χώρος εργασίας-τραπέζι κουζίνας ερευνήτριας κοινωνικής πολιτικής (Holliss, 2019)	16
Σχήμα 1.7 Διπλού ύψους ατελιέ καλλιτέχνη με τους οικιακούς χώρους να βρίσκονται στον ημιώροφο (Holliss, 2019).....	16
Σχήμα 1.8 Ισόγειο εργαστήριο με τους οικιακούς χώρους να βρίσκονται στους πάνω ορόφους της κατοικίας κατασκευαστή επίπλων (Holliss, 2019)	16
Εικόνα 1.9 Κοινότητα «live-nearby» workhome κατοικιών μουσικών, Veld van Klanken, του Ρότερνταμ στην Ολλανδία (Holliss, 2019)	18
Εικόνα 2.1 Μεσαιωνική μακρόστενη αγροικία - εργοστάσιο Wharram Percy στο Βόρειο Γιόρκσαϊρ (Historic England, 2021)	28
Εικόνα 2.2 Παράδειγμα workhome στο Λονδίνο (The Workhome Project, 2021).....	29
Εικόνα 2.3 Μεσαιωνική workhome κατοικία εμπόρου στο Σαουθάμπτον της νότιας Αγγλίας (Historic England, 2021)	30
Εικόνα 2.4 Το αρχοντικό Penshurst Place στο Κεντ (Ellis, 2020)	31
Εικόνα 2.5 Workhome κατοικίες υφαντουργών μεταξιού του 18 ^{ου} αιώνα στην περιοχή Spitalfields του ανατολικού Λονδίνου (Holliss, 2015)	34
Εικόνα 2.6 Workhome κατοικία οικογενειακής επιχείρησης ύφανσης μεταξιού (Holliss, 2015)	35
Εικόνα 2.7 Workhome κατοικίες υφαντουργών μεταξιού (Holliss, 2015)	35
Εικόνα 2.8 Εσωτερικό workhome κατοικίας υφαντουργών μεταξιού του 19 ^{ου} αιώνα (The Workhome Project, 2021).....	35
Εικόνα 2.9 Πρόσοψη (αριστερά) και κατόψεις ορόφων workhome κατοικίας ωρολογοποιού του 19ου αιώνα (The Workhome Project, 2021).....	36

Εικόνα 2.10 Συγκρότημα αγροικιών υφαντουργιών με καταστήματα μηχανικών πλεκτικών μηχανών του 19 ^{ου} αιώνα (Framework Knitters Museum, 2021).....	38
Εικόνα 2.11 Κατοικίες - καταστήματα του 19 ^{ου} αιώνα στο ανατολικό Λονδίνο (The Workhome Project, 2021)	39
Εικόνα 2.12 Παραδοσιακές κατοικίες (Ψιλόπουλος, 2021)	41
Εικόνα 2.13 Ισόγειες και διώροφες παραδοσιακές κατοικίες σε διαφορετικές κατοικίες στην Ελλάδα (Ψιλόπουλος, 2021)	42
Εικόνα 2.14 Όψη ορεινών παραδοσιακών κατοικιών (πάνω) και λεπτομέρεια τελευταίου ορόφου ορεινής κατοικίας (κάτω) (Ψιλόπουλος, 2021).....	43
Εικόνα 3.1 Πρόσοψη (πάνω) και εσωτερικό της κατοικίας - στούντιο του Ορτά με την εσωτερική πόρτα που συνέδεε τους δύο χώρους κατοικίας και εργασίας (Horta Museum, 2021).....	45
Εικόνα 3.2 Πρόσοψη της κατοικίας - στούντιο του Ράιτ (Frank Lloyd Wright Foundation, 2021)	46
Εικόνα 3.3 Παρόμοιες κατοικίες - στούντιο του Ράιτ (Frank Lloyd Wright Foundation, 2021). 46	
Εικόνα 3.4 Πρόσοψη (πάνω) του διαμερίσματος - στούντιο του Λε Κορμπυζιέ και λεπτομέρεια του στούντιο, του υπνοδωματίου και της κεντρικής αίθουσας υποδοχής (Les Couleurs Le Corbusier, 2021)	49
Εικόνα 3.5 Πρόσοψη (πάνω) της κατοικίας - εργαστηρίου του ζωγράφου Γιάννη Μόραλη και λεπτομέρεια του εργαστηρίου του ζωγράφου (Τσιμερέκη, 2013).....	52
Εικόνα 3.6 Πρόσοψη (πάνω) της κατοικίας - εργαστηρίου της γλύπτριας Φρόσως Ευθυμιάδη - Μενεγάκη και λεπτομέρεια του εργαστηρίου της γλύπτριας (Τσιρμπινίδου, 2018).....	52
Εικόνα 3.7 Πρόσοψη της μονάδας διαμονής/εργασίας, Corson/Heinser (OfHouses, 2021) ..	53
Εικόνα 4.1 Πρόσοψη της workhome κατοικία του γλύπτη Agelio Batle (Sardar, 2008).....	56
Εικόνα 4.2 Ο χώρος κουζίνας, σαλονιού, τραπεζαρίας λειτουργεί ως αίθουσα συσκέψεων για τους υπαλλήλους και τους πελάτες (Sardar, 2008).....	57
Εικόνα 4.3 Ο χώρος πολλαπλών χρήσεων του ισογείου χρησιμοποιείται για την δημιουργία νέων σχεδίων γλυπτών και τεχνουργημάτων, για δημόσιες συγκεντρώσεις και για φαγητό. Τη νύχτα στα παιδιά αρέσει να διαβάζουν στα μεγάλα τραπέζια (Sardar, 2008).....	57
Εικόνα 4.4 Πρόσοψη της workhome κατοικίας της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Sarah Wigglesworth Architects, 2021)	58
Εικόνα 4.5 Χώρος κουζίνας, σαλονιού, τραπεζαρία της workhome κατοικίας της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Sarah Wigglesworth Architects, 2021).....	58
Εικόνα 4.6 Ενιαία πύλη της workhome κατοικίας της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Sarah Wigglesworth Architects, 2021)	59
Εικόνα 4.7 Πρόσοψη της workhome κατοικίας - γκαλερί Noda (Archinform, 2021).....	60

Εικόνα 4.8 Πρόσοψη (πάνω) της workhome κατοικίας - γκαλερί Atelier Bow - Wow και λεπτομέρειες του εσωτερικού (κάτω) (World-Architects, 2021)	61
Εικόνα 4.9 Πρόσοψη (πάνω) της workhome κατοικίας στην Kamakura και λεπτομέρεια (κάτω) αίθουσας μουσικής και του χώρου απομόνωσης (Holliss, 2015).....	62

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εισαγωγή στο θέμα της εργασίας

Στη σύγχρονη εποχή η ανθρωπότητα είναι αντιμέτωπη με την παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση της κλιματικής αλλαγής, που λαμβάνει χώρα σε συνδυασμό με έναν ταχέως αυξανόμενο πληθυσμό, μία χρόνια και σταδιακά αυξανόμενη έλλειψη κατοικιών και μία μη βιώσιμη πίεση στις υποδομές των μεταφορών. Με περισσότερες από ποτέ γυναίκες στην εργασία και τους ρόλους των δύο φύλων να είναι πλέον λιγότερο σαφώς καθορισμένοι, υπάρχει μία αυξημένη πίεση για τον σύγχρονο εργαζόμενο, που έχει ευθύνες να φροντίζει την οικογένειά του. Παράλληλα, παρατηρείται σταθερή αύξηση της αυτοαπασχόλησης σε παγκόσμιο επίπεδο. Μάλιστα το ποσοστό των εργαζομένων που είναι αυτοαπασχολούμενοι είναι πολύ υψηλό στην Ελλάδα, αφού το 2019 το ποσοστό αυτοαπασχόλησης ήταν σχεδόν διπλάσιο από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (23 % έναντι 12,5 %) με τους ηλικιωμένους και τις νεότερες γενιές, τις πλέον δηλαδή επηρεαζόμενες ηλικιακές ομάδες από τις συνεχιζόμενες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, να παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά αυτοαπασχόλησης (OECD, 2020).

Αιτία για την αυξανόμενη αυτή τάση στα παγκόσμια ποσοστά αυτοαπασχόλησης αποτελούν οι τεχνολογικές καινοτομίες που επιτρέπουν σε άτομα σε ένα ευρύ φάσμα επαγγελματιών να εργάζονται εκτός του συμβατικού χώρου εργασίας. Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν συμβάλει σε μία σημαντική άνοδο των ευέλικτων πρακτικών εργασίας, σε παγκόσμιο επίπεδο, που έχουν στον πυρήνα τους την εργασία στο σπίτι. Ταυτόχρονα υποδεικνύουν την ανάγκη ο σύγχρονος εργαζόμενος να πάψει να μετακινείται προς το χώρο εργασίας του και να γίνει πολύ πιο ριζωμένος στη γειτονιά, στην οποία κατοικεί.

Την ίδια στιγμή με το ξέσπασμα της πανδημίας του κορονοϊού, ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου και του ελληνικού εργατικού δυναμικού αναγκάστηκε να εργαστεί από το χώρο του σπιτιού του με αποτέλεσμα να αλλάξουν τα μέχρι πρότινος δεδομένα σε ότι αφορά την παραδοσιακή εργασία εκτός κατοικίας. Αυτή η μεγάλη κοινωνικοοικονομική στροφή φαίνεται ότι θα συνεχιστεί και υπάρχουν ουσιαστικοί λόγοι για να υιοθετηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο. Η εργασία στο σπίτι μειώνει τις μετακινήσεις, και συνεπώς τις εκπομπές άνθρακα, και την πίεση στις υποδομές μεταφορών. Μειώνοντας τον αριθμό των χώρων εργασίας, μπορεί να ενταθεί η χρήση του συνολικού κτιριακού

αποθέματος, απελευθερώνοντας περιττό χώρο εργασίας για άλλους σκοπούς, συμπεριλαμβανομένης της οικιστικής χρήσης.

Η εργασία στο σπίτι είναι δημοφιλής επειδή αυξάνει τον έλεγχο που έχουν οι άνθρωποι στη ζωή τους, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους κατάσταση ή το επάγγελμά τους. Έτσι για παράδειγμα, οι κατασκευαστές τσαντών σε μία παραγκούπολη της Βομβάης έχουν τη ίδια δυνατότητα να αποχωρήσουν από τη δουλειά τους για να βάλουν το παιδί τους για ύπνο με τον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (ΗΠΑ) στον Λευκό Οίκο. Η εργασία στο σπίτι ωφελεί την οικονομία, αυξάνοντας τα εταιρικά κέρδη και μειώνοντας τα γενικά έξοδα, καθώς και δημιουργώντας ένα πιο ικανοποιημένο, πιο υγιές και πιο παραγωγικό εργατικό δυναμικό (BT, 2008). Επίσης, διευκολύνει τον αντίκτυπο των πολύωρων ωρών εργασίας για νεοσύστατες επιχειρήσεις και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Ένας αιώνας με κυρίαρχη πρακτική την εργασία έξω από το σπίτι είχε ωστόσο σαν αποτέλεσμα αυτή η πρακτική εργασίας να αγνοηθεί σε κάθε επίπεδο της κοινωνίας. Αυτό είναι αξιοσημείωτο στην κοινωνική και οικονομική πολιτική, στον διάλογο για το πώς να δημιουργηθεί ένα πιο βιώσιμο μέλλον και για τον τρόπο που σχεδιάζονται τα κτίρια και οι σύγχρονες πόλεις. Αυτό αποτελεί μία σύγχρονη πρόκληση για τον αρχιτεκτονικό κόσμο με την ανάγκη για την εκ νέου «ανακάλυψη» των χώρων εργασίας μέσα στο σπίτι να αποτελεί μία μάλλον επιτακτική ανάγκη.

Σκοπός και επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της εξέλιξης των χώρων εργασίας εντός της κατοικίας στη σύγχρονη παγκοσμιότητα μέσα από την εξέταση των κατοικιών εντός των οποίων εντάσσονται. Σκοπός επίσης είναι να διαπιστωθεί πώς μπορούν οι χώροι εργασίας να αποτελέσουν κύριο αρχιτεκτονικό στοιχείο των σύγχρονων κατοικιών, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίζουσες συνθήκες/ αρχιτεκτονικά ζητήματα που προκύπτουν για τους ενοίκους τους, καθώς και την ανάγκη για μία ισορροπία μεταξύ εργασίας και προσωπικής ζωής.

Για την κάλυψη των παραπάνω, οι επιμέρους στόχοι έχουν ως εξής:

1. Παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης των κατοικιών που συνδυάζονται με χώρους εργασίας μέχρι σήμερα, μέσα στην παρουσίαση της εξέλιξής τους στην Αγγλία (για την οποία υπάρχουν οι πλέον λεπτομερείς πληροφορίες και στην οποία υπάρχει μακρά παράδοση χώρων εργασίας εντός των κατοικιών), τις

ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιαπωνία, ώστε να γίνει κατανοητή και η εξέλιξη του χώρου εργασίας εντός των κατοικιών.

2. Παρουσίαση παλαιότερων και σύγχρονων χαρακτηριστικών διεθνών και ελληνικών παραδειγμάτων χώρων εργασίας εντός κατοικιών.
3. Ανάλυση της ανάγκης για την εκ νέου αρχιτεκτονική θεώρηση των χώρων εργασίας εντός κατοικιών, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες του σύγχρονου εργαζόμενου μέσα από την παρουσίαση διαφορετικών σχεδιαστικών ζητημάτων, που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

Πέραν των παραπάνω τίθεται και ένα βασικό πρωτογενές ερευνητικό ερώτημα, που έχει ως εξής:

Πώς μπορούν να διαμορφωθούν οι χώροι γραφείου εντός των κατοικιών κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19;

Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω ερώτημα διαμορφώνονται δύο επιπλέον επιμέρους στόχοι:

1. Παρουσίαση των νέων μορφών εργασίας και ειδικότερα της τηλεργασίας και του τρόπου με τον οποίο αυτή έχει εξελιχθεί κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19.
2. Παρουσίαση προτάσεων/ κατευθύνσεων για χώρους γραφείου εντός των κατοικιών κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19, ώστε να αναδειχθούν πιθανοί τρόποι διαμόρφωσής τους

Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία, που υιοθετήθηκε στην παρούσα εργασία, είναι αυτή της βιβλιογραφικής επισκόπησης δευτερογενών ποιοτικών δεδομένων, που σχετίζονται με τους επιμέρους στόχους της. Ειδικότερα χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές, όπως βιβλία και επιστημονικά άρθρα, που σχετίζονται άμεσα με το ερευνητικό αντικείμενο, καθώς και σχετικές ιστοσελίδες.

Ως λέξεις/ φράσεις - κλειδιά για την εύρεση των παραπάνω πηγών, χρησιμοποιήθηκαν οι εξής: κατοικίες που φιλοξενούν χώρους εργασίας, χώροι εργασίας εντός κατοικιών, εργασία από το σπίτι, εργασία στο σπίτι, γραφεία στο σπίτι, κορονοϊός και τηλεργασία στα ελληνικά και work spaces in homes, workhomes, live/ work και home-based work, home office, COVID-19 και teleworking στα αγγλικά. Έτσι οι πηγές που έγιναν

αποδεκτές ήταν τόσο στην ελληνική όσο και αγγλική γλώσσα. Επιπλέον και καθώς η εργασία πραγματεύεται μεταξύ άλλων την ιστορική εξέλιξη των χώρων εργασίας εντός κατοικιών, δεν τέθηκαν χρονικοί περιορισμοί στην αναζήτηση των πηγών.

Σημειώνεται ότι οι πηγές που τελικά χρησιμοποιήθηκαν, αρχικά ελέγχθηκαν ως προς το περιεχόμενο και τη συνάφειά τους με το ερευνητικό αντικείμενο και στη συνέχεια κατηγοριοποιήθηκαν με βάση τον εκάστοτε επιμέρους στόχο, που καλύπτουν. Τέλος κατόπιν ανάλυσης, σύνθεσης και περίληψης του περιεχομένου τους, αποτέλεσαν το τελικό περιεχόμενο της εργασίας.

Επιπλέον σημειώνεται πως οι διαθέσιμες πηγές, που κατέστη δυνατόν να βρεθούν είναι σχετικά περιορισμένες. Κύρια μάλιστα πηγή αποτελεί το έργο της αρχιτέκτονα και καθηγήτριας της Σχολής της Τέχνης, Αρχιτεκτονικής και Σχεδιασμού (School of Art, Architecture and Design) του Μητροπολιτικού Πανεπιστημίου του Λονδίνου (London Metropolitan University), Frances Holliss, η οποία από το 2001 έχει πραγματοποιήσει εκτεταμένη έρευνα στο πεδίο της εργασίας από το σπίτι.

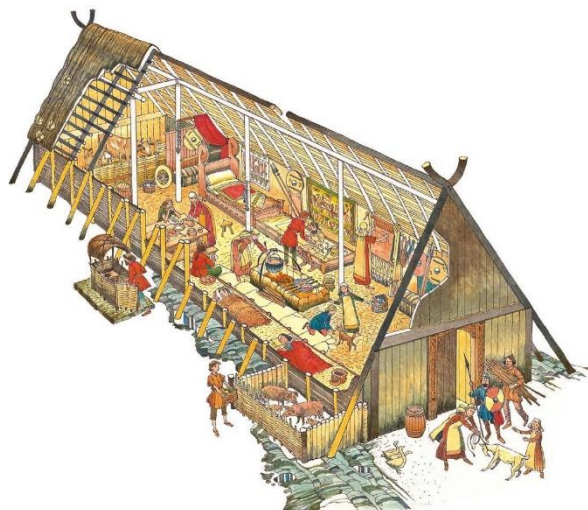
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΗΛΕΡΓΑΣΙΑ

1.1 Εισαγωγή

Ο τύπος κτιρίου που συνδυάζει την κατοικία και το χώρο εργασίας, συχνά σχεδιασμένος ειδικά για να φιλοξενήσει τη διπλή αυτή λειτουργία, μέχρι την βιομηχανική επανάσταση ήταν σχεδόν σε παγκόσμια χρήση και ονομαζόταν απλά «σπίτι» ή «κατοικία». Αλλά στον 20^ο αιώνα, ο όρος σπίτι ή/ και κατοικία σήμαινε πλέον ένα κτιριακό τύπο, αποκλειστικά ταυτισμένο με την έννοια της στέγασης, ένα κτίριο στο οποίο ο σύγχρονος άνθρωπος εξυπηρετεί απλές ανάγκες της καθημερινότητας, όπως το να μαγειρεύει, να τρώει, να κάνει μπάνιο, να κοιμάται, να βλέπει τηλεόραση, να περνάει το ελεύθερο χρόνο του γενικότερα και να μεγαλώνει τα παιδιά του και τίποτα περισσότερο (Holliss, 2015; Holliss, 2019).

Και έτσι ο τύπος κτιρίου διπλής χρήσης, που συνδυάζει την κατοικία και με τον χώρο εργασίας, έχασε το όνομά του και ως αποτέλεσμα, αν και δεν εξαφανίστηκε, βρέθηκε στο παρασκήνιο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Στο πλαίσιο, βέβαια, σήμερα, και όπως προειπώθηκε, ενός ταχέως αναπτυσσόμενου εργατικού δυναμικού που εργάζεται πλέον στο σπίτι, ο συγκεκριμένος τύπος κτιρίου χρειάζεται μία εκ νέου ανακάλυψη, έναν επαναπροσδιορισμό (Holliss, 2015; Holliss, 2019).

Η ύπαρξη τέτοιων κατοικιών διπλής χρήσης, που συνδυάζουν την κατοικία και με το χώρο εργασίας και που η Holliss για να τις περιγράψει επινόησε τον όρο workhomes (ή σε ευρύτερη κλίμακα workhome κτίρια ή/ και workhome οικισμοί) (Holliss 2015), έχει υπάρξει σε πολλές διαφορετικές μορφές για εκατοντάδες αν όχι χιλιάδες χρόνια. Όμορφα και ενδιαφέροντα

Εικόνα 1.1 Το εσωτερικό (πάνω) και το εξωτερικό (κάτω) μίας τυπικής μακρόστενης αγροικίας των Βίκινγκς (Reddit, 2021; Pinterest, 2021)

Εικόνα 1.2 Σύγχρονη μονάδα διαμονής/εργασίας με διπλού ύψους χώρους και τον ενδιάμεσο όροφο ως χώρο εργασίας στο Σαν Ντιέγκο της Καλιφόρνια, ΗΠΑ (Turner, 2014)

κτίρια τέτοιων κατοικιών αναδύονται παντού. Κυμαίνονται από τη μεσαιωνική μακρόστενη αγροικία των Βίκινγκς (λεπτομέρειες στο 3^ο Κεφάλαιο), στην οποία ζούσαν και δούλευαν αγρότες με τα ζώα τους (Εικόνα 1.1) μέχρι και σε χώρους λίγο διαφορετικούς από τη σύγχρονη μονάδα διαμονής/εργασίας (live/ work unit) με τους διπλού ύψους χώρους και τον ενδιάμεσο όροφο (Εικόνα 1.2) (The Workhome Project, 2021).

Υπάρχει όμως και η αγροικία - εργοστάσιο του δέκατου 19^{ου} αιώνα (λεπτομέρειες στο 3^ο Κεφάλαιο), στην οποία τα στούντιο ύφανσης του τελευταίου ορόφου μοιράζονταν έναν κοινό κινητήριο άξονα, που συνδεόταν με μία κεντρική ατμομηχανή, έτσι ώστε οι οικιακοί εργάτες να μπορούν να λειτουργούν ηλεκτρικούς αργαλειούς και να ανταγωνίζονται με τους υφαντές, που εργάζονταν στα εργοστάσια (Εικόνα 1.3) (Holliss, 2015; The Workhome Project, 2021).

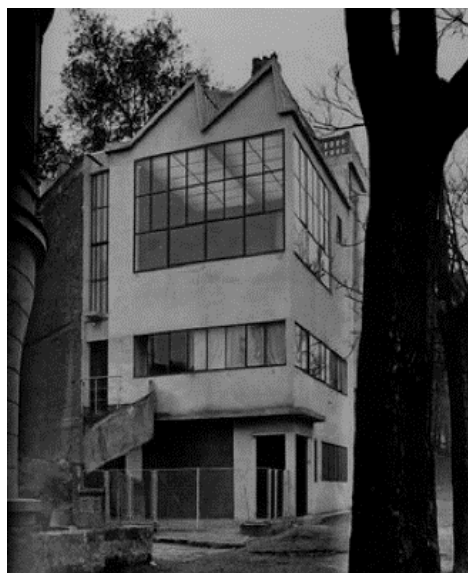
Εικόνα 1.3 Αγροικία - εργοστάσιο του δέκατου 19^{ου} αιώνα στο Κόβεντρι της Αγγλίας για την παραγωγή κορδέλας (Holliss, 2019)

Οι κατοικίες διπλής χρήσης κυμαίνονται επίσης από την κατοικία - ατελιέ του Γάλλου κυβιστή ζωγράφου, Αμεντέ Οζενφάν, που σχεδιάστηκε από τον Ελβετό αρχιτέκτονα, Λε Κορμπυζιέ (Εικόνα 1.4) ως και την κατοικία Maison de Verre (γνωστή και ως κατοικία από γυαλί), που σχεδιάστηκε από τους Γάλλο σχεδιαστή επίπλων και εσωτερικών χώρων, Πιερ Σαρώ, και τον Ολλανδο αρχιτέκτονα, Μπέρναρντ Μπιάφουτ (Εικόνα 1.5) (λεπτομέρειες στο 3^ο Κεφάλαιο) (The Workhome Project, 2021).

Κάθε χώρα είχε τη δική της εκδοχή αυτού του συγκεκριμένου κτιριακού τύπου των κατοικιών, από την ιαπωνική μονοκατοικία (machiya) μέχρι το κατάστημα - κατοικία της Μαλαισίας, από το ιρανικό σπίτι με αυλή μέχρι το βιετναμέζικο σπίτι - σωλήνα (tube house), από το ατελιέ της μεταξουργίας της Λυών μέχρι το σπίτι των Ολλανδών εμπόρων (Holliss, 2019; The Workhome Project, 2021).

Λαμβάνοντας διαφορετικές μορφές ανάλογα με τον πολιτισμό και το κλίμα, οι άνθρωποι είναι συχνά τόσο εξοικειωμένοι με τις κατοικίες που συνδυάζονται με χώρους εργασίας, που πλέον δεν τα παρατηρεί ή δεν τα διακρίνει κανείς από τις υπόλοιπες σύγχρονες κατοικίες, που εξυπηρετούν αποκλειστικά σκοπούς στέγασης (Holliss, 2019; The Workhome Project, 2021).

Ωστόσο με στόχο την απόδοση της δέουσας προσοχής και ταυτόχρονα της κατανόηση της εξέλιξης του συγκεκριμένου τύπου κατοικίας (που από εδώ και μπρος θα καλείται για λόγους συντομίας workhome κατοικίες), στο επόμενο Κεφάλαιο θα παρουσιαστεί μία ιστορική εξέλιξη τους μέχρι τον 20^ο αιώνα μέσα από την παρουσίαση της εξέλιξής τους στην Αγγλία, για την οποία υπάρχουν οι πλέον λεπτομερείς πληροφορίες και στην οποία υπάρχει

Σχήμα 1.4 Η κατοικία - ατελιέ του Γάλλου του Αμεντέ Οζενφάν στο Παρίσι (Horton, 2011)

Σχήμα 1.5 Η κατοικία Maison de Verre (Maison de Verre, 2018)

μακρά παράδοση χώρων εργασίας εντός των κατοικιών. Στη συνέχεια και ειδικότερα στο 3^ο και 4^ο Κεφάλαιο θα λάβει χώρα μία αντίστοιχη παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης του συγκεκριμένου τύπου κατοικίας κατά τον 20^ο αιώνα και μέχρι το σήμερα. Σημειώνεται ότι μεγάλο μέρος και των τριών αυτών Κεφαλαίων, καθώς και της υπόλοιπης εργασίας έχει βασιστεί στο βιβλίο της Frances Holliss με τίτλο «Beyond Live/Work: The Architecture of Home-based Work», που εκδόθηκε το 2015, λόγω έλλειψης, όπως προειπώθηκε, πολλών πηγών, που σχετίζονται με το ερευνητικό αντικείμενο της εργασίας.

Ωστόσο πριν την παρουσίαση αυτή, στο παρόν Κεφάλαιο γίνεται πρώτα μία παρουσίαση των διαφορετικών τύπων workhome κατοικιών, ώστε να γίνει κατανοητό ποιοι τύποι τους χρήζουν ανάλυσης με σκοπό να αναδειχτεί ο τρόπος που λειτουργούσε και διαμορφωνόταν ο χώρος εργασίας εντός των κατοικιών με την πάροδο των ετών, καθώς και πώς εξελίσσεται σήμερα. Επιπλέον γίνεται μία ανάλυση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων, που πιθανώς οδηγούν ή/ και αποθαρρύνουν τον σύγχρονο άνθρωπο στην εργασία από το σπίτι, καθώς και της τυπολογίας των ατόμων, που επιλέγουν την εργασία από το σπίτι. Με τον τρόπο αυτό θεωρείται ότι θα γίνουν καλύτερα κατανοητά τα ζητήματα σχεδιασμού, που θα πρέπει να απασχολήσουν τους σύγχρονους αρχιτέκτονες κατά το σχεδιασμό χώρων εργασίας εντός των κατοικιών.

Τέλος και με στόχο να παρουσιαστούν οι νέες μορφές εργασίας και πιο συγκεκριμένα η τηλεργασία, που είναι η μορφή εργασίας, που κατά κάποιο τρόπο επιβλήθηκε από την πανδημία του COVID-19, παρουσιάζεται μία σύντομη εξέλιξη της τηλεργασίας (κυρίως σαν το αποτέλεσμα της πανδημίας του COVID-19), καθώς και διάφοροι ορισμοί που την περιγράφουν μεταξύ άλλων.

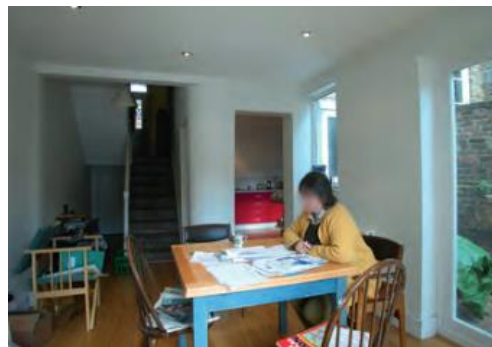
1.2 Τύποι workhome κατοικιών και χώροι εργασίας εντός των κατοικιών

Οι workhome κατοικίες μπορούν να διακριθούν στις δύο εξής κατηγορίες: workhome κατοικίες που είναι κυρίως κατοικίες (home-dominated) και workhome κατοικίες που είναι κυρίως χώροι εργασίας (work-dominated). Με άλλα λόγια, στην πρώτη κατηγορία οι άνθρωποι εργάζονται στο σπίτι τους, ενώ στη δεύτερη ζουν στο χώρο εργασίας τους. Μία τρίτη κατηγορία έχει στοιχεία κατοικίας και εργασίας με ίση αναλογία (equal-status). Τα αστικά συγκροτήματα μπορούν να διαφοροποιηθούν με τον ίδιο τρόπο ως οικιακά κυριαρχούμενα, κυριαρχούμενα από την εργασία ή ως έχοντα την ίδια αναλογία οικιακών κτιρίων και κτιρίων εργασίας. Τα δύο πρώτα είναι τα πιο κοινά στην πόλη, ενώ το δεύτερο είναι διαδεδομένο σε αγροτικά (χωριά) οικοδομικά τετράγωνα. Όπως και με την workhome κατοικία, αυτοί οι τρεις τύποι τείνουν να έχουν ριζικά διαφορετικά χωρικά και τυπικά χαρακτηριστικά (Holliss, 2019).

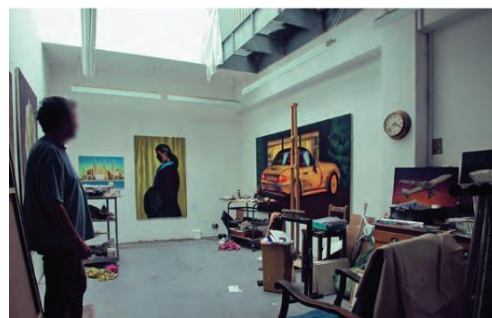
Η καθιέρωση αυτών των κατηγοριών κυρίαρχων λειτουργιών των workhome κατοικιών εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ εργασίας και σπιτιού στα κτίρια διπλής χρήσης. Τρεις βασικοί βαθμοί χωρικού διαχωρισμού εντοπίζονται, και πάλι με επιπτώσεις στην πόλη, καθώς και στο μεμονωμένο κτίριο. Ο πιο συνηθισμένος, αλλά όχι απαραίτητα ο πιο δημοφιλής, είναι ο «live-with», στον οποίο η workhome κατοικία έχει μία ενιαία πόρτα, πίσω από την οποία λαμβάνουν χώρα οικιακές δραστηριότητες και δραστηριότητες που δημιουργούν εισόδημα. Σε ορισμένα «live-with» μοντέλα, ο χώρος κατοικίας και ο χώρος εργασίας βρίσκονται κυριολεκτικά στον ίδιο χώρο. Έτσι για παράδειγμα, οι άνθρωποι εργάζονται στο τραπέζι της κουζίνας της κατοικίας τους (Εικόνα 1.6) ή ζουν σε ένα ημιώροφο πάνω από το στούντιο ή το εργαστήριό τους (Εικόνα 1.7) (Holliss, 2019).

Σε άλλες workhome κατοικίες δημιουργείται ένας ξεχωριστός χώρος για την εργασία στο σπίτι ή για τη διαβίωση στο χώρο εργασίας. Ο χώρος αυτός μπορεί να είναι ένας ολόκληρος όροφος ή απλώς ένα δωμάτιο (Εικόνα 1.8). Αλλά σε κάθε περίπτωση οι λειτουργίες επικαλύπτονται, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ως αποτέλεσμα της ενιαίας εισόδου (Holliss, 2019).

Σε αστική κλίμακα, ο «live-with» τύπος τείνει να παράγει πιο συμβατικά μονολειτουργικά αστικά τετράγωνα, κυριαρχούμενα είτε από κατοικίες είτε από κτίρια εργασίας. Είτε μεμονωμένες workhome κατοικίες κατά μήκος ενός δρόμου ή μία συνοικία, είτε συγκροτήματα πολλαπλών workhome κατοικιών με μία κοινή είσοδο, αν υπάρξει ένας προσεγγμένος σχεδιασμός, η διπλή λειτουργία μπορεί να εκφραστεί προς όφελος του ατόμου, της τοπικής οικονομίας και των τοπικών κοινωνικών δικτύων (Holliss, 2019).

Σχήμα 1.6 Χώρος εργασίας-τραπέζι κουζίνας ερευνήτριας κοινωνικής πολιτικής (Holliss, 2019)

Σχήμα 1.7 Διπλού ύψους ατελιέ καλλιτέχνη με τους οικιακούς χώρους να βρίσκονται στον ημιώροφο (Holliss, 2019)

Σχήμα 1.8 Ισόγειο εργαστήριο με τους οικιακούς χώρους να βρίσκονται στους πάνω ορόφους της κατοικίας κατασκευαστή επίπλων (Holliss, 2019)

Αντίθετα, ο δεύτερος τύπος workhome κατοικιών, οι λεγόμενες «live-adjacent» workhome κατοικίες, έχουν ξεχωριστές εισόδους για το χώρο εργασίας και τους χώρους διαμονής. Αυτό εισάγει έναν βαθμό χωρικού διαχωρισμού που είναι ιδιαίτερα χρήσιμος όταν οι δύο λειτουργίες έχουν αντικρουόμενους περιορισμούς σχεδιασμού, για παράδειγμα όταν υπάρχουν στο πλαίσιο της εργασίας κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, που θέτουν σε κίνδυνο την αίσθηση της ιδιωτικής ζωής ή όταν η εργασία είναι προκαλεί βρωμιά, δυσσομία ή είναι επικίνδυνη (Holliss, 2019).

Αυτός ο τύπος, με το χώρο κατοικίας και τον χώρο εργασίας να είναι δίπλα, αλλά διασκορπισμένοι στο αστικό συγκρότημα, προσφέρει πολλαπλές ευκαιρίες για εμπλουτισμό και ζωντάνια της πόλης, σε αστική κλίμακα. Η χωριστή είσοδος αυξάνει τη δημόσια προβολή και την κατάσταση του χώρου απασχόλησης ή/ και της κατοικίας, διατυπώνοντας τη διαστρωμάτωση, τη διαφοροποίηση και την πυκνότητα της πόλης που προκύπτει από την εργασία στο σπίτι (Holliss, 2019).

Ένας τρίτος τύπος workhome κατοικιών, οι λεγόμενες «live-nearby» workhome κατοικίες, περιλαμβάνει πλήρη χωρικό διαχωρισμό μεταξύ εργασίας και σπιτιού. Οι δύο λειτουργίες λαμβάνουν χώρα σε ξεχωριστά κτίρια, σε μικρή απόσταση μεταξύ τους. Ένα κοινό παράδειγμα είναι ένα υπόστεγο στο κάτω μέρος ενός κήπου, που χρησιμοποιείται ως στούντιο, γραφείο, εργαστήριο ή ακόμη και εμπορική κουζίνα. Αυτός ο τύπος είναι δημοφιλής επειδή βοηθά τους ανθρώπους να διατηρούν τη δουλειά τους και τους οικιακούς κόσμους χωριστούς. Όπου οι κατοικίες έχουν κήπους, ο υπάρχων αστικός ιστός μπορεί να προσαρμοστεί για να φιλοξενήσει αυτόν τον τύπο χωρίς δυσκολία (Holliss, 2019).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ, τέτοια γραφεία/ εργαστήρια/ στούντιο/ κουζίνες, που βρίσκονται σε ξεχωριστό χώρο στον κήπο, είναι όλο και πιο συνηθισμένα και δημοφιλή για τους κατοίκους. Ωστόσο, η λύση «live-nearby» workhome κατοικιών σπάνια περιλαμβάνεται στον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό, εκτός εάν ο σχεδιασμός για workhome κατοικίες ληφθεί υπόψη από την αρχή, από το στάδιο της σύλληψης δηλαδή του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, όπως για παράδειγμα στον σχεδιασμό της κοινότητας κατοικιών μουσικών Veld van Klanken του Ρότερνταμ στην Ολλανδία, στην οποία μουσικά στούντιο βρίσκονται κάτω από έναν ηχομονωτικό τύμβο γης στο κέντρο ενός δακτυλίου σπιτιών (Εικόνα 1.9) (Holliss, 2019).

Βάσει των παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη ότι στην παρούσα εργασία το ερευνητικό αντικείμενο αναφέρεται στους χώρους εργασίας εντός της κατοικίας, οι τύποι workhome κατοικιών, που θα αναλυθούν στην συνέχεια είναι οι εξής: α) workhome κατοικίες, που κυριαρχούνται από την κατοικία και workhome κατοικίες με ίση αναλογία μεταξύ των χώρων

διαμονής και εργασίας και όχι workhome κατοικίες, που κυριαρχούνται από την εργασία και β) workhome κατοικίες τύπου «live-with» και «live-adjacent» (με την προϋπόθεση ότι οι δύο διαφορετικοί χώροι ενώνονται κατά κάποιο τρόπο εσωτερικά) και όχι τύπου «live-nearby».

Εικόνα 1.9 Κοινότητα «live-nearby» workhome κατοικιών μουσικών, Veld van Klanken, του Ρότερνταμ στην Ολλανδία (Holliss, 2019)

Συνοψίζοντας, οι βασικοί τύποι των workhome μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Πίνακας 1.1 Βασικοί τύποι workhomes

Τύποι workhome κατοικιών	
Με βάση την κυρίαρχη λειτουργία	
Workhome κατοικίες που είναι κυρίως κατοικίες (home-dominated)	Πιο κοινές στις πόλεις
Workhome κατοικίες που είναι κυρίως χώροι εργασίας (work-dominated)	Πιο κοινές στις πόλεις
Workhome κατοικίες με ίση αναλογία στοιχείων κατοικίας και εργασίας (equal-status)	Πιο κοινές σε αγροτικά χωριά
Με βάση το διαχωρισμό διπλής χρήσης	
«live-with» workhome κατοικίες	Μία ενιαία είσοδος (επικαλυπτόμενες λειτουργίες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό)
«live-adjacent» workhome κατοικίες	Ξεχωριστές εισόδους για το χώρο εργασίας και τους χώρους διαμονής (μερικός χωρικός διαχωρισμός)
«live-nearby» workhome κατοικίες	Πλήρης χωρικός διαχωρισμός μεταξύ εργασίας και σπιτιού

1.3 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα εργασίας από το σπίτι

Οι σύγχρονοι εργαζόμενοι έχουν πολλά κίνητρα για να προτιμήσουν την πρακτική της εργασίας από το σπίτι, αν και υπάρχουν μειονεκτήματα από την πρακτική αυτή. Αυτά τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα παρατίθενται στις Υποενότητες που ακολουθούν.

1.3.1 Κίνητρα εργασίας από το σπίτι για τους εργαζόμενους

Ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους, που οι εργαζόμενοι προτιμούν την εργασία από το σπίτι, είναι οι ευέλικτες επιλογές χρονικού προγραμματισμού. Ο Luru (2017) αναφέρει ότι ο ευέλικτος χρονικός προγραμματισμός επιτρέπει στους εργαζόμενους να έχουν μια ορισμένη αυτονομία στον προγραμματισμό της καθημερινής τους ζωής, συμπεριλαμβανομένων των εργασιακών και των οικογενειακών δραστηριοτήτων, σύμφωνα με τις ανάγκες τους, όπως είναι για παράδειγμα το να πάνε τα παιδιά τους στο σχολείο ή να πάνε στο γιατρό. Οι Ford και Butts (1991) προσθέτουν τη δυνατότητα των εργαζομένων να τροποποιούν το πρόγραμμα εργασίας τους καθημερινά ή και ωριαία, ενώ ο Wienclaw (2019) εξηγεί τα οφέλη της ευέλικτης επιλογής χρονικού προγραμματισμού ως εξής: ελευθερία του εργαζόμενου να κοιμάται και να εργάζεται ως αργά, να ξεκινάει και να τελειώνει την εργασία του νωρίς, να εργάζεται για τέσσερεις αντί για πέντε ή έξι ημέρες την εβδομάδα, να προγραμματίζει προσωπικά ραντεβού κατά τη διάρκεια των αντίστοιχων ωρών εργασίας, που θα βρισκόταν στο γραφείο και την ολοκλήρωση της εργασίας αργότερα το βράδυ χωρίς χρήση ημερών διακοπών.

Ένα άλλο πλεονέκτημα είναι η εξοικονόμηση χρόνου στις μετακινήσεις στο γραφείο, αποφεύγοντας την κυκλοφορία αιχμής. Οι Ford και Butts (1991) ισχυρίζονται ότι η εξάλειψη του στρες της οδήγησης σε ώρες αιχμής μπορεί να αποτελεί το σημαντικότερο πλεονέκτημα για πολλούς εργαζόμενους. Ο Wienclaw (2019) εξηγεί ότι χωρίς τις μετακινήσεις, οι εργαζόμενοι έχουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο για να περάσουν με τις οικογένειές τους.

Οι εργαζόμενοι μπορούν επίσης να εξοικονομήσουν χρήματα, καταργώντας τις μετακινήσεις στο γραφείο (Wienclaw, 2019), αφού απαλείφουν το κόστος βενζίνης και φθοράς των οχημάτων τους (Ford και Butts, 1991), κόστος στάθμευσης ή χρήσης άλλων μέσων μεταφορών (Wienclaw, 2019). Οι εργαζόμενοι μπορούν επίσης να εξοικονομήσουν χρήματα εξαλείφοντας το κόστος για την κατάλληλη ενδυμασία γραφείου και το κόστος των γευμάτων (Ford και Butts, 1991). Ένα άλλο οικονομικό όφελος είναι το μειωμένο κόστος για την φύλαξη των παιδιών, τα νηπιαγωγεία τους φροντιστές ηλικιωμένων (Luru, 2017), καθώς και για τα προγράμματα απασχόλησης των παιδιών μετά το σχολείο (Wienclaw, 2019).

Η εργασία από το σπίτι έχει οφέλη ιδιαίτερα για τις νέες μητέρες ή τα άτομα με ειδικές ανάγκες που βρίσκουν τα ταξίδια επαχθή ή δεν μπορούν να φύγουν από το σπίτι, αλλά χρειάζεται ή θέλουν να παραμείνουν στο εργατικό δυναμικό (Ford και Butts, 1991). Η επιλογή παροχής φροντίδας σε άρρωστα παιδιά ή ηλικιωμένους, ενώ εργάζονται είναι ένα άλλο όφελος (Beño, 2018; Wienclaw, 2019). Επιπλέον, η εργασία από το σπίτι καθιστά δυνατή την απασχόληση ατόμων που ζουν σε απομονωμένες περιοχές, ενώ μειώνει τις πιθανότητες ασθένειας, κόπωσης και άγχους που σχετίζονται με την εργασία (Luru, 2017).

1.3.2 Μειονεκτήματα εργασίας από το σπίτι για τους εργαζόμενους

Ο Luru (2017) αναφέρει ως μειονεκτήματα της εργασίας από το σπίτι τα τεχνικά προβλήματα που δεν μπορούν να επιλυθούν από απόσταση, οι άνισες αποδοχές μεταξύ των εργαζομένων που εργάζονται στο γραφείο και των τηλεεργαζομένων, την απομόνωση των εργαζομένων, τους περιορισμούς της κανονικής αλληλεπίδρασης με τους συναδέλφους και τις δυσκολίες στην οργάνωση των δραστηριοτήτων της συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Ένα άλλο σημαντικό μειονέκτημα είναι το εμπόδιο της επαγγελματικής εξέλιξης. Οι Ford και Butts (1991) ισχυρίζονται ότι οι υπάλληλοι που εργάζονται από το σπίτι, αγνοούνται από τον οργανισμό όταν είναι ώρα για τις προαγωγές του προσωπικού. Ισχυρίζονται ότι οι συνεργάτες που παραμένουν στο γραφείο έχουν περισσότερες πιθανότητες να γίνουν γνωστοί και να προωθηθούν πιο γρήγορα, καθώς η διοίκηση δεν γνωρίζει για τις διαπροσωπικές δεξιότητες επικοινωνίας και τις σχέσεις του εργαζομένου που εργάζεται από το σπίτι. Αυτή η κατάσταση επηρεάζει επίσης τη μελλοντική του απασχόληση, καθώς ο σημερινός εργοδότης ή οι επόπτες δεν έχουν σαφή εικόνα για τον εργαζόμενο που εργάζεται από το σπίτι και συνεπώς έχουν αμφιβολίες σχετικά με την σύστασή του.

Το τελευταίο μειονέκτημα αφορά την έλλειψη δυνατότητα ανάπτυξης ενός άτυπου δικτύου επικοινωνίας με τους συναδέλφους. Όταν οι εργαζόμενοι δεν έχουν τέτοιες αλληλεπιδράσεις, μπορεί να αισθάνονται αποξενωμένοι από τους συναδέλφους και τους στόχους και τις αξίες της εταιρείας (Ford και Butts, 1991).

1.4 Τυπολογία οικιακών εργαζομένων

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της εργασίας από το σπίτι, γίνεται αντιληπτό ότι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός των χώρων εργασίας εντός των κατοικιών θα πρέπει να στοχεύει στην μείωση των παραπάνω μειονεκτημάτων και ταυτόχρονα την αύξηση των αντίστοιχων πλεονεκτημάτων. Για το σκοπό αυτό, κρίνεται

σκόπιμο να γίνει αρχικά κατανοητό, πώς μπορούν οι εργαζόμενοι, που εργάζονται από το σπίτι, να κατηγοριοποιηθούν, ώστε να γίνουν παράλληλα κατανοητές και οι ανάγκες τους, που ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός καλείται να καλύψει. Οι εργαζόμενοι από το σπίτι μπορούν ευρέως να ταξινομηθούν ως εξής (Holliss, 2015):

1. Γονείς που καλούνται να εξισορροπήσουν την εργασία με το μέγεθος των παιδιών τους: οι συγκεκριμένοι εργαζόμενοι συνήθως συνδυάζουν τον χώρο διαβίωσης με χώρους εργασίας περιλαμβάνοντας στην κατοικία τους γραφείο, στούντιο, κατάστημα, εργαστήριο, ιατρείο, υπνοδωμάτια, σαλόνι και κουζίνα. Οι χωρικές ανάγκες αυτής της ομάδας εργαζόμενων είναι διακριτές. Ο συνδυασμός του χώρου εργασίας με ένα οικογενειακό σπίτι δημιουργεί ζητήματα σχετικά με τα σωματικά, συναισθηματικά και ψυχολογικά όρια μεταξύ των δύο, που μπορούν να επιλυθούν με έναν καλό αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.
2. Επαγγελματίες, συμπεριλαμβανομένων των αρχιτεκτόνων, φωτογράφων, ακαδημαϊκών και συγγραφέων, μεταφραστών και ψυχοθεραπευτών, διαιτολόγων και ανώτερων διευθυντικών στελεχών μεγάλων εταιρειών, καθώς και διευθυντών μη κερδοσκοπικών οργανισμών. Οι χωρικές απαιτήσεις τους διαφέρουν ανάλογα με τη φύση της εργασίας τους. Ορισμένοι έχουν εξαιρετικά ορατούς δημόσιους ρόλους, που περιλαμβάνουν καθημερινή αλληλεπίδραση με πελάτες και υπαλλήλους, τράπεζες υπολογιστών, αίθουσες συσκέψεων και βιβλιοθήκες, ενώ άλλοι, που εργάζονται με έντονα μοναχικό τρόπο, χρειάζονται ησυχία και ιδιωτικότητα και υποστηρίζουν την εργασία τους απλά με ένα κινητό τηλέφωνο ή υπολογιστή και σύνδεση στο διαδίκτυο. Οι αρχιτέκτονες συχνά κατοικούν σε κτίρια που έχουν σχεδιάσει για τον εαυτό τους και τα οποία λειτουργούν ως ζωντανές, επαγγελματικές κάρτες, διαφημίζοντας τις ικανότητές τους σε πιθανούς πελάτες. Άλλοι επαγγελματίες και διευθυντές μπορούν να δυσκολευτούν να δημιουργήσουν τον κατάλληλο χώρο για την εργασία τους στο σπίτι, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην επαγγελματική ταυτότητά τους.
3. Καλλιτέχνες που εργάζονται επί εικοσιτετράωρης βάσης και που σαν αποτέλεσμα γενικά δεν κάνουν διάκριση μεταξύ της εργασίας τους και της οικιακής τους ζωής. Οι καλλιτέχνες αυτοί μπορεί να επιλέξουν είτε να ζήσουν στη δική τους workhome κατοικία είτε να ζήσουν συλλογικά σε κτίρια ως κοινότητες, που περιλαμβάνουν μία μεγάλη ενιαία τραπέζια, με κοινόχρηστη κουζίνα/ καθιστικό και υπνοδωμάτια που μοιάζουν με καμπίνες.
4. Τεχνίτες, συμπεριλαμβανομένων κατασκευαστών επίπλων, ενδυματολόγων, μηχανικών, ξυλουργών, υδραυλικών και ούτω καθεξής, των οποίων οι workhome

κατοικίες πρέπει να ανταποκρίνονται στη φύση της εργασίας και τη δομή της οικογένειάς τους, καθώς και την τοποθεσία της κατοικίας.

5. Άτομα που εργάζονται από το σπίτι για να συμπληρώσουν το χαμηλό εισόδημα της βασικής εργασίας τους και τα οποία απαιτούν συνήθως έναν μικρό ή/ και καθόλου χώρο εργασίας εντός της κατοικίας τους.
6. Ολόκληρες οικογενειακές, νεοσύστατες εταιρείες, που αποζητούν λειτουργικές και ταυτόχρονα οικονομικές workhome κατοικίες, που θα εξυπηρετούν τις ανάγκες της εταιρείας τους και της οικογένειάς τους.

1.5 Τηλεργασία

1.5.1 Εξέλιξη τηλεργασίας

Το αρχικό ευρέως διαδεδομένο ενδιαφέρον για την τηλεργασία αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970, όταν επινοήθηκε ο συγκεκριμένος όρος, για να δηλώσει την απομακρυσμένη εργασία από το γραφείο, κυρίως μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας, ως υποκατάστατο των φυσικών ταξιδιών προς την εργασία (Nilles και Carlson, 2007). Μέχρι τη δεκαετία του 1980, η τηλεργασία περιγράφονταν ως η «επόμενη επανάσταση στο χώρο εργασίας» (Kelly, 1985) και το ενδιαφέρον για την τηλεργασία συνέχισε να αυξάνεται μεταξύ των εργαζομένων, των εργοδοτών, των σχεδιαστών μεταφορών, των κοινοτήτων, της βιομηχανίας τηλεπικοινωνιών και ούτω καθεξής (Handy και Mokhtarian, 1996). Πιο πρόσφατα, έχει αρχίσει να γίνεται αναφορά στον «εικονικό οργανισμό», όπου η τεχνολογία των τηλεπικοινωνιών επιτρέπει την ευρεία διασπορά της εργασίας στο χώρο και το χρόνο (Van der Widen, Taillieu, Poolman και Zuilichem, 1993; Handy, 1995).

Από τα παραπάνω εξάγεται εύκολα το συμπέρασμα ότι η τηλεργασία δεν είναι μία νέα έννοια. Η πρόοδος στις τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) και η αλλαγή των στάσεων απέναντι στις ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας μετέτρεπαν την τηλεργασία σε μία μεγάλη τάση, που ήδη απειλούσε να αλλάξει τη φύση της εργασίας πριν από μερικές δεκαετίες. Η ενθάρρυνση της τηλεργασίας ενισχύθηκε καθώς θεωρήθηκε ότι όχι μόνο θα βελτιώνει την παραγωγικότητα και την προσέλκυση ταλέντων, αλλά επίσης θα επέτρεπε την τόνωση της περιφερειακής ανάπτυξης, θα μείωνε τις πιέσεις για τη στέγαση και τις μεταφορές στις πόλεις και θα υποστήριζε τη μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα (Bentley et al., 2016).

Αν και οι οργανισμοί αναγνώριζαν όλο και περισσότερο τα οφέλη της τηλεργασίας και σταδιακά προσάρμοζαν τις πολιτικές τους, ο πληθυσμός που επίσημα τηλεργαζόταν πριν από την πανδημία του COVID-19 ήταν σχετικά μικρός. Η αντίσταση των διευθυντών, ιδιαίτερα η έλλειψη εμπιστοσύνης σχετικά με την ικανότητα των τηλεργαζομένων να επιτύχουν αποτελεσματική απόδοση, ήταν οι κύριοι λόγοι για τη μειωμένη αυτή εφαρμογή πρακτικών τηλεργασίας στους σύγχρονους οργανισμούς (Kaplan, Engelsted, Lei και Lockwood, 2017).

Τον Μάρτιο του 2020, πολλές κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο αποφάσισαν να περιορίσουν τις μετακινήσεις πληθυσμών ως μέτρο για τη μείωση της εξάπλωσης του COVID-19. Κατά τη διάρκεια του lockdown, η τηλεργασία επιβλήθηκε ως η μόνη επιλογή για την ελαχιστοποίηση του χρόνου διακοπής λειτουργίας για διάφορες επιχειρήσεις (κυρίως σε αυτές που δεν ευθύνονται για την παραγωγή των προϊόντων που καλύπτουν τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες και των ειδών έκτακτης ανάγκης), αναγκάζοντας εκατομμύρια υπαλλήλους παγκοσμίως να εργάζονται από το σπίτι (Carillo et al., 2020). Πολλές εταιρείες έσπευσαν να υιοθετήσουν αυτοσχέδια μέτρα για τη διευκόλυνση της τηλεργασίας και οι εργαζόμενοι αγκάλιασαν ψηφιακά εργαλεία, όπως πλατφόρμες συνεργασίας και συστήματα τηλεδιάσκεψης για να συνεχίσουν να εργάζονται 100% εξ αποστάσεως (Richter, 2020). Έτσι, η παγκόσμια πανδημία του COVID-19 όχι μόνο οδηγεί τη μετάβαση από τα γραφεία στους εικονικούς χώρους εργασίας, αλλά έχει επίσης προκαλέσει μία δραματική επιτάχυνση αυτής της τάσης που ήδη βρισκόταν σε εξέλιξη και ένα κοινωνικό πείραμα σε κλίμακα που δεν είχε ξαναδεί η ανθρωπότητα (Kniffin et al., 2020).

1.5.2 Ορισμός τηλεργασίας

Οι πρώτες προσπάθειες ορισμού επικεντρώθηκαν στην τηλεργασία ως συνάρτηση της τοποθεσίας. Για παράδειγμα, ο Grant (1985) χαρακτήρισε την τηλεργασία ως ένα είδος απομακρυσμένης εργασίας ή ως την εκτέλεση των κανονικών εργασιακών δραστηριοτήτων ενώ κάποιος είναι μακριά από τον κανονικό χώρο εργασίας του. Ο Kelly (1985) όρισε παρομοίως την τηλεργασία απλά ως την εργασία μακριά από τα κεντρικά γραφεία. Ο Regenye (1985) ήταν ακόμη πιο συγκεκριμένος, αναφερόμενος στην τηλεργασία ως μια ευκαιρία για τους εργαζόμενους να εργάζονται από το σπίτι τους. Όταν εξέτασαν τις επιπτώσεις της τηλεργασίας στην ποιότητα της επαγγελματικής ζωής, οι Shamir και Salomon (1985) όρισαν την τηλεργασία απλώς ως εργασία στο σπίτι.

Ενώ αυτοί οι ορισμοί αντιπροσωπεύουν εύλογες προσπάθειες για τον ορισμό της τηλεργασίας, ο καθένας είναι ανεπαρκής. Ο ορισμός του Grant (1985) εγείρει το ερώτημα, φυσικά, σχετικά με το τι πρέπει να αποτελεί τον «κανονικό χώρο εργασίας κάποιου», ειδικά,

για παράδειγμα, εάν αυτός ο χώρος είναι ήδη το σπίτι. Ο ορισμός του Kelly (1985) αγνοεί την πραγματικότητα των διάσπαρτων οργανωτικών γραφείων εκτός από τα κεντρικά γραφεία, ενώ οι Regenye (1985) και Shamir και Salomon (1985) περιορίζουν τους τηλεεργαζόμενους σε μία μόνο τοποθεσία.

Αργότερα, ο Olson (1989) διεύρυνε τον ορισμό της τηλεργασίας για να ενσωματώσει το στοιχείο της διαδικασίας, εξηγώντας ότι η τηλεργασία είναι η εργασία που εκτελείται εκτός των κανονικών ορίων του χώρου και του χρόνου ενός οργανισμού, επαυξημένη από την τεχνολογία υπολογιστών και επικοινωνιών.

Αυτός ο ορισμός, με τη σειρά του, επεκτάθηκε από τους Gray, Hodson και Gordon (1995), οι οποίοι πρότειναν ότι η τηλεργασία είναι ένας ευέλικτος τρόπος εργασίας που καλύπτει ένα ευρύ φάσμα εργασιακών δραστηριοτήτων, οι οποίες συνεπάγονται την εξ αποστάσεως παροχή εργασίας για έναν εργοδότη ή την εξ αποστάσεως εργασία από έναν παραδοσιακό χώρο εργασίας, για ένα σημαντικό ποσοστό του χρόνου εργασίας. Η τηλεργασία μπορεί να είναι είτε πλήρους είτε μερικής απασχόλησης. Η εργασία συχνά περιλαμβάνει την ηλεκτρονική επεξεργασία πληροφοριών και περιλαμβάνει πάντα τη χρήση τηλεπικοινωνιών, για να διατηρείται ο εργοδότης και ο απομακρυσμένος εργαζόμενος σε επαφή μεταξύ τους.

Το σημαντικό χαρακτηριστικό και των δύο αυτών ορισμών είναι πλέον η ρητή διάκριση ότι η τηλεργασία υποστηρίζεται από τις ΤΠΕ. Από αυτή την άποψη, ο ορισμός των Gray, Hodson και Gordon (1995) είναι πιο περιεκτικός, καθώς ενσωματώνει την απομακρυσμένη εργασία που υποστηρίζεται από τηλεπικοινωνίες, είτε πρόκειται απλώς για ένα τηλέφωνο είτε για μια πιο εξελιγμένη ρύθμιση, συμπεριλαμβανομένων φαξ, συνδέσμων μόντεμ και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (email).

Ένας ακόμη πιο πρόσφατος ορισμός είναι αυτός των Moon και Stanworth (1999), που αναγνωρίζουν την περίπλοκη φύση της τηλεργασίας και την ορίζουν ευρέως ως μία μορφή «ευέλικτης» εργασίας που περιλαμβάνει την εξ αποστάσεως εργασία, που εξαρτάται από τη χρήση τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών. Μία παραλλαγή ορισμού προσφέρεται από τον de Haro Garcia (1997), για τον οποίο η τηλεργασία είναι μία ευέλικτη μορφή οργάνωσης της εργασίας, που συνίσταται στην άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας, χωρίς τη φυσική παρουσία του εργαζομένου στην επιχείρηση σε ένα σημαντικό μέρος του επαγγελματικού χρόνου. Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της τηλεργασίας, και σύμφωνα με τον de Haro Garcia (1997), περιλαμβάνουν τη χρήση ΤΠΕ.

Άλλοι έχουν ορίσει την τηλεργασία ακόμη ευρύτερα, όπως για παράδειγμα οι Huws, Korte και Robinson (1993), που περιλαμβάνουν τους εργαζομένους στο σπίτι που χρησιμοποιούν κούριερ για να μεταδώσουν την εργασία από και προς το γραφείο.

1.5.3 Ταξινόμηση τηλεργασίας

Μία ομάδα συγγραφέων (Andriessen, 1991; Huws, 1994 α), β); Gray, Hodson και Gordon, 1995) έχει προτείνει μία ταξινόμηση της τηλεργασίας με γενικούς όρους ως εξής:

- Τηλεργασία στο σπίτι, όπου τα καθήκοντα εργασίας εκτελούνται στο σπίτι. Αυτή η εργασία μπορεί να περιλαμβάνει εργασίες υψηλής ειδίκευσης (όπως για παράδειγμα, προγραμματισμός ηλεκτρονικών υπολογιστών) ή χαμηλής εξειδίκευσης (όπως για παράδειγμα, βασική εργασία γραφείου).
- Τηλεργασία από απομακρυσμένα γραφεία, όπου η εργασία γίνεται σε γραφεία που είναι απομακρυσμένα από το κεντρικό γραφείο, σε «δορυφορικά γραφεία» (που ελέγχονται από τον εργοδότη), στα τηλεκέντρα (οι ΤΠΕ και ο χώρος εργασίας παρέχονται για μία δεδομένη κοινότητα και οι εργοδότες καλούνται να νοικιάσουν χώρο για τους υπαλλήλους τους) ή/ και σε τηλεοικίες (όπου παρέχεται εκπαίδευση για τους χρήστες και γίνονται προσπάθειες προσέλκυσης θέσεων εργασίας για αυτοαπασχολούμενους τηλεεργαζόμενους).
- Κινητή τηλεργασία, όπου η εργασία γίνεται από άτομα που μερικές φορές εργάζονται μακριά από την κανονική βάση εργασίας τους (είτε ένα παραδοσιακό γραφείο, ένα δορυφορικό γραφείο ή το σπίτι) και των οποίων η εργασία συνήθως περιλαμβάνει ταξίδια ή/ και την εργασία στις εγκαταστάσεις των πελατών (όπως για παράδειγμα, στις πωλήσεις και τη συμβουλευτική).

Η έρευνα της IRS για την τηλεργασία στην Ευρώπη (IRS 1996, α) β)) χρησιμοποίησε μία κάπως παρόμοια τυπολογία:

- Τηλεργασία στο σπίτι, όπου το προσωπικό που διαφορετικά θα εργαζόταν σε γραφείο χρησιμοποιεί υπολογιστές και άλλες μορφές τεχνολογίας για να εργάζεται από το σπίτι σε τακτική βάση για σημαντικό μέρος του χρόνου εργασίας του.
- Νομαδική τηλεργασία, όπου οι υπάλληλοι (για παράδειγμα, μηχανικοί και προσωπικό πωλήσεων) συνήθως δεν εδρεύουν σε ένα γραφείο για όλη την εργάσιμη ημέρα, ενώ χρησιμοποιούν υπολογιστές και άλλες συσκευές τηλεπικοινωνιών για να διατηρήσουν επαφή με τη βάση τους.

- Ad hoc τηλεργασία, όπου το προσωπικό γραφείου χρησιμοποιεί υπολογιστές και τηλεπικοινωνίες για να μπορέσει να εργάζεται από το σπίτι υπό ορισμένες σαφώς καθορισμένες συνθήκες (συμπεριλαμβανομένων όλων των τύπων προσωπικού που εργάζονται από το σπίτι περιστασιακά, καθώς και σε «ειδικές περιπτώσεις» εκτός ωραρίου ή το προσωπικό σε εφεδρεία, που εξοπλισμένο με υπολογιστές ή/και κινητά τηλέφωνα για απομακρυσμένη πρόσβαση από το σπίτι όταν βρίσκεται στην εφεδρεία).

Κάθε ένα από αυτά τα σύνολα ταξινομήσεων προσθέτει στην κατανόηση για τις διαφορετικές μορφές τηλεργασίας, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την εμπειρία των τηλεργαζομένων και τον τρόπο διαχείρισής τους. Από τις πιο διαδεδομένες μορφές είναι τηλεργασία στο σπίτι και η κινητή τηλεργασία (Gray, Hodson και Gordon, 1995). Από τις δύο αυτές μορφές, αυτή που ενδιαφέρει είναι η τηλεργασία στο σπίτι.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

2.1 Ιστορική εξέλιξη των workhomes μέσα από το παράδειγμα της Αγγλίας

Υπήρξε μικρή διαφοροποίηση μεταξύ οικιακών εργασιών και των εργασιών παραγωγής στη μεσαιωνική Αγγλία με τους περισσότερους ανθρώπους να κατοικούν σε workhome κατοικίες (Meirion-Jones, 1973; Barnwell, Palmer και Airs, 2004). Ωστόσο, ο τρόπος ζωής διαφοροποιούνταν ριζικά σύμφωνα με την κοινωνική θέση, κάτι που τα κτίρια της εποχής αντανακλούσαν. Έτσι για παράδειγμα κατά τον 14^ο αιώνα στην Αγγλία υπήρχαν τρεις τυπικές κατηγορίες workhome κατοικιών: η μακρόστενη αγροικία, η κατοικία του εμπόρου και το αρχοντικό. Οι συγκεκριμένες κατοικίες τροποποιούνταν μερικές φορές σε συμφωνία με τη δραστηριότητα, την ώρα της ημέρας ή της νύχτας ή ακόμα και την εποχή, ενώ μερικές φορές φιλοξένησαν τις ξεχωριστές λειτουργίες της κατοικίας και του χώρου εργασίας σε διακριτούς χώρους (Holliss, 2015).

Η μακρόστενη αγροικία ήταν το σπίτι και ο χώρος εργασίας για τις αγροτικές οικογένειες σε περιοχές της αγροτικής Αγγλίας, όπου τα ζώα έπρεπε να διατηρούνται σε εσωτερικούς χώρους τη νύχτα και το χειμώνα. Κατασκευασμένα από τοπικά υλικά, αποτελούνταν από ένα ενιαίο χώρο ανοιχτού σχεδίου με τα ζώα να ζουν στο ένα άκρο της και τους ανθρώπους στο άλλο. Η διάκριση μεταξύ των δύο χώρων γινόταν μόνο από ένα εγκάρσιο πέρασμα. Με την κοινή χρήση του χώρου με τους αγρότες, τα ζώα προστατεύονται από τα αρπακτικά και τις ακραίες ψυχρές θερμοκρασίες. Από την άλλη η ζεστασιά του σώματός τους συνέβαλε στην θερμική άνεση των αγροτών. Όλες οι δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, συμπεριλαμβανομένης της καλλιέργειας του εδάφους, της εκτροφής των ζώων, της κλώσης του μαλλιού των προβάτων, της ύφανσης και της κατασκευής ρούχων, της παρασκευής δέρματος από τα βοοειδή, της αποθήκευσης τροφίμων για τους χειμερινούς μήνες, του μαγειρέματος, του ύπνου και του μεγαλώματος των παιδιών, λάμβαναν χώρα απρόσκοπτα μαζί μέσα και γύρω από αυτόν τον ενιαίο χώρο (Holliss, 2015).

Η μακρόστενη αγροικία, που απεικονίζεται στην Εικόνα 2.1, βασίζεται στην ανασκαφή ενός συμπλέγματος από μακρόστενες αγροικίες στο μεσαιωνικό χωριό, Wharram Percy στο Βόρειο Γιόρκσαϊρ, το οποίο εγκαταλείφθηκε λίγο μετά τα 1.500 (English Heritage, 2021).

Εικόνα 2.1 Μεσαιωνική μακρόστενη αγροικία - εργοστάσιο Wharram Percy στο Βόρειο Γιόρκσαϊρ (Historic England, 2021)

Η Εικόνα απεικονίζει ένα ανακατασκευασμένο εσωτερικό, που συνδυάζει την κουζίνα, το υπνοδωμάτιο, την τραπεζαρία, και εργαστήριο, υπνοδωμάτιο με το εργαστήριο κλώσης/ ύφανσης/ βυρσοδεψίας, το χώρο παραγωγής γαλακτοκομικών, το κρεοπωλείο και τον στάβλο (English Heritage, 2021). Οι ζωές των αγροτών ήταν δομημένες από τις εποχές, τον καιρό και τους ρυθμούς της ημέρας και της νύχτας, καθώς και από την ανάγκη να εργαστούν για τον τοπικό αφέντη/ άρχοντα, ώστε να μπορούν να πληρώσουν το ενοίκιο και να μπορούν να παρευρίσκονται στο τοπικό δικαστήριο της εποχής. Παρά την υποχρέωση του ιδιοκτήτη τους, οι χωρικοί ζούσαν και εργάζονταν σε μία κατάσταση σχετικής

αυτονομίας, στην οποία καλλιεργούσαν συλλογικά τα χωράφια που περιβάλανε την κατοικία τους και ασκούσαν οι ίδιοι έλεγχο σε πολλές πτυχές της ζωής τους (Gies και Gies, 1990; Gies και Gies, 1999).

Οι ψηλές στριμωγμένες αστικές κατοικίες (townhouses) της μεσαιωνικής Αγγλίας ενσωμάτων επίσης τον χώρο εργασίας στη διαμονή. Σειρές από κτίρια, όπως για παράδειγμα στην μεσαιωνική πόλη του Λονδίνου, με στριμωγμένα διαμερίσματα, από τα οποία και τα μικρότερα διέθεταν σε πολλές περιπτώσεις ισόγειο κατάστημα, εργαστήριο, αποθήκη, πανδοχείο ή αρτοποιείο και χώρους διαβίωσης από πάνω ήταν χαρακτηριστικά των πόλεων της μεσαιωνικής Αγγλίας (Εικόνα 2.2). Μεμονωμένοι τεχνίτες κατοικούσαν σε workhome κατοικίες,

Εικόνα 2.2 Παράδειγμα workhome στο Λονδίνο (The Workhome Project, 2021)

συγκεντρωμένες στους δρόμους των εμπορικών πόλεων, στις οποίες έφτιαχναν, αποθηκεύανε και πουλούσαν τα αγαθά τους. Η μορφή και η κατοίκηση αυτών των τύπων κατοικίας συνεχίστηκε σχεδόν αμετάβλητη για αιώνες (Holliss, 2015).

Τα νοικοκυριά είχαν τυπικά στο επίκεντρό τους το ισόγειο κατάστημα και διέθεταν συνήθως μία κουζίνα που οδηγούσε σε μία αυλή με τα μεγαλύτερα παιδιά, τις υπηρέτριες και τους μαθητευόμενους να κοιμούνται στον τρίτο όροφο. Κρεβάτια υπήρχαν στα περισσότερα δωμάτια, συμπεριλαμβανομένου του καταστήματος και του σαλονιού με την οικογένεια να κοιμάται κάποιες φορές στην κουζίνα για ζεστασιά (Tomalin, 2002).

Η οικογενειακή ζωή ήταν επίσης άρρηκτα συνυφασμένη με το εμπόριο στο σπίτι του μεσαιωνικού εμπόρου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της workhome κατοικίας της Εικόνας 2.3, που χτίστηκε για έναν πλούσιο έμπορο κρασιού του 13^{ου} αιώνα. Η συγκεκριμένη κατοικία διέθετε μία στενή είσοδο, που περνούσε από ένα κατάστημα, όπου εκθέτονταν τα προϊόντα. Οι περαστικοί εξυπηρετούνταν από έναν αναδιπλούμενο πάγκο, που λειτουργούσε ως παραθυρόφυλλο όταν δεν χρησιμοποιούνταν, προστατεύοντας την κατοικία από πιθανές κλοπές και από τις κακές καιρικές συνθήκες και υποδεικνύοντας τότε το κατάστημα ήταν κλειστό για οποιαδήποτε εργασία. Το μπροστινό κατάστημα και ο πίσω χώρος καταμέτρησης, όπου ο έμπορος έκανε τις σημαντικότερες συναλλαγές του, άνοιγε μέσα από έναν μεγάλο κεντρικό, ημιδημόσιο διπλού ύψους χώρο, όπου προσφέρονταν

στους πελάτες η φιλοξενία και τα γεύματα. Η οικογένεια και οι επισκέπτες κοιμόντουσαν σε μικρά μπροστινά και πίσω δωμάτια του πρώτου ορόφου (Holliss, 2015).

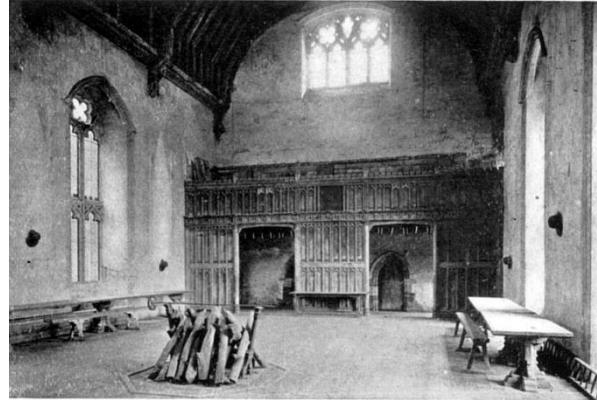

Εικόνα 2.3 Μεσαιωνική *workhome* κατοικία εμπόρου στο Σαουθάμπτον της νότιας Αγγλίας (Historic England, 2021)

Η εργασία και η οικογενειακή ζωή ήταν παρόμοια αδιαφοροποίητη στα αρχοντικά της αγγλικής μεσαιωνικής ευγενούς τάξης. Έτσι η εμπορική και οικογενειακή ζωή, με άλλα λόγια η δημόσια και ιδιωτική ζωή, ενσωματώνονταν σε αυτό τον τύπο *workhome* κατοικίας με έναν τρόπο, που είναι γενικά άγνωστος στην Αγγλία του 21^{ου} αιώνα. Το κατάστημα χωρίς τζάμια ήταν μέρος του δρόμου, αλλά και μέρος του σπιτιού, ενώ η επιχείρηση πώλησης αφορούσε όλη την οικογένεια. Το κύριο σαλόνι ήταν ένας χώρος εργασίας, όπου διεξάγονταν οι διάφορες δραστηριότητες της εργασίας που απασχολούσε το εκάστοτε νοικοκυριό και όπου διασκεδάζαν οι πελάτες. Το σαλόνι ήταν όμως ταυτόχρονα και ο χώρος όπου έπαιζαν τα παιδιά και ετοιμάζονταν τα οικογενειακά γεύματα. Το πίσω δωμάτιο όπου κλείνονταν συμφωνίες ήταν ένας σχετικά ανεπίσημος χώρος εσωτερικής κλίμακας, που σε μία σύγχρονη ματιά είναι πολύ διαφοροποιημένος από το εταιρικό γραφείο (Holliss, 2015).

Το αρχοντικό, Penshurst Place (Εικόνα 2.4), του 14^{ου} αιώνα στο Κεντ, που κατοικούνταν για πολλές γενιές από έναν άρχοντα, την οικογένειά του, τους επισκέπτες και το σπίτι των εργαζομένων του, χτίστηκε με το πρότυπο σχέδιο «Η» της εποχής. Η τεράστια κεντρική διπλού ύψους αίθουσα βρίσκεται ανάμεσα σε δύο διώροφες πτέρυγες, που περιλαμβάνουν μία σειρά από μικρότερους χώρους, ελάχιστα μεταβαλλόμενους παρά τους αιώνες επεκτάσεων, που έχουν περάσει. Όλα τα μέλη του νοικοκυριού, ανεξάρτητα της ιεραρχίας

τους σε αυτό, ζούσαν και δούλευαν μέσα και γύρω από το συγκεκριμένο αρχοντικό, ενώ οι δύο δραστηριότητες (εργασία και οικογενειακή ζωή) ήταν γενικά αδιάκριτες. Ο άρχοντας ήταν ένας μεταξύ άλλων έμπορος, ιδιοκτήτης εκτάσεων και δανειστής χρημάτων με σκοπό το κέρδος έκτισε το συγκεκριμένο αρχοντικό για την οικογένειά του, ώστε να μπορεί να ζει σε κοντινή απόσταση από το Λονδίνο. Η λειτουργία και οι εργασίες της συγκεκριμένης workhome κατοικίας περιστρεφόταν γύρω από τη διατήρηση ενός τεράστιου νοικοκυριού και την προσφορά εκτεταμένης φιλοξενίας (Holliss, 2015).

Εικόνα 2.4 Το αρχοντικό Penshurst Place στο Κεντ (Ellis, 2020)

Ένα άλλο αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί το κάστρο Thornbury Castle, το οποίο κτίστηκε στις αρχές του 16^{ου} αιώνα στην κομητεία Γκλόστερσιρ της νοτιοδυτικής Αγγλίας. Στρατιές αγροτών εργάζονταν στα χωράφια, για να παρέχουν τα βασικά συστατικά και «σμήνη» υπαλλήλων εργάζονταν στις κουζίνες για να ετοιμάζουν τις τεράστιες γιορτές, που το κάστρο φιλοξενούσε στη διπλού ορόφου αίθουσα φιλοξενίας. Η ζυθοποιία και το ψήσιμο φαγητών σε μία τεράστια κλίμακα ήταν συνεχές διαδικασίες. Οι άρχοντες αποσύρονταν σε ένα χώρο πρώτου ορόφου, ιδιωτικό για λόγους στάτους, όπου ο άρχοντας, η οικογένειά του και οι πλησιέστεροι υπηρέτες χαλάρωναν, προσεύχονταν και στη συνέχεια κοιμόντουσαν, σε μερικές περιπτώσεις όλοι μαζί σε ένα τεράστιο κρεβάτι. Ο χώρος αυτός, που ήταν προσιτό μέσω μίας στενής σκάλας από την ανυψωμένη εξέδρα, είχε ένα μικρό παράθυρο που επέτρεπε την παρακολούθηση των δρώμενων της αίθουσας φιλοξενίας. Πολλοί άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων των ιπποκόμων και των σταυλιτών, των μαγείρων και των λαντζέρηδων, κοιμόντουσαν στους χώρους που εργάζονταν στο κάστρο (Holliss, 2015).

Αλλά η αίθουσα φιλοξενίας δεν ήταν απλά ένας χώρος φαγητού, ύπνου και διασκέδασης. Μεταμορφωνόταν κάθε λίγες εβδομάδες σε μία αίθουσα δικαστηρίου. Το δικαστήριο αυτό παρείχε ένα φόρουμ για να καθορίσει τα ενοίκια, να επιλύσει τα ζητήματα κληρονομιάς, να αποφασίσει πότε τα βοοειδή πρέπει να γδαρθούν και να μετατραπούν σε βρώσιμο κρέας, καθώς και για να ελέγξει την κατάσταση των κατοικιών και των πλωτών οδών. Μεσολαβούσε επίσης σε διαμάχες και τιμωρούσε παραβάτες, έλεγχε την ποιότητα του

ψωμιού και της μπύρας και ακόμη και καθόριζε ποιο επάγγελμα θα έπρεπε να ακολουθήσουν τα αγόρια ή ποιον θα έπρεπε να παντρευτεί μία κόρη. Ο άρχοντας προΐστατο από την ανυψωμένη εξέδρα και όλοι οι άνδρες ενοικιαστές της γης του πάνω από την ηλικία των δώδεκα έπρεπε να παρευρεθούν (Holliss, 2015).

Η σύγχρονη κατανόηση της φύσης μίας αίθουσας δικαστηρίου καθιστά αδιανόητο ότι η συγκεκριμένη αίθουσα του κάστρου θα μπορούσε να μετατραπεί στο τέλος της ημέρας σε πρώτη έναν χώρο φιλοξενίας και κατόπιν συλλογικού ύπνου. Ομοίως, η ιδέα του κρεβατιού στο χώρο εργασίας, είτε αυτός είναι μία κουζίνα είτε ένα γραφείο, γκαράζ ή αρτοποιείο, δεν είναι μία σύνηθης αρχιτεκτονική εφαρμογή στην σύγχρονη εποχή ή τουλάχιστον έτσι μοιάζει να ισχύει (Holliss, 2015).

Ενώ οι μεσαιωνικές workhomes κατοικίες αποτελούνταν γενικά από μόνο μερικούς, απλούς χώρους που μετασχηματίζονταν για πολλαπλούς σκοπούς, με την πάροδο του χρόνου αντικαταστάθηκαν από workhomes κατοικίες με μικρότερους, λειτουργικά διαφοροποιημένους χώρους, στους οποίους η διεξαγωγή εργασίας διαχωρίστηκε από τις άλλες πτυχές της καθημερινής ζωής. Έτσι για παράδειγμα, σε αρχεία του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα με λεπτομερείς πληροφορίες κατοικιών και των περιουσιακών τους στοιχείων από κατοίκους των χωριών Writtle και Roxwell, κοντά στην πόλη Τσέλμφορντ της κομητείας του Έσσεξ, αναδείχτηκε αυτή η αντικατάσταση. Σημειώνεται ότι οι περισσότεροι από τους κατοίκους ήταν μικροί αγρότες, ενώ τα επαγγέλματα των υπολοίπων αφορούσαν εργασίες, όπως η ξυλουργική, η σιδηρουργία, η υφαντουργία και η βυρσοδεψία. Σχεδόν όλες οι κατοικίες τους ήταν workhome κατοικίες, που τυπικά αποτελούνταν από τέσσερα ως οκτώ δωμάτια, τουλάχιστον ένα από τα οποία βάσει του περιεχομένου του, αποτελούσε επί της ουσίας έναν χώρο εργασίας. Ενώ όμως η εργασία, για τους περισσότερους κατοίκους των συγκεκριμένων κατοικιών, εξακολουθούσε να διεξάγεται μέσα και γύρω από το σπίτι, σε αυτά τις workhome κατοικίες ένας ξεχωριστός χώρος είναι διαθέσιμος για εργασία (Holliss, 2015).

Έτσι για παράδειγμα, η workhome κατοικία ενός υφαντουργού, είχε πέντε δωμάτια: κεντρική αίθουσα, σαλόνι, κρεβατοκάμαρα, κελάρι, κουζίνα και υφαντήριο. Αν και η συγκεκριμένη workhome κατοικία παρουσιάζει ένα χωρισμό του χώρου ανάμεσα στο υφαντήριο και τα δωμάτια, που χρησιμοποιούνταν τις δραστηριότητες της προσωπικής ζωής του υφαντουργού και της οικογένειάς του, η φυσική σχέση μεταξύ τους δεν είναι σαφής λόγω έλλειψης σχεδίων (κατόψεων και ούτω καθεξής). Το κατάστημά του μπορεί να ήταν ένα εργαστήριο στο υπόγειο ή να βρισκόταν πίσω από το κτίριο αντί ενός λιανικού χώρου που βλέπει στο δρόμο, όπως θα αναμενόταν σήμερα (Holliss, 2015).

Οι αυτοεξυπηρετούμενες κοινότητες, όπως αυτές των παραπάνω δύο χωριών, στις οποίες οι κάτοικοι κατοικούσαν συνεχώς το χώρο των κατοικιών τους, τόσο την ημέρα όσο και τη νύχτα, είναι παρόμοιες με πολλούς τρόπους με το μεσαιωνικό χωριό. Ωστόσο, πλέον έχει λάβει χώρα μία στροφή από την φεουδαρχική οικονομία, που βασιζόταν στον έλεγχο της γης από την αριστοκρατία, σε μία καπιταλιστική οικονομία, στην οποία οι πρώτοι βιομήχανοι ελέγχουν πλέον την παραγωγή αγαθών μέσω του εξής συστήματος: οι άρχοντες παρείχαν τις πρώτες ύλες στους τεχνίτες, οι οποίοι πληρώνονταν για την εργασία που παρείχαν και στη συνέχεια τα τελικά προϊόντα συλλέγονταν και πωλούνταν. Οι αμειβόμενες παραγωγικές εργασίες άρχισαν να διακρίνονται και να αποτιμώνται σε αντίθεση με την παραπάνω απλήρωτη οικιακή εργασία. Σαν συνέπεια ακολούθησε μία χωρική διαφοροποίηση και οι χώροι εργασίας διαφοροποιήθηκαν από τους οικιακούς χώρους στις workhomes κατοικίες. Οι τεχνολογικές καινοτομίες συνέβαλαν σε αυτό: η εφεύρεση του τζακιού και της εστίας με την καμινάδα σήμαινε ότι διαφορετικές δραστηριότητες θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν ταυτόχρονα σε ξεχωριστούς, ατομικά θερμαινόμενους χώρους στη workhome κατοικία. Και οι εξελίξεις στην τεχνολογία της παρασκευής γυαλιού μείωσαν την τιμή του γυαλιού, έτσι ώστε ακόμη και οι φτωχικές workhome κατοικίες να μπορούν να έχουν μεγάλα ανοίγματα από γυαλί στους χώρους εργασίας, καθώς και τους υπόλοιπους χώρους, που εξυπηρετούσαν καθαρά τις ανάγκες της οικογενειακής ζωής (Holliss, 2015).

Πλέον κάθε κατηγορία εργαζομένων είχε έναν ξεχωριστό τρόπο ζωής και οι workhomes κατοικίες κατασκευάζονταν για να φιλοξενήσουν αυτές τις διαφορές. Τρεις ευρείες κατηγορίες workhome κατοικιών προέκυψαν σαν αποτέλεσμα: οι μεγαλύτερες, συχνά μεγάλες, κατοικίες των αρχόντων, οι ενδιάμεσης οικονομικής κατάστασης κατοικίες, στις οποίες λειτουργούσαν οι οικογενειακές επιχειρήσεις και τα φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων workhome κτίρια, που κατοικούσαν οι τεχνίτες (Holliss, 2015).

Και οι τρεις τύποι workhome κατοικίας μπορούσαν να βρεθούν στην περιοχή Spitalfields του ανατολικού Λονδίνου, ένα σημαντικό κέντρο για την κλωστούφαντουργία μετά την εισροή των Γάλλων προτεστάντων προσφύγων - τεχνιτών στην ύφανση μεταξιού στα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Πολλά από αυτά τα κτίρια εξακολουθούν να υπάρχουν (Σχήμα 2.5). σημειώνεται ότι κατόπιν μίας ύφεσης, που χτύπησε τη συγκεκριμένη βιομηχανία, προστέθηκε ένα πρόσθετο κατάστημα αργαλειών στον τελευταίο όροφο (σοφίτα) πολλών από τις κατοικίες των αρχόντων, που είχαν αρχικά σχεδιαστεί και κατασκευαστεί αποκλειστικά ως κατοικίες. Έτσι προέκυψαν οι workhome κατοικίες των αρχόντων. Τα καταστήματα αργαλειών ήταν πλήρως γυάλινα προς τα εμπρός και πίσω για να μεγιστοποιείται η εκμετάλλευση του φυσικού φωτισμού (επειδή το νήμα μεταξιού είναι πολύ λεπτό και επομένως δύσκολα ορατό) (Holliss, 2015).

Εικόνα 2.5 Workhome κατοικίες υφαντουργών μεταξιού του 18^{ου} αιώνα στην περιοχή Spitalfields του ανατολικού Λονδίνου (Holliss, 2015)

Ωστόσο ελάχιστα είναι γνωστά για το πώς οι δύο λειτουργίες της εργασίας και της στέγασης συνυπήρχαν στην ενιαία αυτή workhome κατοικία. Οι μαθητευόμενοι και οι υπάλληλοι υφαντουργοί απέτυχαν πιθανώς έτρωγαν με τους υπηρέτες των νοικοκυριών και κοιμόταν μεταξύ των αργαλειών. Ωστόσο, ο θόρυβος που προκαλούνταν από τις μακρές εργάσιμες ημέρες τους στη σοφίτα, οι σοφίτες - χώροι ύφανσης θα πρέπει να μεταφέρονταν μέσω ολόκληρου του κτιρίου και να διατάρασσαν τον κομψό τρόπο ζωής του άρχοντα της κατοικίας και ιδιοκτήτη της επιχείρησης μεταξιού και της οικογένειάς του στην υπόλοιπη κατοικία. Τοποθετώντας τους αργαλειούς στη σοφίτα, ο χώρος στέγασης και ο χώρος εργασίας διαχωρίζονταν σε κάποιο βαθμό. Αλλά τα απόβλητα/ υπολείμματα από το μετάξι που βρέθηκαν μεταξύ των πατόξυλων των σοφίτων σε ορισμένες από αυτές τις workhome κατοικίες σε μία προσπάθεια ηχομόνωσης του θορύβου των αργαλειών, υποδεικνύει ότι αυτός ο διαχωρισμός δεν ήταν εντελώς επιτυχημένος (Sheppard, 1957).

Από την άλλη μία οικογενειακή επιχείρηση ύφανσης υπήρχε στην workhome κατοικία, που απεικονίζεται στην Εικόνα 2.6. Τα ευρεία τοξωτά παράθυρα αντίστοιχων workhome κατοικιών πρόσφεραν φωτισμό στα μεγάλα καταστήματα αργαλειών στο επίπεδο του δεύτερου και τρίτου ορόφου με τους δύο ορόφους από κάτω των χώρων στέγασης να διαθέτουν μικρότερα και πιο οικιακού τύπου παράθυρα. Τα μέλη της οικογένειας, οι εργαζόμενοι και οι μαθητευόμενοι δούλευαν όλοι τους αργαλειούς, ενώ ζούσαν, εργάζονταν και έτρωγαν μαζί ως μία μεγάλη εκτεταμένη οικογένεια με τους υπαλλήλους και μαθητευόμενους να κοιμούνται στο εργαστήριο ύφανσης (Holliss, 2015).

Μικρότερες, απλούστερες workhome κατοικίες, όπως εκείνες που απεικονίζονται στην Εικόνα 2.7, κατοικούνταν από λιγότερο εξειδικευμένους υφαντουργούς μεταξιού, που εργάζονται με το κομμάτι. Συχνά είχαν ένα μικρό κατάστημα στο πάνω όροφο, που φωτιζόταν από ένα υπερμέγεθες παράθυρο, που κυριαρχούσε στην πρόσοψη του της κατοικίας (Holliss, 2015).

Εικόνα 2.6 Workhome κατοικία οικογενειακής επιχείρησης ύφανσης μεταξιού (Holliss, 2015)

Μία εσωτερική άποψη μίας τέτοιας κατοικίας παρέχει μία ιδέα για το πώς μπορεί να κατοικούνταν ο στενός χώρος (Εικόνα 2.8), όπου ένας άνδρας φαίνεται σε ένα καλά φωτισμένο αργαλειό, ενώ μία γυναίκα κάθεται δίπλα του σε ένα τραπέζι με ένα ημιτελές γεύμα. Και πάλι είναι δύσκολο να ειπωθεί πώς ακριβώς λειτουργούσε η συγκεκριμένη κατοικία, αλλά ο θόρυβος και η βρωμιά που αναπτύσσονταν κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, πρέπει να είχαν σημαντικό αντίκτυπο στο νοικοκυριό (Holliss, 2015).

Εικόνα 2.7 Workhome κατοικίες υφαντουργών μεταξιού (Holliss, 2015)

Workhome κατοικίες, όπως οι παραπάνω, που κτίστηκαν σε όλη την Αγγλία, ήταν συνηθισμένες για αιώνες. Έλαβαν διαφορετικές μορφές σύμφωνα με τις τοπικές παραδόσεις οικοδόμησης και ιδιαίτερα με βάση το εκάστοτε επάγγελμα του ενοίκου (Holliss, 2015).

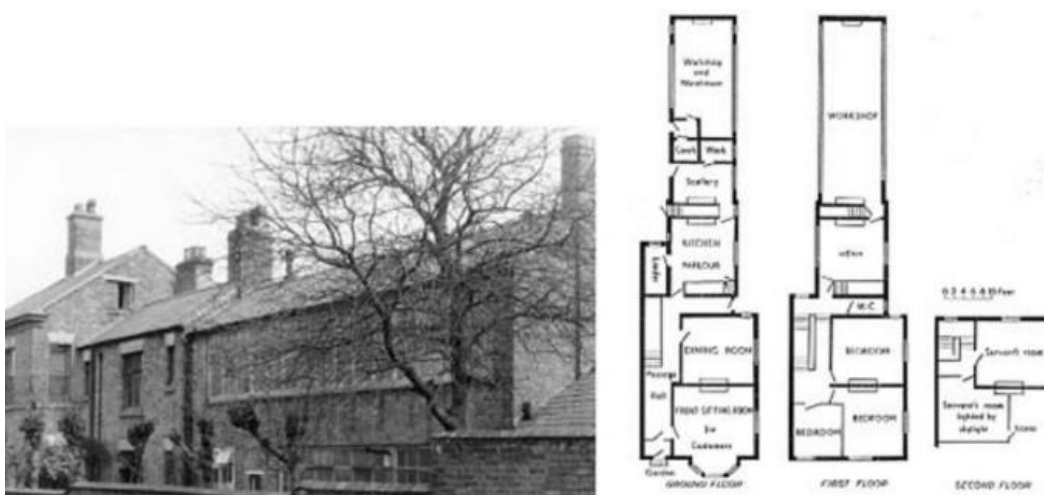
Παρόμοιες workhome κατοικίες κτίστηκαν επίσης για τους ωρολογοποιούς, που, πιθανώς για λόγους ασφάλειας ή στάτους, προτιμούσαν οι κατοικίες τους να μοιάζουν με απλά σπίτια από το δρόμο με αποτέλεσμα τα εργαστήρια τους να τείνουν να τοποθετούνται στο πίσω μέρος. Είχαν μεγάλα παράθυρα, καθώς η εργασία του ωρολογοποιού αφορούσε την κατασκευή και τη συναρμολόγηση μικροσκοπικών εξαρτημάτων και απαιτούσε υψηλά επίπεδα φυσικού φωτισμού. Αλλά σε αντίθεση με τα

Εικόνα 2.8 Εσωτερικό workhome κατοικίας υφαντουργών μεταξιού του 19^{ου} αιώνα (The Workhome Project, 2021)

εργαστήρια των υφαντουργών, αυτά τα εργαστήρια ήταν μονής όψης. Το εργαστήριο του ωρολογοποιού σχεδιαζόταν γύρω από έναν μόνο στενό καλά φωτισμένο πάγκο, στον οποίο εργάζονταν συγκεκριμένος αριθμός τεχνιτών (Holliss, 2015).

Για άλλη μία φορά, οι συγκεκριμένες workhome μονοκατοικίες κατασκευάζονταν σε διάφορα σχήματα και μεγέθη, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του ωρολογοποιού και τη σχέση του με τα μέσα παραγωγής. Η workhome κατοικία, για παράδειγμα, ενός άρχοντα – ωρολογοποιού, που απεικονίζεται Στην Εικόνα 2.9, στέγαζε μία σημαντική επιχείρηση. Η οικογένεια και οι πελάτες χρησιμοποίησαν την επίσημη μπροστινή είσοδο και το καθιστικό, ενώ μία ξεχωριστή πίσω πόρτα που χρησιμοποιούνταν από τους υπαλλήλους, για να οδηγήσει στα εργαστήρια, στο χώρο της αποθήκης και τα γραφεία, που στεγάζονταν σε δύο ορόφους. Οι μαθητευόμενοι και μερικοί από τους υπαλλήλους κοιμόντουσαν στα εργαστήρια (Holliss, 2015).

Εικόνα 2.9 Πρόσοψη (αριστερά) και κατόψεις ορόφων workhome κατοικίας ωρολογοποιού του 19ου αιώνα (The Workhome Project, 2021)

Οι ωρολογοποιοί, αντίθετα, που εργάζονταν για δικό τους λογαριασμό είχαν μικρότερες, απλούστερες επιχειρήσεις, που αντανakλούσαν τόσο το στάτους τους όσο και την λιγότερο σύνθετη επιχείρηση, που διατηρούσαν. Τυπικά στη δική τους workhome κατοικία το εργαστήριο ήταν στον πρώτο όροφο. Για άλλη μία φορά, ωστόσο, έμοιαζαν με απλά σπίτια από το δρόμο. Ο χώρος εργασίας είναι ορατός μόνο το πίσω μέρος της κατοικίας (Holliss, 2015).

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε μία πάλη στη μέση βιομηχανία μεταξύ του Κόβεντρι και ειδικότερα μεταξύ των υψηλής εξειδίκευσης υφαντουργών, που ήθελαν να συνεχίσουν να εργάζονται από το σπίτι τους και τους λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους που ήταν έτοιμοι να εργαστούν σε εργοστάσια. Αποτέλεσμα της διαμάχης αυτής ήταν η

λεγόμενη workhome κατοικία, αγροικία - εργοστάσιο, που αποτέλεσε έναν συμβιβασμό μεταξύ της εργασίας που εξασκείται εντός της κατοικίας και της εργασίας που εξασκείται στο χώρο ενός εργοστασίου. Ένα μόνο φρεάτιο από μία κοινή ατμομηχανή έτρεχε μεταξύ των εργαστηρίων της σοφίτας του μεμονωμένου υφαντουργού, που βρισκόταν στη βεράντα, που βρίσκονταν τα εργαστήρια υφαντουργίας, λειτουργώντας όλους τους αργαλειούς (Prest, 1960).

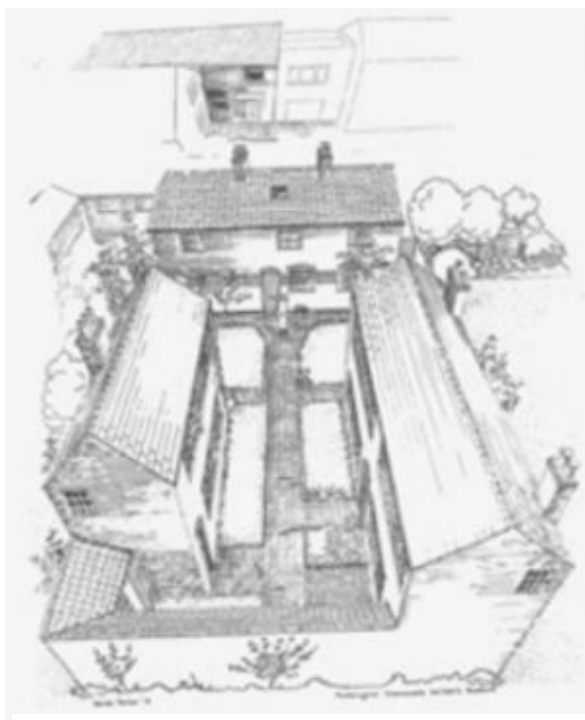
Αυτός ο σχεδιασμός έφερε τα πλεονεκτήματα του ηλεκτροκίνητου αργαλειού στους οικιακούς υφαντουργούς, επιτρέποντάς τους να ανταγωνίζονται με τους εργοστασιακούς υφαντουργούς, διατηρώντας παράλληλα την αυτονομία τους και επιτρέποντας σε όλα τα μέλη της οικογένειας να συμμετέχουν στις διαδικασίες ύφανσης, συνδυάζοντας έτσι την παιδική μέριμνα και την οικιακή εργασία με την αμειβόμενη εργασία τους. Μέχρι το 1859 η μεταξωτή βιομηχανία ύφανσης στο Κόβεντρι χωρίστηκε περισσότερο ή λιγότερο μεταξύ 15 εργοστασίων με 1,250 ηλεκτροκίνητους αργαλειούς και 300 αγροικιών - εργοστασίων με από δύο ως έξι ηλεκτροκίνητους αργαλειούς η καθεμία (Prest, 1960).

Μία άλλη ανάπτυξη αγροικιών - εργοστασίων, το workhome κτίριο Cash's One Hundred, κτίστηκε το 1857 (Εικόνα 1.3). Ενώ προγραμματίστηκαν εκατό workhome κατοικίες, ως προεκτάσεις των παραδοσιακών μικρών σπιτιών με δύο δωμάτια στο ισόγειο και τα δύο υπνοδωμάτια στον πρώτο όροφο (two-up/ two-down houses) με τα με υφαντουργικά καταστήματα να βρίσκονται από πάνω, μόνο σαράντα οκτώ τελικά κτίστηκαν. Τα καταστήματα αυτά με ένα ύψος πάνω από το μισό ψηλότερα από τους οικιακούς κάτω ορόφους, ήταν σχεδιασμένα γύρω από τον πρόσφατα εφευρεμένο αργαλειό Jacquard, ενώ ήταν προσβάσιμα από σκάλες από τους οικιακούς χώρους και είχαν τεράστια παράθυρα μπροστά και πίσω, για να φωτίζουν επαρκώς τους αργαλειούς. Ο κινητήριος άξονας από μία ατμομηχανή στο τέλος του οικοδομικού τετραγώνου ανέβαινε στην πλευρά του κτιρίου και κατά μήκος της σοφίτας. Και πάλι οι συγκεκριμένες workhome κατοικίες κτίστηκαν γύρω από παραχωρήσεις γης και τα μονοπάτια που συνέδεαν την πρόσοψη και την πίσω όψη των αγροικιών - εργοστασίων επέτρεπαν εύκολη μετακίνηση μεταξύ τους (Holliss, 2015).

Η αξιοποίηση των αργαλειών τους σε μία κοινή μηχανή άλλαξε την επίγνωση των οικιακών υφαντουργών για το χρόνο. Προηγουμένως δούλευαν κατά βούληση, είχαν συνηθίσει να έχουν άφθονο ελεύθερο χρόνο μέσα στην εργάσιμη μέρα, παρά το γεγονός ότι ξεκινούσαν να εργάζονται τις πρώτες πρωινές ώρες και τελείωναν αργά το βράδυ. Ωστόσο, από τη στιγμή που οι αργαλειοί τους τροφοδοτούνταν ενεργειακά με αυτόν τον τρόπο, μπορούσαν να λειτουργήσουν μόνο ενώ ο κινητήρας ήταν σε λειτουργία και κατά συνέπεια οι οικιακοί υφαντουργοί έπρεπε να ξεκινήσουν τη δουλειά όταν ξεκινούσε η λειτουργία του κινητήρα και να τελείωναν όταν αυτή σταματούσε. Η κοινή μηχανή ή μάλλον ο ιδιοκτήτης της άρχισε

να ρυθμίζει την εργάσιμη ημέρα των οικιακών υφαντουργών. Ωστόσο, επειδή η εργασία γινόταν στο σπίτι και τα μέλη της οικογένειας έπαιρναν σειρά στους αργαλειούς, οι δραστηριότητες αναψυχής και τα οικιακά καθήκοντα συνέχιζαν να συνδυάζονται με την παραγωγική εργασία. Η αυτοδιάθεση εκτιμήθηκε ιδιαίτερα και πολλοί προτιμούσαν να εργάζονται εντός της κατοικίας τους, παρά να πηγαίνουν για δουλειά σε κάποιο μύλο ή εργοστάσιο (Prest, 1960).

Μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα υπήρχαν πάνω από 20.000 οικιακοί υφαντουργοί στην Αγγλία, που εργάζονταν σε μηχανικές πλεκτικές μηχανές στο σαλόνι τους. Με την πάροδο του χρόνου, δημιουργήθηκαν ξεχωριστά καταστήματα μηχανικών πλεκτικών μηχανών, συνήθως στον επάνω όροφο του σπιτιού και με μεγάλα παράθυρα για μεγιστοποίηση του φυσικού φωτισμού. Μέχρι τον 19^ο αιώνα, ανεξάρτητα εργαστήρια με μεταξύ πέντε και είκοσι μηχανικών πλεκτικών μηχανών κτίστηκαν δίπλα στις αγροικίες των υφαντουργών. Το συγκρότημα, που φαίνεται στην Εικόνα 2.10, περιλάμβανε πέντε αγροικίες υφαντουργών με καταστήματα δύο μηχανικών πλεκτικών μηχανών και κοινόχρηστες εγκαταστάσεις, όπως ένα παρεκκλήσι, ένα πλυσταριό, μία αντλία, ένα λουτρό, ένα φούρνο ψησίματος, ένα αποχωρητήριο και ένα χοιροστάσιο, παρέχοντας μία ιδέα για τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Όλα τα μέλη αυτής της μικρής κοινότητας, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, συνέβαλαν στη διαδικασία της ύφανσης και η οικιακή εργασία πραγματοποιούνταν σε αυτό το πλαίσιο. Η κατοικία και ο χώρος εργασίας βρίσκονταν δίπλα δίπλα, δίνοντας λίγο χωρικό διαχωρισμό

Εικόνα 2.10 Συγκρότημα αγροικών υφαντουργών με καταστήματα μηχανικών πλεκτικών μηχανών του 19^{ου} αιώνα (Framework Knitters Museum, 2021)

μεταξύ των δύο λειτουργιών (Framework Knitters Museum, 2021). Αυτό παραμένει ένα δημοφιλές μοντέλο για τις σύγχρονες οικιακές εργασίες, που θα εξεταστούν σε βάθος αργότερα.

Ο κλασικός χαρακτηρισμός της Αγγλίας του 19^{ου} αιώνα είναι ένα έθνος χωρισμένο ανά κοινωνική τάξη: οι φτωχοί ζούσαν σε άθλιες συνθήκες και εργάζονταν σε εργοστάσια, ενώ οι μεσαίες τάξεις υποχώρησαν στα προάστια, πηγαίνοντας στην πόλη μόνο για να εργαστούν. Η εκβιομηχάνιση και η ανάπτυξη συστημάτων δημόσιων μεταφορών οδήγησαν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να εγκαταλείψουν την κατοικία τους για να πάνε για δουλειά. Παρόλα αυτά ένας σημαντικός αριθμός του

πληθυσμού, πλούσιοι και φτωχοί, αστοί, κάτοικοι των προάστιων και αγρότες, συνέχισαν την οικιακή εργασία καθόλη τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης, συχνά σε κτίρια ειδικά σχεδιασμένα για το σκοπό αυτό. Αυτή η συνεχιζόμενη παράδοση, ωστόσο, είχε γίνει «αόρατη», καθώς η εργασία και το σπίτι καθελώθηκαν στον διαχωρισμό τους. Για μερικούς ανθρώπους η εργασία από το σπίτι σήμαινε ότι θα μπορούσαν να διατηρήσουν την αυτονομία τους, συχνά οργανώνοντας την αμειβόμενη εργασία τους γύρω από τα παιδιά, τους ασθενείς ή τους ηλικιωμένους. Για άλλους, όπως οι δημοσιογράφοι, οι φροντιστές, οι ιδιοκτήτες ξενοδοχείων ή ξενώνων, οι επιχειρηματίες, οι καταστηματάρχες, οι νοσοκόμες, οι νταντάδες, οι υπάλληλοι ή οι ιερόδουλες, ήταν αποτέλεσμα τους εγγενώς διευρυμένου ή αντικοινωνικού ωραρίου εργασίας τους. Η εργασία στο σπίτι ήταν επίσης συχνά ο τρόπος με τον οποίο δημιουργήθηκαν μικρά «εργοστάσια» (Holliss, 2015).

Πολλές από τις workhome κατοικίες, στις οποίες αυτοί οι άνθρωποι κατοικούσαν, μοιάζουν οικείες και μερικές συνεχίζουν να υπάρχουν σε διπλή χρήση. Συχνά ενσωμάτωναν ένα ισόγειο εργαστήριο ή έναν χώρο πωλήσεων με βιτρίνα και είχαν χώρο διαμονής για έναν τεχνίτη ή καταστηματάρχη από πάνω. Στο Σχήμα 2.11 απεικονίζεται τέτοιες κατοικίες - καταστήματα στο ανατολικό Λονδίνο, που κατοικούνταν αντίστοιχα από έναν παντοπώλη, έναν επιπλοποιό και έναν υφασματοπώλη. Η μονή είσοδος στο δρόμο εξυπηρετούσε το ισόγειο κατάστημα (ή εργαστήριο) την κατοικία από πάνω. Μερικές, από την άλλη, κατοικίες - καταστήματα είχαν τον κύριο χώρο διαβίωσής τους στο ισόγειο πίσω από το κατάστημα (Holliss, 2015).

Στις μικρές αυτές κατοικίες - καταστήματα, η οικογένεια ζούσε στο δωμάτιο στο πίσω μέρος του καταστήματος και τις χαλαρές ώρες εργασίας είχε τη δυνατότητα/ πλεονέκτημα να παρακολουθεί το κατάστημα από εκεί. Ταυτόχρονα η οικογένεια δεν αναγκαζόταν να νοικιάσει κάποια κατοικία, πολλαπλασιάζοντας έτσι το εισόδημά της. Παράλληλα στην περίπτωση που το κατάστημα διέθετε κάποιον ακόμη όροφο, μπορούσε να τον νοικιάσει σε κάποιον άλλο, αυξάνοντας έτσι ακόμη περισσότερο το εισόδημά της. Σημειώνεται ότι σύγχρονοι καταστηματάρχες σε όλη την Αγγλία συνεχίζουν να ζουν πάνω και πίσω από τα καταστήματά τους. Η ενοικίαση δωματίου για αύξηση του εισοδήματος του νοικοκυριού είναι επίσης συνηθισμένη. (Holliss, 2015).

Εικόνα 2.11 Κατοικίες - καταστήματα του 19^{ου} αιώνα στο ανατολικό Λονδίνο (*The Workhome Project, 2021*)

Η παράδοση της εργασίας στο σπίτι και των συναφών κτιρίων διπλής χρήσης

συνεχίστηκε καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, αλλά προσαρμόστηκε στο νέο βιομηχανικό πλαίσιο. Η έκρηξη νέων θεσμών, που συνόδευσαν τη βιομηχανοποίηση, περιλάμβανε πολλές workhome κατοικίες (Cross, 1906).

Κάνοντας μία απλή αναφορά, παρατηρούνται μεταξύ άλλων και workhome κατοικίες που κυριαρχούνται από την εργασία, με τους εργαζόμενους δηλαδή να ζουν στο χώρο εργασίας τους. τυπικό παράδειγμα αποτελούν οι πυροσβέστες, που ζούσαν στον εκάστοτε πυροσβεστικό σταθμό, κάτι που διατηρήθηκε μέχρι τη δεκαετία του 1980, όταν άλλαξε το σύστημα βάρδιών τους. Πριν από αυτό, οι πυροσβέστες ήταν σε υπηρεσία 24 ώρες την ημέρα. Τους επιτρεπόταν να είναι εκτός υπηρεσίας μία φορά την εβδομάδα, είχαν άδεια μία φορά το δεκαπενθήμερο και ένα σαββατοκύριακο μία φορά το μήνα. Αλλά όταν οι βάρδιες άλλαξαν σε πρότυπο σε πέντε ημερών - δύο ημερών αργίας, δεν υπήρχε ανάγκη να ζήσει προσωπικό στον πυροσβεστικό σταθμό. Έτσι τα καταλύματα διαμονής του εκάστοτε πυροσβεστικού σταθμού μετατράπηκαν σε γραφεία. Όμοια υπήρχαν σχολεία, στα οποία οι εκπαιδευτικοί διέμεναν σε workhome κατοικίες τύπου «live-nearby» (Holliss, 2015).

Ωστόσο, όπως ήδη ειπώθηκε, και καθώς την παρούσα εργασία αφορούν αποκλειστικά οι χώροι εργασίας εντός των κατοικιών, δεν υπάρχει λόγος για την περαιτέρω ανάλυση των παραπάνω τύπων workhome κατοικιών.

2.2 Ιστορική εξέλιξη των workhomes στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα δε μπορεί να γίνει μία τόσο σαφής και εκτεταμένη παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης των workhomes. Ωστόσο, μπορεί να γίνει μία αναφορά στην παραδοσιακή κατοικία στη χώρα, η οποία και κυρίως αναφέρεται στα χρόνια, που η χώρα ήταν υπό Οθωμανική κατοχή. Οι κατοικίες της περιόδου αν και διακρίνονται για τη μεγάλη ποικιλία τους, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις εξής βασικές υποκατηγορίες (Ψιλόπουλος, 2021):

- Τις κατοικίες των πεδινών περιοχών, όπως είναι για παράδειγμα τα αγροτόσπιτα της Θεσσαλίας
- Τις κατοικίες των ορεινών περιοχών, όπως αυτές που παρατηρούνται στην Καστοριά, τη Βέροια και ούτω καθεξής και
- Τις κατοικίες στα νησιά, που, ωστόσο, δε μπορούν τόσο εύκολα να θεωρηθούν ως μία υποκατηγορία λόγω της ακόμη μεγαλύτερης ποικιλίας που παρατηρούν.

Βέβαια το ενδιαφέρον εδώ εστιάζεται όχι στην αρχιτεκτονική των παραπάνω κατοικιών γενικότερα, αλλά στον τρόπο που η εργασία των ενοίκων τους εντάσσεται στο εσωτερικό τους. Έτσι τα στοιχεία εδώ δεν εστιάζονται σε μία γενικότερη περιγραφή των παραδοσιακών

κατοικιών, αλλά σε πληροφορίες, που μπορεί να αποσαφηνίσουν τον τύπο των workhomes στην Ελλάδα, όπως αυτός εξελίχτηκε πριν την σύγχρονη εποχή (Ψιλόπουλος, 2021).

Έτσι στην ηπειρωτική Ελλάδα, οι κατοικίες μοιάζουν κυρίως να χρησιμοποιούνται με σκοπό να στεγάζονται τα ζώα, να αποθηκεύονται οι σοδειές, καθώς και για την κάλυψη των ιδιαίτερα περιορισμένων αναγκών των ενοίκων τους για διαβίωση. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις οι άνθρωποι και τα ζώα χρησιμοποιούν το ίδιο χώρο για διανυκτέρευση. Έτσι με άλλα λόγια, η κτηνοτροφική και γεωργική εργασία «εισβάλει» στο εσωτερικό της κατοικίας και αποτελεί μέρος αυτής. Θα μπορούσε έτσι να ειπωθεί ότι οι συγκεκριμένες κατοικίες αποτελούν ελληνικά παραδείγματα workhomes της περιόδου (Ψιλόπουλος, 2021).

Σημειώνεται ότι οι κατοικίες είναι συνήθως ισόγειες και αποτελούνται από ένα μόνο χώρο. Βέβαια υπάρχουν και περιπτώσεις, όπου λόγω της τοπικής παράδοσης και του κλίματος, οι κατοικίες εξελίσσονται αποτελούμενες από περισσότερους τους ενός χώρους, από ένα μεγαλύτερο ύψος και μήκος (Ψιλόπουλος, 2021).

Εικόνα 2.12 Παραδοσιακές κατοικίες (Ψιλόπουλος, 2021)

Σε ότι αφορά ειδικότερα τις κατοικίες των πεδινών περιοχών, αυτές αποτελούν απλά κτίρια, στα οποία καλύπτονται οι βασικές ανάγκες διαβίωσης των κατοίκων τους και η φύλαξη, όπως προηγουμένως, των ζώων και καλλιεργούμενων από τις γεωργικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες προϊόντων. Με την πάροδο των ετών οι κατοικίες απέκτησαν επιπρόσθετους βοηθητικούς χώρους για τα ζώα, καθώς και ένα υπόστεγο χώρο κυκλοφορίας μεταξύ των διαφορετικών δωματίων, το λεγόμενο χαγιάτι, που λειτουργεί

παράλληλα για να προστατεύεται η είσοδος και για να λειτουργεί ως χώρος διημέρευσης κατά τους καλοκαιρινούς μήνες (Ψιλόπουλος, 2021).

Παραδείγματα διαφορετικών κατοικιών στις διαφορετικές πεδινές περιοχές της χώρας παρουσιάζονται στο παρακάτω Σχήμα:

Εικόνα 2.13 Ισόγειες και διώροφες παραδοσιακές κατοικίες σε διαφορετικές κατοικίες στην Ελλάδα (Ψιλόπουλος, 2021)

Από την άλλη, οι κατοικίες των ορεινών περιοχών συνήθως από κάποιον κατώτερο όροφο και έναν ή δύο ανώτερους ορόφους, στους οποίους διαχωρίζονται οι λειτουργίες της κατοικίας. Έτσι για παράδειγμα, στο ισόγειο φιλοξενούνται οι χώροι που χρησιμεύουν για εργασία, για αποθήκευση προϊόντων και για φύλαξη και πάλι των ζώων. Στον επάνω βρίσκονται οι κύριοι χώροι διαβίωσης των κατοίκων, δηλαδή τα υπνοδωμάτια, οι χώροι

διημέρευσης και υποδοχής των ξένων και ούτω καθεξής (Ψιλόπουλος, 2021; DecoBook, 2021).

Στις αρχοντικές κατοικίες περιλαμβάνουν επίσης και ένα μεσοπάτωμα, το οποίο και χρησιμεύει ως χώρος κατοικίας για τους ψυχρές χειμερινούς μήνες, λόγος για τον οποίο και είναι χτισμένο από παχιά, συνήθως πέτρινη τοιχοποιία (Ψιλόπουλος, 2021; DecoBook, 2021).

Έτσι οι συγκεκριμένες κατοικίες ο τελευταίος όροφος καλύπτει της ανάγκες διαβίωσης των κατοίκων κατά τους θερμούς καλοκαιρινούς μήνες με αποτέλεσμα να είναι κατασκευασμένος από λεπτή τοιχοποιία και μεγάλου μεγέθους παράθυρα (Ψιλόπουλος, 2021; DecoBook, 2021).

Εικόνα 2.14 Όψη ορεινών παραδοσιακών κατοικιών (πάνω) και λεπτομέρεια τελευταίου ορόφου ορεινής κατοικίας (κάτω) (Ψιλόπουλος, 2021)

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

3.1 Εισαγωγή

Προχωρώντας προς το 20^ο αιώνα, η workhome κατοικία αναδύεται ως ένας συγκεκριμένος κτιριακός τύπος. Το γεγονός αυτό παρέχει μία νέα προοπτική στην αρχιτεκτονική ιστορία ως σύνολο. Εκατοντάδες γνωστά κτίρια, που προηγουμένως χαρακτηρίστηκαν ως κατοικίες ή χώροι εργασίας, μπορούν να ταξινομηθούν ως workhome κατοικίες λόγω της διπλής χρήσης τους. Στο παρόν Κεφάλαιο, ξεκινώντας από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, παρουσιάζονται διακριτοί αρχιτεκτονικοί τύποι κατοικιών, που μπορούν να ταξινομηθούν ως workhome κατοικίες (Holliss, 2015).

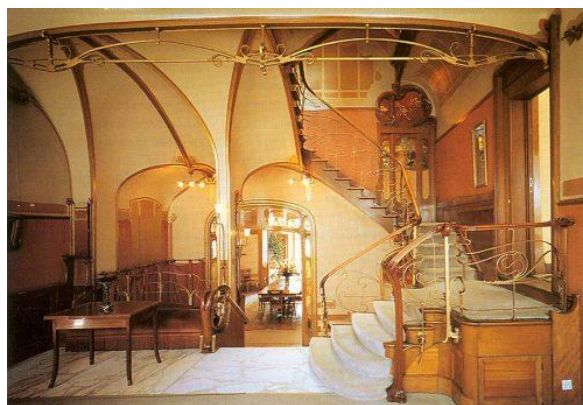
3.2 Κατοικία - στούντιο

Η κατοικία - στούντιο είναι μία συνηθισμένη workhome κατοικία, που παρατηρείται ήδη από το 19^ο αιώνα. Ο κριτικός αρχιτεκτονικής, Ρέινερ Μπάναμ και ο συγγραφέας βιβλίων αρχιτεκτονικής, Giles Walkley, περιέγραψαν αυτές τις κατοικίες, αντλώντας παραδείγματα τόσο από το Λονδίνο όσο και το Παρίσι της εποχής. Όπως εξηγούν, οι συγκεκριμένες κατοικίες έχουν συνήθως την πρόσοψή τους στο δρόμο, που παρουσιάζουν ομοιότητες με τις workhome κατοικίες των υφαντουργών, που περιγράφηκαν στο προηγούμενο Κεφάλαιο. Διακρίνονται από τις μεγάλες εκτάσεις γυαλιού και την αντιπαραβολή των διπλού ύψους χώρων εργασίας με τους συμβατικά κλιμακωτούς χώρους διαβίωσης, με την αρχιτεκτονική τους συνήθως να αντανακλά σκόπιμα τις διπλές λειτουργίες της κατοικίας και του στούντιο. Πολλές, που κατασκευάστηκαν για καλλιτέχνες, ήταν μεγάλες και ιδιότυπες. Παρείχαν έναν τρόπο σε έναν καλλιτέχνη να διεκδικήσει τον εαυτό του στον κόσμο της τέχνης και, υπονοώντας την επιτυχία, να εντυπωσιάσουν την πελατεία τους. Πολλοί αρχιτέκτονες σχεδίασαν κατοικίες - στούντιο για δική τους χρήση ως μία μορφή επαγγελματικής κάρτας, για να προωθήσουν το έργο τους (Banham, 1956; Walkley, 1994).

Προχωρώντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στην workhome κατοικία, που σχεδίασε και έκτισε το 1901 ο Βέλγος αρχιτέκτονας, Βίκτορ Ορτά, για τον εαυτό του στις Βρυξέλλες, όταν ήταν σαράντα και παντρεύτηκε με μία εντεκάχρονη κόρη, τα στοιχεία της κατοικίας και του στούντιο του εργαστηρίου βρίσκονται το ένα δίπλα στο άλλο (Εικόνα 3.1). Η κατοικία, τεσσάρων ορόφων και ευρύτερη με μία μεγαλύτερη είσοδο, είναι το μεγαλύτερο μέρος των δύο. Μία εντυπωσιακή μαρμάρινη σκάλα οδηγεί από την μπροστινή πόρτα μέχρι μία σουίτα επίσημων δωματίων υποδοχής, ενώ μία δεύτερη σκάλα για τους υπαλλήλους βρίσκεται

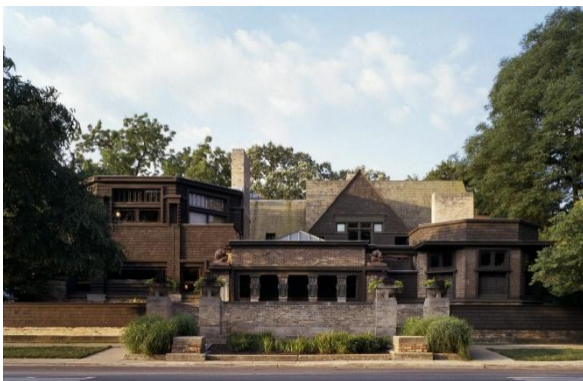
απομονωμένη από τους επισκέπτες. Ο διπλανός χώρος εργασίας (στούντιο) είναι επίσης τριώροφος και έχει μία πιο στενή πόρτα (David και Alastair, 2018).

Στο εσωτερικό, όπου υπάρχει χώρος για πέντε υπαλλήλους, η κυκλοφορία είναι περιορισμένη και οι σκάλες είναι απότομες. Μία εσωτερική πόρτα συνδέει το χώρο εργασίας με τη μεγάλη σκάλα της κατοικίας και με την αίθουσα αναμονής του πρώτου ορόφου έξω από το γραφείο του Ορτά στο χώρο εργασίας, καθιστώντας τους προσωπικούς χώρους εργασίας του Ορτά, στην πραγματικότητα, μέρος της κατοικίας. Ο ίδιος και οι πελάτες του επισκέπτονταν τους ιδιωτικούς του χώρους εργασίας μέσω της πολυτελούς εισόδου της κατοικίας χωρίς να έρθουν σε επαφή με το αρχιτεκτονικό του προσωπικό ή να έρθουν σε επαφή με τα πιο χρηστικά μέρη του χώρου εργασίας. Οι μεγάλες επιφάνειες από γυαλί στην πρόσοψη του δρόμου και τις στέγες παρείχαν υψηλά επίπεδα φυσικού φωτισμού στα στούντιο σχεδίασης, τα οποία στηρίζονται στον επάνω όροφο από ένα ασάλινο πλαίσιο (David και Alastair, 2018).

Εικόνα 3.1 Πρόσοψη (πάνω) και εσωτερικό της κατοικίας - στούντιο του Ορτά με την εσωτερική πόρτα που συνδέει τους δύο χώρους κατοικίας και εργασίας (Horta Museum, 2021)

Η εργασία στο σπίτι ήταν κεντρική στην καριέρα του Αμερικανού αρχιτέκτονα, Φρανκ Λόιντ Ράιτ. Το 1889, όταν ήταν μόλις είκοσι δύο ετών, έχτισε τη δική του κατοικία - στούντιο στο προάστιο του Σικάγο λίγο μετά το γάμο του. Τα πρώτα χρόνια, ενώ εργαζόταν για τον Αμερικανό αρχιτέκτονα, Λούις Σάλλιβαν, δούλευε τα βράδια και τα Σαββατοκύριακα στα δικά σχέδια σε ένα στούντιο του δεύτερου ορόφου, που περιβαλλόταν από υπνοδωμάτια και που ήταν υποταγμένο στον κυρίαρχο οικιακό χαρακτήρα του υπόλοιπου κτιρίου. Φεύγοντας από το αρχιτεκτονικό γραφείο, Adler and Sullivan, το 1893, ο Ράιτ δημιούργησε το δικό του γραφείο, που λειτουργούσε έξω από την κατοικία του για πέντε χρόνια (Harrington, 1996).

Εικόνα 3.2 Πρόσοψη της κατοικίας - στούντιο του Ράιτ (Frank Lloyd Wright Foundation, 2021)

Ωστόσο το 1895, έχοντας πλέον αποκτήσει τέσσερα παιδιά και θέλοντας να φέρει πιο κοντά την επαγγελματική με την οικογενειακή του ζωή, το 1898 ο Ράιτ πρόσθεσε ένα στούντιο στην κατοικία του (Εικόνα 3.2). Με βόρειο προσανατολισμό, συνδεδεμένο με την υπάρχουσα κατοικία με έναν διάδρομο και με δική του είσοδο στο

δρόμο, το στούντιο είχε μία μεγάλη διπλού ύψους αίθουσα εργασίας με μπαλκόνι, όπου δούλευαν οι υπάλληλοι και οι συνεργάτες του. Με ανεξάρτητη είσοδο, οι επαγγελματικές και οικιακές πηγές και εξόδους θα μπορούσαν να κρατηθούν ξεχωριστές (Harrington, 1996).

Έτσι η κατοικία και το στούντιο δημιουργήθηκαν από τον Ράιτ όχι μόνο ως ένα μέρος για την οικογενειακή ζωή, αλλά και ως ένα μέρος για την άσκηση της αρχιτεκτονικής εργασίας του. Τα όρια μεταξύ προσωπικής και επαγγελματικής ζωής ήταν σαφώς θολά. Η κατοικία και το στούντιο οραματίστηκαν ως ένα ενιαίος χώρος, στον οποίο θα δοκιμάζονταν νέες ιδέες, συνδυάζοντας τις παραδοσιακές λειτουργίες ενός προαστιακού σπιτιού με τις πιο δημόσιες λειτουργίες ενός γραφείου αρχιτέκτονα, προς αμοιβαίο όφελος και των δύο. Εκτός από την παροχή χώρου για την κατοικία και το στούντιο, η κατοικία - στούντιο του Ράιτ αποτέλεσε μία αποτελεσματική διαφήμιση για τη δουλειά του με αποτέλεσμα να κτίσει άλλες 24 κατοικίες - στούντιο στην περιοχή μεταξύ 1889 και 1913 (Εικόνα 3.3) (Harrington, 1996; Frank Lloyd Wright Foundation, 2021).

Εικόνα 3.3 Παρόμοιες κατοικίες - στούντιο του Ράιτ (Frank Lloyd Wright Foundation, 2021)

Το 1911, έχοντας ερωτευτεί την πελάτη και γειτόνισσά του, ο Ράιτ εγκατέλειψε την οικογένειά του και δημιούργησε στο Γουινσκόνσιν μία δεύτερη τεράστια workhome

κατοικία για τον εαυτό του. Χοντρικά σε σχήμα L, με χώρους διαβίωσης στη μία πτέρυγα και στούντιο στην άλλη (Εικόνα 3.4), η συγκεκριμένη workhome κατοικία κήκε και ξαναχτίστηκε δύο φορές. Το 1929, μετά τον τρίτο γάμο του και τη γέννηση του έβδομου παιδιού του, ο Ράιτ έφτιαξε μία άλλη workhome κατοικία (Taliesin West) στο Φοίνιξ της Αριζόνα, ως κατοικία και έδρα για το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα. Μεταξύ σαράντα και πενήντα φοιτητές αρχιτεκτονικής κάθε χρόνο ζούσαν, δούλευαν και σπούδαζαν στις δύο αυτές workhome κατοικίες. Έτσι συγκεντρωτικά, σε όλη του τη ζωή, ο Ράιτ αρνήθηκε να διαχωρίσει τον οικιακό από τον επαγγελματικό χώρο του (Harrington, 1996).

3.3 Μοντερνισμός

Το διεθνές κίνημα του μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική αντιπροσώπευε μία ριζική μετατόπιση από τις παραδοσιακές μορφές και μεθόδους κατασκευής ως απάντηση στις μεγάλες αλλαγές στην τεχνολογία και την κοινωνία. Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά του είναι η απόρριψη του ιστορικού προηγούμενου, η ιδέα ότι η μορφή πρέπει να απλοποιηθεί (και να δημιουργηθεί από μέσα προς τα έξω από τις λειτουργικές χωρικές απαιτήσεις του κτιρίου), μία εξερεύνηση νέων υλικών (αρχικά σκυρόδεμα, χάλυβα και γυαλί) και μία μείωση της διακόσμησης/ στολισμού. Παρά την περιθωριοποίηση της εργασίας από το σπίτι, πολλά εμβληματικά μοντέρνα κτίρια, τόσο θεσμικά όσο και για ατομική/ οικογενειακή χρήση, σχεδιάστηκαν ως workhome κατοικίες, αλλά ελάχιστη προσοχή έχει δοθεί στη διπλή χρήση τους (Holliss, 2015).

Έτσι για παράδειγμα το σανατόριο, που έκτισε ο Φιλανδός αρχιτέκτονας, Άλβαρ Άαλτο, το 1932 στο Ραίμο της Φιλανδίας, το κτίριο γραφείων, Casa Del Fascio, που έκτισε το 1936 ο Ιταλός αρχιτέκτονας, Τζουζέππε Τερράνι, το δημαρχείο του Γκέτεμποργκ, που έκτισε ο Σουηδός αρχιτέκτονας, Έρικ Γκούναρ Ασπλούντ, το 1937, το Κτίριο Φιλαρμονικής Βερολίνου που έκτισε ο Γερμανός αρχιτέκτονας, Χανς Σάρουν, το 1963, έχουν όλα ενσωματωμένους χώρους διαβίωσης για τον θυρωρό ή τον επιστάτη. Ακόμη και η καλλιτεχνική και αρχιτεκτονική σχολή, Μπαουχάους, που έκτισε το 1926, ο Γερμανός αρχιτέκτονας, Βάλτερ Γκρόπιους του 1926, μπορεί να θεωρηθεί ως workhome κατοικία, αφού το προσωπικό και οι φοιτητές της ζούσαν και εργάζονταν μαζί. Ωστόσο, καθώς όλα τα παραπάνω κτίρια αποτελούν επί της ουσίας workhome κατοικίες, που κυριαρχούνται από την εργασία, δεν μελετώνται λεπτομερώς εδώ (Holliss, 2015).

Προχωρώντας σε workhome κατοικίες, που εμπíπτουν στο ερευνητικό ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας, ο Ελβετός αρχιτέκτονας, Λε Κορμπυζιέ, το 1926 έκτισε την workhome κατοικία (κατοικία - ατελιέ) για τον φίλο του τον ζωγράφο και γλύπτη, Αμεντέ Οζενφάν (Εικόνα 1.4). Το διπλού ύψους και 73 m² στούντιο/ ατελιέ του τελευταίου ορόφου παρείχε

ένα χώρο διαβίωσης και εργασίας, ακόμη και μία σχολή ζωγραφικής κατά την περίοδο μεταξύ 1932 και 1935. Ο κάτω όροφος συνδύαζε έναν μικρό χώρο γκαλερί, στον οποίο ο Οζενφάν έδειχνε το έργο του και ένας χώρος αποθήκευσης - μουσείο για τα τεχνουργήματα μαζί με ένα μικρό μέρος ενός καθαρά οικιακού χώρου, που περιοριζόταν σε μία μικρή κουζίνα τοποθετημένη σε μία γωνιά της αίθουσας εισόδου και ένα υπνοδωμάτιο με σουίτα. Η διαμονή του προσωπικού και ένα γκαράζ ήταν στο ισόγειο. Μία κυλινδρική εξωτερική σκάλα σηματοδοτούσε τη δημόσια διαδρομή μέχρι το στούντιο, ενώ μία μικρή εσωτερική σκάλα μεταξύ του ισόγειου και του πρώτου ορόφου αποτύπωνε τις πίσω σκάλες των υπαλλήλων και των μοντέλων σε παλαιότερα στούντιο (Holliss, 2015).

Η συγκεκριμένη workhome κατοικία αντλούσε από την αισθητική των εργοστασίων. Εκτεταμένες επιφάνειες από γυαλί σε τρεις προσόψεις και υαλοστάσια οροφής σε εργοστασιακό στιλ φώτιζαν το στούντιο/ ατελιέ του Οζενφάν, ενώ το ισόγειο και ο πρώτος όροφος είχαν λωρίδες παράθυρων. Ο συνδυασμός οικιακών και μη οικιακών όγκων και παραθύρων παρήγαγε μία αρχιτεκτονική που θυμίζει παλαιότερες workhome κατοικίες. Το λευκό χρώμα, τα χαλύβδινα τζάμια βιομηχανικής τεχνοτροπίας και μία επίπεδη οροφή με φεγγίτες οδοντωτού σχήματος και βόρειου προσανατολισμού, ξεχωρίζουν αυτήν την workhome κατοικία από τις προαστιακές γειτονικές κατοικίες της. Δεν είναι ξεκάθαρο πώς το στούντιο/ χώρος διαβίωσης, με τις μεγάλες περιοχές χωρίς μονωμένα τζάμια, τοίχους και οροφή, ήταν κατοικήσιμο κατά τους κρύους χειμώνες. Φαίνεται απίθανο η μικρή σόμπα και το τζάκι του να θερμάνουν τον χώρο αποτελεσματικά. Έτσι, όπως πολλοί σύγχρονοι καλλιτέχνες που εργάζονταν σε μεγάλα στούντιο, ο Οζενφάν και οι μαθητές του φορούσαν πιθανώς πολλά στρώματα ρούχων όταν έκανε κρύο. Η σχολή ζωγραφικής, η γκαλερί, το στούντιο, το μουσείο, οι χώροι του προσωπικού, το γκαράζ και η κατοικία συνδυάστηκαν, ωστόσο, συνολικά σε ένα ενιαίο κτίριο, σε απάντηση ενός ασυνήθιστου τρόπου ζωής, ενώ με την εντυπωσιακή πρόσοψη στο δρόμο, διαφήμιζαν την επιχείρηση του Οζενφάν ως καλλιτέχνη και δασκάλου (Holliss, 2015).

Εννέα χρόνια αργότερα, το 1933, όταν ήταν 46 ετών, ο Λε Κορμπυζιέ σχεδίασε το δικό του διαμέρισμα - στούντιο στην κορυφή ενός εννιαορόφου κτιρίου κατοικιών στο Παρίσι (Εικόνα 3.4). Έζησε και δούλεψε εδώ με τη μοδίστρα και μοντέλο μόδας, Υβόν Γκαλίσ, μέχρι που πέθανε το 1965. Όπως ήταν αναμενόμενο, αυτό ήταν ένα πρωτοποριακό κτίριο. Ανέτρεψε μία ανείπωτη, αλλά προηγουμένως σχεδόν καθολική σύμβαση σε ότι αφορά τις σχεδιασμένες από αρχιτέκτονες workhome κατοικίες, ότι δηλαδή οι οικιακοί και οι μη οικιακοί χώροι πρέπει να αρθρωθούν διαφορετικά για να αντικατοπτρίζουν τις δύο λειτουργίες. Χωροταξικά σε συνέχεια το στούντιο, ο διάδρομος και το σαλόνι είχαν ύψος 2,5 m και δεν διαφοροποιούνταν μέσω της χρήσης του ίδιου υλικού. Καμία από τις δύο λειτουργίες δεν

είχε προτεραιότητα. Τα στούντιο και οι χώροι διαμονής τοποθετήθηκαν συμμετρικά γύρω από μία κεντρική αίθουσα εισόδου. Μία μεγάλη περιστρεφόμενη πόρτα (που παρείχε μία ελάχιστη διακοπή του χώρου όταν ήταν ανοιχτή) επέτρεπε στο στούντιο να αποκοπεί ή όχι από τον οικιακό χώρο. Δεδομένου ότι αυτός ήταν ένας ιδιωτικός χώρος εργασίας, στον οποίο ο Λε Κορμπυζιέ ζωγράφιζε κάθε πρωί πριν φύγει για το πολυάσχολο αρχιτεκτονικό του γραφείο, η συγκεκριμένη workhome κατοικία δεν χρειαζόταν να φιλοξενήσει άτομα που την επισκέπτονταν ή μία οικογενειακή ζωή, που περιλάμβανε την ανατροφή παιδιών. Αυτή η προγραμματική απλότητα συνέβαλε στην ανάπτυξη μίας χωρικά αδιαφοροποίητης workhome κατοικίας, μία προσέγγιση που υιοθετήθηκε στη συνέχεια από πολλούς (Holliss, 2015).

Η Maison de Verre (γνωστή και ως κατοικία από γυαλί), που σχεδιάστηκε το 1932 από τους Γάλλο σχεδιαστή επίπλων και εσωτερικών χώρων, Πιερ Σαρώ, και τον Ολλανδο αρχιτέκτονα, Μπέρναρντ Μπρίφουτ για το γιατρό, Jean Dalsace, δεν είναι απλά μία κατοικία, αλλά μία workhome κατοικία, που συνδυάζει την κατοικία με μία σουίτα ιατρού γυναικολόγου. Ενώ οι workhome κατοικίες των γιατρών ήταν συνηθισμένες εκείνη την εποχή, αυτό το κτίριο έσπασε την παράδοση: η πρόσοψη του δρόμου δεν παρείχε στοιχεία για καμία από τις δύο λειτουργίες του (Εικόνα 1.5) (Holliss, 2015).

Στο εσωτερικό, ένα τεράστιο διπλού ύψους σαλόνι, πλημμυρισμένο με φως από το γυάλινο τοίχο με νοτιοανατολικό προσανατολισμό ήταν προσβάσιμο από μία γενναϊόδωρη με βιομηχανικές λεπτομέρειες σκάλα, που βρισκόταν πάνω από ένα χειρουργείο στο ισόγειο, το οποίο περιλάμβανε

Εικόνα 3.4 Πρόσοψη (πάνω) του διαμερίσματος - στούντιο του Λε Κορμπυζιέ και λεπτομέρεια του στούντιο, του υπνοδωματίου και της κεντρικής αίθουσας υποδοχής (Les Couleurs Le Corbusier, 2021)

έναν χώρο υποδοχής, μία αίθουσα αναμονής, το ιατρείο του γυναικολόγου, μία αίθουσα εξέτασης και ένα εργαστήριο. Ο γιατρός είχε επίσης ένα αναγνωστήριο στον πρώτο όροφο δίπλα στον κύριο χώρο διαβίωσης, που συνδεόταν με το γραφείο του στο ισόγειο με μία στενή σκάλα. Τρία υπνοδωμάτια με ιδιωτικό μπάνιο στον ημιώροφο του δεύτερου ορόφου έβλεπαν στον κύριο χώρο διαβίωσης. Η πτέρυγα της υπηρεσίας με θέα στην αυλή της εισόδου και οργανωμένη και στους τρεις ορόφους, είχε ξεχωριστή σκάλα από το ισόγειο ως τον πρώτο όροφο. Ασυνήθιστα για εκείνη την περίοδο, η οικογένεια και η υπηρεσία μοιράζονταν την κύρια σκάλα από τον πρώτο ως τον δεύτερο όροφο (Vellay, 2007).

Όπως προειπώθηκε πολλά έχουν γραφτεί για το συγκεκριμένο κτίριο, κυρίως σε ότι αφορά την καινοτόμο μορφή και τη χωρικότητά του, την υλικότητα και τους μηχανισμούς του και την ποιότητα του φωτός. Αλλά το χειρουργείο ενός γιατρού είναι ένας δημόσιος χώρος, που απαιτεί μία ήρεμη και ήσυχη ατμόσφαιρα. Ωστόσο η συγκεκριμένη workhome κατοικία σχεδιάστηκε ως ένας ενιαίος ανοιχτός όγκος, χωρίς χωρικό ή ακουστικό διαχωρισμό μεταξύ των δωματίων του γιατρού στο ισόγειο και της κατοικίας επάνω. Από την άλλη η οικογενειακή ζωή μπορεί να είναι κάθε άλλο παρά ήρεμη και ήσυχη. Έτσι το πώς λειτούργησε στην πράξη, σε καθημερινή βάση, τί περιορισμούς έθεσε στην οικογενειακή ζωή και το πώς συμφιλιώθηκαν οι δημόσιες και ιδιωτικές λειτουργίες του κτιρίου, είναι στοιχεία που σίγουρα χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης (Holliss, 2015).

Η ίδια η workhome κατοικία, καθώς και οι αναμνήσεις των μελών της οικογένειας δίνουν κάποιες απαντήσεις στα παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα, η κατοικία οργανώθηκε από τρεις ροές κυκλοφορίας που δεν αναμίχθηκαν. Η ενιαία εξώπορτα, που χρησιμοποιούνταν από την οικογένεια, τους ασθενείς και το οικιακό προσωπικό, είχε τριπλό κουδούνι. Τα κουδούνια για το γιατρό, τους επισκέπτες και την υπηρεσία έκαναν διαφορετικούς ήχους, έτσι ώστε το σωστό άτομο να μπορεί να απαντήσει στην πόρτα. Το κουδούνι του γιατρού σηματοδοτούσε ότι ένας ασθενής βρισκόταν στην πόρτα. Η ρεσεψιονίστ, τοποθετημένη έτσι ώστε να μπορεί να βλέπει ταυτόχρονα τον διάδρομο πρόσβασης από την μπροστινή πόρτα, το κάτω μέρος της κύριας σκάλας και το πέρασμα από την αίθουσα αναμονής στο χειρουργείο του γιατρού, άνοιγε την πόρτα και καθοδηγούσε τους ασθενείς στην αίθουσα αναμονής. Στο τέλος του ραντεβού οι ασθενείς έφευγαν από το διάδρομο στην εξώπορτα. Ένα περιστρεφόμενο γυαλί και μια διάτρητη μεταλλική οθόνη στο κάτω μέρος της κύριας σκάλας, πάντα κλειστή κατά τη διάρκεια των ωρών χειρουργικής επέμβασης, τους αποθάρρυνε από την απρόσκοπτη περιπλάνηση επάνω στην ιδιωτική κατοικία της οικογένειας. Η οικονόμος ή ο σύζυγός της, ο οδηγός, απαντούσαν το κουδούνι των επισκεπτών στους επισκέπτες. Όταν η οικογένεια είχε γιορτές, η περιστρεφόμενη οθόνη στο κάτω μέρος της κύριας σκάλας ήταν ανοιχτή. Τα παιδιά έκαναν γνωστή την παρουσία τους από έναν συγκεκριμένο αριθμό κουδουνιών στο κουδούνι υπηρεσίας (δύο στην

περίπτωση του εγγόνου του γιατρού). Η οικονόμος απαντούσε στην πόρτα και τα παιδιά χρησιμοποιούσαν το σκαλοπάτι για να ανέβουν επάνω στο σπίτι της οικογένειας (Vellay, 2007).

Η εγγονή του γιατρού από την άλλη περιγράφει την συγκεκριμένη κατοικία ως «ένα τεράστιο κουτί ήχου», με τους ήχους να περιλαμβάνουν το χτύπημα του εκάστοτε κουδουνιού και το νερό που ανοιγόκλεινε στους χώρους εργασίας του γιατρού να ακούγεται μέσα από τους σωλήνες. Αυτό υποδηλώνει έλλειψη ακουστικού διαχωρισμού μεταξύ των λειτουργιών της κατοικίας και του χώρου εργασίας, δυνητικά εξίσου προβληματική με εκείνη των αγροικιών - εργοστασίων στο Κόβεντρι. Υλικά που απορροφούν τον ήχο, συμπεριλαμβανομένου του λαστιχένιου δαπέδου, των βιβλίων και των ντουλαπιών γεμάτων ρούχα, μετρίαζαν το ακουστικό πρόβλημα ως ένα βαθμό. Οι συρόμενες πόρτες στο ιατρείο του γιατρού στο ισόγειο και το αναγνωστήριο του πρώτου ορόφου και οι δύο χώροι όπου η εμπιστευτικότητα ήταν ζωτικής σημασίας, είχαν πυρήνες από φελλό πίσω από τις διάτρητες μεταλλικές επιφάνειες, για να παρέχουν ακουστική μόνωση. Ωστόσο όταν έκλειναν οι πόρτες, κάποιος μπορούσε να διακρίνει τη φασαρία μίας συνομιλίας, χωρίς όμως να μπορεί να ξεχωρίσει τις λέξεις ή το περιεχόμενο της συνομιλίας. Ένας ηχομονωμένος τηλεφωνικός θάλαμος τοποθετήθηκε αναδρομικά στο αναγνωστήριο του γιατρού. Η κάτοψη οργανώθηκε επίσης για τον περιορισμό της μετάδοσης του ήχου: τρεις πόρτες και τρεις αλλαγές κατεύθυνσης απέτρεπαν τους θορύβους της κουζίνας να φτάσουν στην αίθουσα αναμονής (Holliss, 2015).

Αλλά παρά τα μέτρα αυτά, ο θόρυβος αναπόφευκτα εξακολουθούσε να κυκλοφορεί εντός της κατοικίας. Ότι το κτίριο παρέμεινε σε διπλή χρήση μέχρι το 1997 υποδηλώνει ότι αυτό δεν ήταν πρόβλημα, καθώς μέχρι εκείνη την εποχή θεωρούνταν φυσιολογικό τα παιδιά των γιατρών να ζουν σε παρόμοιες συνθήκες με αποτέλεσμα να διδάσκονται από νωρίς να μην κάνουν θόρυβο για να μην ενοχλούν το έργο των γονιών τους, το οποίο ήταν σημαντικότερο της οικιακής ζωής. Αυτό υποδηλώνει ότι συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς ήταν απαραίτητες για να λειτουργήσει αποτελεσματικά η *workhome* κατοικία, *Maison de Verre*, ως ιατρείο και ως κατοικία (Holliss, 2015).

Στο κίνημα του μοντερνισμού ανήκουν και δύο κατοικίες που φιλοξενούν χώρους εργασίας από την Ελλάδα. Ειδικότερα, την πρώτη κατοικία, αποτελεί η κατοικία -εργαστήριο του ζωγράφου Γιάννη Μόραλη, που είναι δημιουργία του αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη με περίοδο κατασκευής μεταξύ του 1974 και 1978 (Τσιμερέκη, 2013).

Η κατοικία του Γιάννη Μόραλη χωρίζεται σε δύο όγκους, από τους οποίους ο ένας αποτελεί την κατοικία του ζωγράφου και ο άλλος τον χώρο, στον οποίο δημιουργούσε (Εικόνα 3.5).

Στο ισόγειο υπάρχει το εργαστήριο του ζωγράφου, καθώς και οι βοηθητικοί χώροι (Εικόνα 3.5), ενώ πάνω υπάρχει το υπνοδωμάτιό του (Τσιμερέκη, 2013).

Την δεύτερη κατοικία, αποτελεί η κατοικία – εργαστήριο (Εικόνα 3.6) της γλύπτριας Φρόσως Ευθυμιάδη - Μενεγάκη, που είναι δημιουργία του αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη με έτος κατασκευής το 1949 (Τσιρμπινίδου, 2018).

Η συγκεκριμένη κατοικία αποτελεί μία μονοκατοικία, που και πάλι χαρακτηρίζεται από τη σαφή διάκριση δύο κυρίαρχων όγκων. Αποτελείται από τρεις ορόφους, ενώ περιβάλλεται από κήπο. Στο ισόγειο και στον πρώτο όροφο υπάρχουν μεγάλα παράθυρα, ενώ στην πλάγια όψη της κατοικίας εφάπτεται το αίθριο (Εικόνα 3.6), που συνεχίζει σε μικρότερη κλίμακα και στην μπροστινή όψη και που αποτελεί το εργαστήριο της γλύπτριας. Το αίθριο συνδέεται με την υπόλοιπη κατοικία μέσω εσωτερικής πόρτας. Με την εσωτερική αυτή πόρτα δίνεται η δυνατότητα αυτονόμησης του εργαστηρίου της γλύπτριας, με αποτέλεσμα να της παρέχεται η απομόνωση που χρειάζεται για δημιουργία. Επιπλέον, στο αίθριο υπάρχουν επίσης μεγάλα παράθυρα, ώστε να εξασφαλίζεται ο άπλετος και φυσικό φωτισμός του εργαστηρίου. Εξωτερικά υπάρχει μία σκάλα μικρής κλίμακας, που ενώνει το αίθριο με την κατοικία (Τσιρμπινίδου, 2018).

Εικόνα 3.5 Πρόσοψη (πάνω) της κατοικίας - εργαστηρίου του ζωγράφου Γιάννη Μόραλη και λεπτομέρεια του εργαστηρίου του ζωγράφου (Τσιμερέκη, 2013)

Εικόνα 3.6 Πρόσοψη (πάνω) της κατοικίας - εργαστηρίου της γλύπτριας Φρόσως Ευθυμιάδη - Μενεγάκη και λεπτομέρεια του εργαστηρίου της γλύπτριας (Τσιρμπινίδου, 2018)

3.4 Κίνημα διαμονής/ εργασίας (live/ work)

Το κίνημα διαμονής/ εργασίας υπήρξε ένα «υποδεέστερο» αρχιτεκτονικό κίνημα του 20^{ου} αιώνα που οδήγησε επίσης στην κατασκευή workhome κατοικιών στον Δυτικό κόσμο. Ο συγκεκριμένος όρος εισάχθηκε στην αγγλική γλώσσα τη δεκαετία του 1970, ενώ

δημιουργήθηκε για την ανάπτυξη και την εμπορία διαμερισμάτων σε σπλι οροφδιαμερίσματος (loft) στη Νέα Υόρκη (Holliss, 2015).

Ειδικότερα ο όρος live/ work επινοήθηκε για να πουληθούν διαμερίσματα, που προορίζονταν να ενσωματώσουν τις αντισυμβατικές χωρικές ιδιότητες των οροφδιαμερισμάτων καλλιτεχνών και την υπόσχεση ενός μποέμ, δημιουργικού τρόπου ζωής. Ενώ η ιδέα απευθυνόταν σαφώς σε χιλιάδες νέους επαγγελματίες που αγόρασαν αυτά τα ακίνητα, στην πραγματικότητα πολλοί από αυτούς δεν εργάστηκαν ποτέ στις μονάδες διαμονής/ εργασίας τους. Για μία νεοεμφανιζόμενη ομάδα μεσαίας τάξης, με υψηλά εισοδήματα, το ιδανικό του προαστιακού σπιτιού ξεπεράστηκε γρήγορα από τις κομψές εικόνες της ζωής στη σοφίτα της πόλης. Αυτό το μοτίβο ανάπτυξης επαναλήφθηκε σε παλιές βιομηχανικές πόλεις σε όλο τον δυτικό κόσμο, ενθαρρυμένο από τη δημόσια πολιτική και την πρακτική αναγέννησης. Και πολύ σύντομα η μονάδα διαμονής/ εργασίας απορρίφθηκε ως απάτη από τις αρχές σχεδιασμού που είδαν τις συγκεκριμένες μονάδες να κατοικούνται με τρόπους που δεν είχαν προβλέψει και να επιτυγχάνουν σχεδόν τιμές κατοικίας. Παραδόξως, αυτό συνέβη παρά το γεγονός ότι ήταν ένας τύπος κτιρίου που χρειάστηκε όσο ποτέ άλλοτε (Holliss, 2015).

Ωστόσο, η επωνυμία διαμονή/ εργασία πυροδότησε την αρχιτεκτονική φαντασία. Και, παράλληλα με την παραγωγή μεγάλου αριθμού κατοικιών με υψηλή εμπορική αξία, δημιούργησε επίσης μερικές καλές workhome κατοικίες. Κλασικό παράδειγμα είναι η μονάδα διαμονής/ εργασίας, Corson/ Heinser (Εικόνα 3.7), που κτίστηκε το 1990 από τον Αμερικάνο αρχιτέκτονα, Richard Stacey. Το συγκεκριμένο κτίριο συνδυάζει κατοικία και χώρο εργασίας για έναν φωτογράφο και τη γραφίστα σύντροφό του σε μία στενή τοποθεσία στο νότιο τμήμα του εμπορικού κέντρου του Σαν Φρανσίσκο (Higgins, 2021).

Εικόνα 3.7 Πρόσοψη της μονάδας διαμονής/εργασίας, Corson/Heinser (OfHouses, 2021)

Το κτίριο Corson/ Heinser ακολουθεί την παράδοση των εργαστηρίων των υφαντουργών του 19^{ου} αιώνα, τοποθετώντας ένα διπλό ύψους στούντιο φωτογραφίας με τεράστιες επιφάνειες από γυαλί μπροστά και πίσω στον τελευταίο όροφο. Ο ενιαίος χώρος διαβίωσης του πρώτου ορόφου βρίσκεται στρυμωγμένος

μεταξύ αυτού και ενός στούντιο και γκαράζ στο ισόγειο. Μία στενή ζώνη κυκλοφορίας και εξυπηρέτησης διατρέχει όλο το μήκος του κτιρίου. Ο φωτογράφος εργάζεται στην κορυφή του κτιρίου, η γραφίστρια στο κάτω μέρος. Συναντιούνται στη μέση για να χαλαρώσουν, να φάνε και να κοιμηθούν (Higgins, 2021).

Η λειτουργία και ο προϋπολογισμός ήταν καθοριστικοί παράγοντες για τη λήψη αποφάσεων στο σχεδιασμό αυτού του κτιρίου. Δεκαεπτά χρόνια μετά την κατασκευή του, το συγκεκριμένο κτίριο εξακολουθεί να κατοικείται από τους αρχικούς του πελάτες (τον φωτογράφο και τη γραφίστρια). Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχαν αναγνωρίσει ότι αυτά που ξόδευαν για την ενοικίαση τριών ξεχωριστών κτιρίων στο Σαν Φρανσίσκο (φωτογραφικό στούντιο, γραφείο σχεδιασμού και διαμέρισμα) θα ισοδυναμούσαν με μία υποθήκη για μία ενιαία workhome κατοικία, καθώς και ότι οι ώρες της μέρας, που και οι δύο περνούσαν μετακινούμενοι μεταξύ των ξεχωριστών κτιρίων θα μπορούσε να δαπανηθεί καλύτερα (Higgins, 2021).

Ενώ το κτίριο είναι ένα ανεξάρτητο κτίριο οικιστικής κλίμακας, δεν μοιάζει με τα περισσότερα σύγχρονα σπίτια. Αμέσως μετά την μπροστινή πόρτα, είναι ένα κτίριο σε τρία μέρη, γραφείο, διαμέρισμα και στούντιο, το καθένα με είσοδο από αυτό που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μία κοινόχρηστη σκάλα και διάδρομος. Η χρήση του όρου σπίτι εδώ φαίνεται να παραπέμπει σε μια προβιομηχανική εποχή, όταν το σπίτι περιλάμβανε φυσικά το χώρο εργασίας. Το σπίτι εισάγεται όχι μόνο στην μπροστινή πόρτα του δρόμου, αλλά στην εσωτερική πόρτα του διαμερίσματος από τη σκάλα. Το σπίτι χρησιμοποιείται ελάχιστα, καθώς το ζευγάρι εργάζεται πολλές ώρες, επικοινωνώντας μέσω email μεταξύ των ξεχωριστών χώρων εργασίας του κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας. Οι λειτουργίες της κατοικίας και του χώρου εργασίας διατηρούνται χωριστές, καθώς όταν το ζευγάρι πηγαίνει στη δουλειά, φεύγει απλά από το διαμέρισμα, χωρίς να βγαίνει από το κτίριο. Η γραφίστρια απασχολεί μία ομάδα τριών ατόμων στο γραφείο σχεδιασμού της πέντε ημέρες την εβδομάδα, ενώ ο φωτογράφος έχει δύο υπαλλήλους πλήρους απασχόλησης και ελεύθερους επαγγελματίες. Το μεσημεριανό γεύμα τρώγεται στους ξεχωριστούς χώρους εργασίας και τα μέλη του προσωπικού σπάνια εισέρχονται στον ιδιωτικό χώρο του διαμερίσματος. Το τριπλό κουδούνι στο δρόμο απηχεί αυτό της workhome κατοικίας, Maison de Verre. Το κεντρικό, εγχώριο κουμπί του παραμένει αινιγματικά χωρίς ετικέτα για την προστασία της ιδιωτικής ζωής του ζευγαριού (Higgins, 2021).

Έξι χρόνια μετά την ολοκλήρωση του κτιρίου, προστέθηκε μία μικρή τριώροφη επέκταση στο πίσω μέρος, που μετριάζει την αρχική πρόθεση ανοιχτού σχεδίου του κτιρίου προσθέτοντας έναν μικρό, κλειστό χώρο σε κάθε επίπεδο, στον οποίο το ζευγάρι περνά τώρα τον περισσότερο χρόνο τους. Οι τρεις όροφοι περιλαμβάνουν ένα κανονικό

υπνοδωμάτιο (ο αρχικός χώρος ύπνου μόλις διαχωριζόταν από την κουζίνα με μία συρόμενη τζαμαρία) και έναν ιδιωτικό χώρο εργασίας (Higgins, 2021).

Κάθε Σαββατοκύριακο το νοικοκυριό μεταβαίνει σε μία άλλη workhome κατοικία, μία αγροικία του 19^{ου} αιώνα έξω από το Σαν Φρανσίσκο. Εκεί, η δουλειά και η ζωή συνεχίζουν να αναμειγνύονται, με την έμφαση να αποδίδεται στο μαγείρεμα και την κοινωνικοποίηση. Οι αρχικοί χώροι της αγροικίας έχουν μείνει άθικτοι, αλλά ένας ιστορικός αχυρώνας έχει ανοικοδομηθεί, παρέχοντας έναν τεράστιο ενιαίο χώρο που χρησιμοποιείται τόσο για φωτογραφική εργασία όσο και για ψυχαγωγία μεγάλης κλίμακας (Holliss, 2015).

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ COVID-19

4.1 Εισαγωγή

Οι workhome κατοικίες δεν ανήκουν μόνο στο παρελθόν. Αυτά τα κτίρια εμφανίζονται τακτικά στις σελίδες σύγχρονων αρχιτεκτονικών περιοδικών του σήμερα, συχνά μεταμφιεσμένα σε κατοικίες ή με τη μορφή μονάδων διαμονής/ εργασίας. Στο παρόν Κεφάλαιο και στο πλαίσιο αυτό, στη συνέχεια παρουσιάζονται δύο παραδείγματα από τις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο και αρκετά παραδείγματα από την Ιαπωνία, που εξερευνούν μερικές από τις διαφορετικές προσεγγίσεις που ακολουθούν οι αρχιτέκτονες, για να φέρουν μαζί κατοικίες και χώρους εργασίας σε ένα μόνο κτίριο.

4.2 ΗΠΑ - workhome κατοικία του γλύπτη Agelio Batle

Ο Αμερικάνος γλύπτης, Agelio Batle, και η σύζυγός του με στόχο να διατηρήσουν την επιχείρησή τους, ένα εργαστήριο γλυπτικής, κοντά στα δύο παιδιά τους και μιμούμενοι το πρότυπο ζωής του γλύπτη, που στα πρώτα χρόνια της καριέρας του, εργαζόταν στο υπόγειο του πατρικού του, αποφάσισαν αντί να μεταφέρουν την επιχείρηση αυτή σε μία εμπορική μονάδα, να αγοράσουν μία παλιά, βιομηχανική αποθήκη στο Σαν Φρανσίσκο, όπου ένα γραφείο στον επάνω όροφο είχε μετατραπεί, νόμιμα, σε διαμέρισμα το 1980. Την αποθήκη αυτή ενέθεσαν στο αρχιτεκτονικό γραφείο, McCoppin Studios, για να τους σχεδιάσει μία workhome κατοικία (Sardar, 2008).

Ολοκληρωμένο το 2007 (Εικόνα 4.1), το σπίτι τους στον πρώτο όροφο, βρίσκεται πάνω από το ένα τρίτο του ενιαίου χώρου εργασίας 95 m², που συνδυάζει μία γκαλερί, ένα κατάστημα και γραφείο με στούντιο των υπαλλήλων, που επίσης εργάζονται εκεί. Μία εσωτερική πόρτα συνδέει το σπίτι και το χώρο εργασίας. Το διακριτά οικιακό διαμέρισμα έχει μία οροφή ύψους 2,5 m, λευκούς τοίχους, έπιπλα από ξύλο και δάπεδα από φελλό/ χαλί. Ο ευάερος και γενναϊόδωρος χώρος κουζίνας, σαλονιού, τραπεζαρίας λειτουργεί ως αίθουσα συσκέψεων για τους υπαλλήλους και τους πελάτες (Εικόνα

Εικόνα 4.1 Πρόσοψη της workhome κατοικία του γλύπτη Agelio Batle (Sardar, 2008)

4.2). Τα δύο μικρά υπνοδωμάτια παρέχουν ιδιωτικό χώρο ξεκούρασης για τους υπαλλήλους. Ομοίως το βιομηχανικό ισόγειο ύψους οροφής 3,5 m, με τις εκτεθειμένες δοκούς οροφής, το υψηλών προδιαγραφών σύστημα εξαγωγής της σκόνης στα στούντιο, τα βιομηχανικά συστήματα φωτισμού και το γυαλισμένο τσιμεντένιο πάτωμα, παρέχει χώρο διασκέδασης και διαβάσματος για τα παιδιά της οικογένειας και τους φίλους τους (Εικόνα 4.3), καθώς και χώρο για την αποθήκευση ποδηλάτων και για εξάσκηση βιολοντσέλου και πιάνο. Ο γλύπτης χαλαρώνει σχεδιάζοντας και ζωγραφίζοντας στον κάτω όροφο ως αργά το βράδυ (Sardar, 2008).

Εικόνα 4.2 Ο χώρος κουζίνας, σαλονιού, τραπεζαρίας λειτουργεί ως αίθουσα συσκέψεων για τους υπαλλήλους και τους πελάτες (Sardar, 2008)

Με επίπεδη σκεπή και επενδυμένο με χαλύβδινο φύλλο στα πλάγια, το κτίριο έχει μία ταυτότητα, που είναι ασαφής. Όπως ασαφής είναι και η διπλή χρήση του. Οι ξεχωριστές λειτουργίες και όγκοι του ισογείου και του πρώτου ορόφου τονίζονται μόνο με λεπτό τρόπο, με την οριζόντια επένδυση στο χώρο εργασίας του ισογείου να περιστρέφεται, για να διατρέχει κάθετα για το σπίτι του πρώτου ορόφου. Η είσοδος όμως προδίδει τη διπλή χρήση του κτιρίου. Μία πόρτα διαμερίσματος οικιακής κλίμακας με μαρμάρινο κατώφλι βρίσκεται δίπλα στην είσοδο του στούντιο εμπορικής κλίμακας, κάτω από ένα κοινό πρόβολο.

Εικόνα 4.3 Ο χώρος πολλαπλών χρήσεων του ισογείου χρησιμοποιείται για την δημιουργία νέων σχεδίων γλυπτών και τεχνουργημάτων, για δημόσιες συγκεντρώσεις και για φαγητό. Τη νύχτα στα παιδιά αρέσει να διαβάζουν στα μεγάλα τραπέζια (Sardar, 2008)

Συνολικά, πρόκειται για μία workhome κατοικία σχεδιασμένη για τις ανάγκες μίας οικογένειας με δύο γονείς, που εργάζονται στο σπίτι και συμμετέχουν σε μία επιχείρηση οργανωμένη γύρω από μία «βρώμικη» διαδικασία παραγωγής με οκτώ υπαλλήλους. Διακριτική στη σύλληψη και την εκτέλεσή της, παρέχει ένα ευέλικτο περιβάλλον διαβίωσης και εργασίας, στο οποίο ο οικιακός χώρος έχει σχεδιαστεί σε διαφορετική κλίμακα και χρησιμοποιεί διαφορετική παλέτα υλικών από το χώρο εργασίας, αλλά, κατά τη χρήση, η εργασία και η κατοίκηση κινούνται συνεχώς μεταξύ των δύο χρήσεων (Sardar, 2008).

4.3 Ηνωμένο Βασίλειο - workhome κατοικία της αρχιτέκτονα Wigglesworth

Η workhome κατοικία της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Εικόνα 4.4), που έχει το δικό της γραφείο και του συντρόφου της, αρχιτέκτονα και ακαδημαϊκού, Jeremy Till, σχεδιάστηκε για δική τους χρήση το 2004 στο βόρειο Λονδίνο με μία διαφορετική προσέγγιση. Ο δημόσιος χώρος εργασίας και η ιδιωτική κατοικία κατανέμονται πάνω από μία πυλωτή και χωρίζονται στους δύο βραχίονες ενός κτιρίου σχήματος L. Μία επίσημη αίθουσα συνεδριάσεων βρίσκεται στο σημείο καμπής μεταξύ των δύο, που χωρίς προσωπικά αντικείμενα, χωρίζει το χώρο διαβίωσης από το γραφείο. Ένας συρόμενος τοίχος, κλειδωμένος κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, ανοίγει τη νύχτα, επιτρέποντας σε αυτόν τον ενδιάμεσο χώρο, που λειτουργεί ως επίσημη τραπεζαρία, να δημιουργήσει μία εσωτερική διαδρομή μεταξύ χώρων διαβίωσης και εργασίας. Σε αντίθεση με την workhome κατοικία του γλύπτη προηγουμένως, οι υπάλληλοι δεν περνούν ποτέ στην ιδιωτική ζώνη του σπιτιού. Και οι δύο λειτουργίες έχουν σκόπιμα διακριτή αρχιτεκτονική έκφραση, μέσα και έξω, αμφότερες πειραματικές. Το εξωτερικό του σπιτιού σε μεγάλο βαθμό κατασκευασμένο με ξύλο, είναι χασοκό και κατακερματισμένο, ενώ μία πιο τακτοποιημένη προσέγγιση ακολουθείται στο γραφείο (Sarah Wigglesworth Architects, 2021).

Εικόνα 4.4 Πρόσωση της workhome κατοικίας της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Sarah Wigglesworth Architects, 2021)

Εικόνα 4.5 Χώρος κουζίνας, σαλονιού, τραπεζαρία της workhome κατοικίας της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Sarah Wigglesworth Architects, 2021)

Στο εσωτερικό, το σπίτι συνδυάζει έναν γενναϊόδωρο, διπλού ύψους, μη ορθογώνιο χώρο κουζίνας, σαλονιού, τραπεζαρία με μικροσκοπικούς κλειστούς χώρους σχεδιασμένους γύρω από συγκεκριμένες λειτουργίες (Εικόνα 4.5). Αυτές περιλαμβάνουν ένα γραφείο μελέτης για την αρχιτέκτονα, έναν χώρο συγγραφής βιβλίων για τον ακαδημαϊκό και την κύρια κρεβατοκάμαρα, που βρίσκεται όσο το δυνατόν πιο μακριά από το γραφείο, ένα επίπεδο κάτω και στο αντίθετο άκρο του κτιρίου. Ο εργασιακός χώρος, σε αντίθεση, αποτελείται

από δύο επίπεδα ενός επιχειρησιακού τύπου, ευθύγραμμου λευκού χρώματος γραφείου,

που συνδέονται με μία περιμετρική διπλού ύψους υποδοχή. Μικρά παράθυρα με περιορισμένη θέα διατηρούν το εργατικό δυναμικό στην εργασία (Sarah Wigglesworth Architects, 2021).

Οι είσοδοι αντικατοπτρίζουν τις διαφορετικές στάσεις απέναντι στο σπίτι και στο χώρο εργασίας. Μία μονή πύλη, με διπλά κουδούνια θυμίζει ξανά αυτά της workhome κατοικίας, Maison de Verre, δίνοντας στο σπίτι και στο χώρο εργασίας ίση θέση στο δρόμο (Εικόνα 4.6). Μέσα στην πύλη, η πόρτα του γραφείου

Εικόνα 4.6 *Ενιαία πύλη της workhome κατοικίας της αρχιτέκτονα, Sarah Wigglesworth (Sarah Wigglesworth Architects, 2021)*

βρίσκεται επί του άξονα και αμέσως μπροστά από την πύλη του δρόμου. Για να φτάσει κάποιος, ωστόσο, στην πιο οικιακή είσοδο της κατοικίας, κρυμμένης στο μακρινό άκρο του κτιρίου, πρέπει να ακολουθήσει μία ελικοειδή διαδρομή μέσω λαχανόκηπου, κοτετσιού και χώρου ποδηλάτων. Μόνο γνωστοί ή άτομα κατόπιν ρητής πρόσκλησης, είναι πιθανό να μπουν σε αυτό το χώρο, που είναι σαφώς ένας ιδιαίτερα ιδιωτικός χώρος. Έτσι, συγκεντρωτικά τα δυνητικά αντικρουόμενα προγράμματα ιδιωτικής κατοικίας και δημόσιου χώρου εργασίας επιλύονται κομψά σε αυτή την workhome κατοικία (Sarah Wigglesworth Architects, 2021).

4.3 Ιαπωνία

Παρά τα δύο παραπάνω χαρακτηριστικά παραδείγματα στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ, η Ιαπωνία πρωτοστατεί στον τομέα του σύγχρονου σχεδιασμού κτιρίων οικιακής εργασίας για τρεις κύριους λόγους: α) η παράδοση της οικιακής εργασίας είναι αδιάσπαστη από τη φεουδαρχική εποχή μέχρι σήμερα με αποτέλεσμα γενιές Ιαπώνων αρχιτεκτόνων να έχουν εμπειρία στο σχεδιασμό workhome κατοικιών, οδηγώντας έτσι σε μία εξελιγμένη και καλά ανεπτυγμένη αρχιτεκτονική κτιρίων οικιακής εργασίας, β) τα ιαπωνικά συστήματα διακυβέρνησης, όπως ο σχεδιασμός και ο φόρος ιδιοκτησίας, επιτρέπουν τον σχεδιασμό κτιρίων οικιακής εργασίας, αντί να τον εμποδίζουν και γ) η ιαπωνική προσέγγιση στο κτίσιμο είναι διαφορετική από την ευρωπαϊκή, όπου τα παλαιά σπίτια διατηρούνται, ανακαινίζονται και επαναχρησιμοποιούνται με αποτέλεσμα τα σπίτια να έχουν, κατά μέσο όρο μία ζωή μικρότερη από τριάντα χρόνια και επομένως, πολλά σπίτια σχεδιάζονται εκ νέου σύμφωνα με τις συγκεκριμένες απαιτήσεις των συχνά οικιακών εργαζομένων (Holliss, 2015).

Ο Ιάπωνας αρχιτέκτονας, Ταντάο Άντο, έχει σχεδιάσει μία σειρά από ελάχιστα γνωστές workhome κατοικίες, άλλα ριζοσπαστικές και άλλες όμορφες στην κανονικότητά τους. Η workhome κατοικία-γκαλερί Noda, που κτίστηκε το 1993 στην πόλη Κόμπε της Ιαπωνίας, ένα μικροσκοπικό τετραώροφο γωνιακό κτίριο σε σχήμα σφήνας, σε μεγάλο βαθμό χωρίς παράθυρα, με στενή πρόσοψη εισόδου, σχεδιάστηκε ως ένας ενιαίος ανοιχτός όγκος (Εικόνα 4.7). Μόνο τα μπάνια είναι κλειστά. Όλοι οι άλλοι χώροι είναι συνεχείς με μία σειρά από κατοικημένους χώρους, συμπεριλαμβανομένου ενός διπλού ύψους, πρώτου ορόφου στούντιο

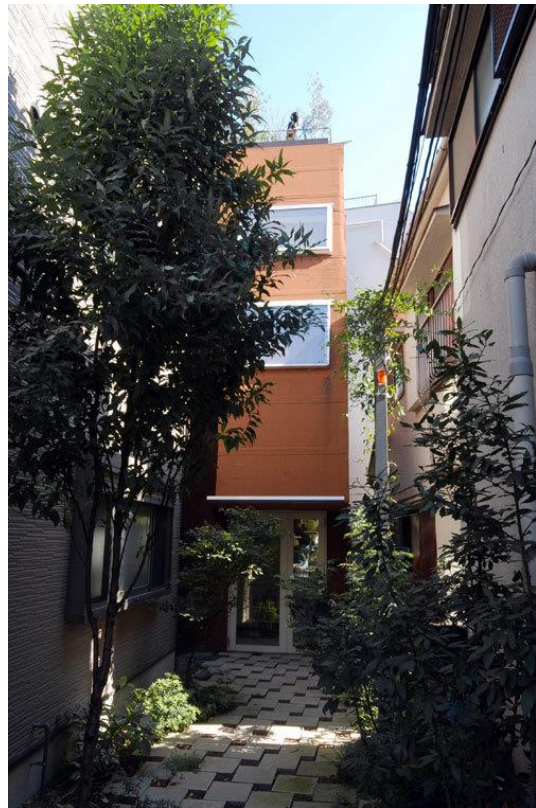
Εικόνα 4.7 Πρόσοψη της workhome κατοικίας - γκαλερί Noda (Archinform, 2021)

προσπελάσιμο από έναν διάδρομο κυκλοφορίας, που ξεκινά από την είσοδο του δρόμου και τυλίγεται γύρω από το κέλυφος, με μία μικρή σκάλα μεταξύ της γκαλερί/ μπαρ του ισογείου και μικροσκοπικούς χώρους διαμονής στον τελευταίο όροφο. Κατασκευασμένη από σκυρόδεμα εσωτερικά και εξωτερικά, η συγκεκριμένη workhome κατοικία επιτρέπει σε κάθε χώρο να φωτίζεται μέσω ενός κεντρικού φεγγίτη (Holliss, 2015).

Η κατοικία Yoshida, που κτίστηκε από τον Άντο το 1988, σε μια πόλη νότια της Οσάκα, έχει διαφορετική προσέγγιση. Εδώ ένα μονώροφο κατάστημα ρούχων είναι κτισμένο σε μία πλαγιά και με ένα μικρό παράθυρο στο δρόμο, προσεγγίζεται από μία «βυθισμένη» αυλή. Ένας γυάλινος τοίχος χωρίζει το κατάστημα και την αυλή, χωρίς να κάνει αντιληπτό ότι αυτό το κτίριο κρύβει επίσης ένα σπίτι για μία γυναίκα και τον μικρότερο αδελφό της και την οικογένειά του. Μία αίθουσα εργασίας, όπου τα ρούχα κατασκευάζονται και μεταποιούνται, βρίσκεται ανάμεσα στο κατάστημα και διαμέρισμα. Οι χώροι διαβίωσης εισέρχονται από έναν παράλληλο δρόμο στο απέναντι άκρο του κτιρίου προς το κατάστημα. Η μεζονέτα του πάνω ορόφου περιλαμβάνει μία κουζίνα - τραπεζαρία με θέα και πρόσβαση στον κήπο της οροφής του καταστήματος, καθώς και τα υπνοδωμάτια με τα μπαλκόνια. Σε αντίθεση με τη χωρική συνέχεια της κατοικίας - γκαλερί Noda, ο δημόσιος και ιδιωτικός χώρος χωρίζονται επιδέξια και αποκρύπτονται ο ένας από τον άλλο. Οι οικιακοί χώροι δεν παραβλέπουν τους δημόσιους χώρους ούτε το αντίστροφο. Οι κατοικίες και οι χώροι εργασίας αλληλοσυνδέονται και η αισθητική του κτιρίου είναι συνεπής σε όλο το χώρο. Υπάρχει μια ενιαία πίσω είσοδος για τους ιδιοκτήτες και τους κατοίκους και μια δημόσια αυλή για τους υπαλλήλους και τους πελάτες (Davis, 2012).

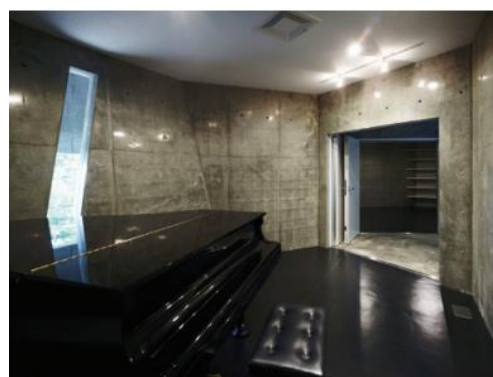
Η workhome κατοικία (Εικόνα 4.8), που έκτισαν το 2005 στο Τόκιο για ίδια χρήση, οι διευθυντές του αρχιτεκτονικού γραφείου Atelier Bow - Wow, Yoshiharu Tsukamoto και Momoyo Kaijima, οργανώνεται γύρω από μία μεταβαλλόμενη χωρική συνέχεια σπιτιού και εργασίας. Οι ιδιοκτήτες της και οι δύο με διδασκαλική εργασία και παράλληλα ιδιοκτήτες του παραπάνω γραφείου για πάνω από δεκαέξι χρόνια και με όλες αυτές τις εργασίες να λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικές τοποθεσίες, διαπίστωσαν ότι περνούσαν μόνο μερικές ώρες κάθε εβδομάδα στο σπίτι τους. Συνδυάζοντας το σπίτι και το γραφείο σε ένα μόνο κτίριο, στόχευσαν να κάνουν τη ζωή τους πιο αποτελεσματική και ευχάριστη. Συνειδητοποίησαν ότι η δημιουργία ξεχωριστών θαλάμων για την ιδιωτική κατοικία και ενός ολοένα και αυξανόμενου δημόσιου χώρου εργασίας δεν θα τους έδινε την ευελιξία που χρειαζόταν (Holliss, 2015).

Έτσι η συγκεκριμένη workhome κατοικία σχεδιάστηκε με τη μορφή ενός ενιαίου ανοιχτού όγκου τεσσάρων ορόφων. Μόνο τα μπάνια και ένα μικρό διαμέρισμα ύπνου είναι κλειστά. Δύο χαμηλότεροι όροφοι του χώρου του στούντιο χωρίζονται από τους πιο ιδιωτικούς άνω χώρους με έναν απροσδιόριστο χώρο, σημείο καμπής, παρόμοιο με αυτόν της workhome κατοικίας της Wigglesworth, που διαχωρίζει την αίθουσα συσκέψεων από την τραπεζαρία. Στην πραγματικότητα ολόκληρο το κτίριο μεταμορφώνεται ανάλογα με τη χρήση. Τα βράδια μετά την αποχώρηση των εργαζομένων και τα Σαββατοκύριακα, ολόκληρο το κτίριο γίνεται σπίτι. Και όταν οι ιδιοκτήτες εργάζονται σε ένα πρότζεκτ μεγάλης προθεσμίας, όπως ένας αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, ολόκληρο το κτίριο των 211 m² μετατρέπεται σε χώρο εργασίας. Όλοι χρησιμοποιούν μία ενιαία

Εικόνα 4.8 Πρόσοψη (πάνω) της workhome κατοικίας - γκαλερί Atelier Bow - Wow και λεπτομέρειες του εσωτερικού (κάτω) (World-Architects, 2021)

είσοδο. Η ανοιχτή, ακανόνιστη σκάλα έχει εκτεταμένα κεφαλόσκαλα, που παρέχουν χώρο για την αποθήκευση κτιριακών μοντέλων, το λόμπι εισόδου και το χώρο χαλάρωσης, καθώς και τον ελάχιστο χώρο μαγειρέματος, τον άτυπο χώρο φαγητού και το πλυντήριο ρούχων, που είναι τοποθετημένο σε γωνία. Έχει υιοθετηθεί μία απλή αισθητική, ούτε σπιτική ούτε εταιρική, απλά μία απλή υλική μετάβαση, καθώς το κτίριο εξελίσσεται από πιο δημόσιο σε πιο ιδιωτικό. Τα λευκά βαμμένα σκαλοπάτια και το γυαλισμένο τσιμεντένιο δάπεδο αντικαθίστανται με ξύλο στους επάνω ορόφους του κτιρίου. Ο ανώτερος και πιο ιδιωτικός χώρος στο κτίριο είναι ένα υπνοδωμάτιο που μοιάζει με καμπίνα. Είναι ο μόνος χώρος, εκτός από τα μπάνια με πόρτα (Holliss, 2015).

Η κατοικία, που κτίστηκε το 2009 από τον αρχιτέκτονα, Κο Κιταγιάμα, στην πόλη Kamakura, είναι μία work home κατοικία (Εικόνα 4.9) για δύο μουσικούς, σχεδιασμένη σχολαστικά γύρω από τις χωρικές και περιβαλλοντικές απαιτήσεις τόσο των επαγγελματιών όσο και της οικογένειας. Οι ακουστικές απαιτήσεις (συμπεριλαμβανομένης της ανάγκης για ηχομόνωση μεταξύ χώρων και επαγγελματική ακουστική) ήταν οι κύριες κατευθυντήριες γραμμές του σχεδιασμού. Ο στόχος ήταν επίσης να σχεδιαστεί ένα όμορφο οικογενειακό σπίτι (Holliss, 2015).

Οι δύο διαφορετικές λειτουργίες έχουν δημιουργήσει ένα κτίριο σε δύο ριζικά διαφορετικά μισά. Οι αίθουσες μουσικής στο ισόγειο παρέχουν χώρο για εξάσκηση και συναυλίες μουσικής δωματίου. Οι μη παράλληλοι, κεκλιμένοι τοίχοι από οπλισμένο σκυρόδεμα παρέχουν ακουστικό διαχωρισμό και δημιουργούν την απαιτούμενη ακουστική μέσα στα μουσικά δωμάτια. Ένας χώρος απομόνωσης, κατασκευασμένος

Εικόνα 4.9 Πρόσοψη (πάνω) της workhome κατοικίας στην Kamakura και λεπτομέρεια (κάτω) αίθουσας μουσικής και του χώρου απομόνωσης (Holliss, 2015)

αποκλειστικά από γυαλί, γύρω από τα μουσικά αυτά δωμάτια, παρέχει χώρο το κοινό να συγκεντρωθεί πριν από την παράσταση, αυξάνει την αποδοτικότητα του κλιματισμού στα μουσικά δωμάτια και μειώνει την ακουστική διάσπαση. Σκαρφαλωμένα σε μία προεξοχή σε μία απότομη πλαγιά, τα μουσικά δωμάτια υποστηρίζουν το σπίτι με ξύλινο σκελετό, που φωλιάζει στις κορυφές των δέντρων (Holliss, 2015).

Μία ενιαία είσοδος οδηγεί πέρα από τα μουσικά δωμάτια, πάνω στον ευέλικτο ενιαίο χώρο διαβίωσης. Ριζικά διαφορετικός από τους σκοτεινούς, βαρύς, κλειστούς, ακανόνιστους, κλιματιζόμενους χώρους εργασίας, αυτός ο ελαφρύς, ανοιχτός, ευθύγραμμος χώρος διαβίωσης έχει θέα από όλες τις πλευρές. Σχεδιασμένος έτσι ώστε ο άνεμος να μπορεί να φυσάει ελεύθερα μέσα στο χώρο από τους σε όλο το ύψος τους ανοιγμένους υαλοπίνακες. Η συγκεκριμένη workhome κατοικία αποτελεί έτσι μία εφευρετική απάντηση στα δυνητικά αντικρουόμενα προγράμματα δημόσιου/ ιδιωτικού, θορυβώδους/ ήσυχου, οικογενειακού/ εργασιακού χώρου (Holliss, 2015).

4.5 Προκλήσεις που εγείρονται στο σήμερα από την πανδημία του COVID-19

Για να γίνουν αντιληπτές οι προκλήσεις που εγείρονται σε ότι αφορά τις κατοικίες που φιλοξενούν τους χώρους εργασίας λόγω της πανδημίας του COVID-19, η οποία, και όπως προειπώθηκε, επέβαλλε μία σημαντική αύξηση της τηλεργασίας, κρίνεται σκόπιμο αρχικά να παρουσιαστούν η θεωρία των ορίων (boundary theory) και η συσχέτισή της με την τηλεργασία, καθώς και οι προσωπικές επιπτώσεις της τηλεργασίας. Με τον τρόπο αυτό θεωρείται ότι θα αναδειχτεί η ανάγκη μία αναθεώρηση του τρόπου με τον οποίο θα πρέπει να διαμορφώνονται οι χώροι εργασίας εντός των κατοικιών, γεγονός που θα οδηγήσει σε μία ανάπτυξη κατευθυντήριων σχεδιαστικών γραμμών, που έχουν ήδη προταθεί στο πλαίσιο του σχεδιασμού χώρων εργασίας εντός κατοικιών, που αν και δεν έχουν κατασκευαστεί εκ των προτέρων με στόχο τη φιλοξενία χώρων εργασίας, θα μπορέσουν πιο πετυχημένα να ενσωματώσουν τέτοιους χώρους, εξασφαλίζοντας την διατήρηση της εργασιακής απόδοσης των εργαζόμενων, που εργάζονται από το σπίτι.

4.5.1 Η θεωρία των ορίων και η συσχέτισή της με την τηλεργασία

Η θεωρία των ορίων προτείνει ότι οι άνθρωποι έχουν ψυχολογικά, σωματικά και συμπεριφορικά όρια, που δημιουργούν και υποστηρίζουν γύρω από τους διαφορετικούς ρόλους της ζωής τους, όπως για παράδειγμα τους ρόλους της δουλειάς και τους ρόλους στο σπίτι. Η διατήρηση των ορίων γύρω από τους ρόλους δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να επιλέξει τον ρόλο που ταιριάζει καλύτερα σε μία κατάσταση, ενώ ταυτόχρονα ένα άτομο

μπορεί να περάσει ανάμεσα σε διαφορετικούς ρόλους κατά τη διάρκεια μίας ημέρας (Ashforth, Kreiner και Fugate, 2000).

Για παράδειγμα, ένας άντρας που εργάζεται σε ένα γραφείο μπορεί να φτιάξει πρωινό για τα παιδιά του το πρωί, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του πατέρα, να πάει στο γραφείο του και να αναλάβει έναν εργασιακό ρόλο και όταν έρθει σπίτι να αναλάβει έναν ρόλο που έχει στο σπίτι του, όπως το ρόλο του πατέρα ή/ και του συζύγου. Αν και οι ρόλοι συνήθως συνδέονται με έναν φυσικό και χρονικό χώρο, όπως για παράδειγμα το να έχει ένα άτομο τον εργασιακό ρόλο στη δουλειά κατά τις ώρες εργασίας του, ένα άτομο μπορεί επίσης να αναλάβει έναν ρόλο που είναι διαφορετικός από τον φυσικό χώρο, στον οποίο βρίσκεται σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή. Για παράδειγμα, αυτό συμβαίνει ότι ένα άτομο, λαμβάνοντας ένα τηλεφώνημα από ένα μέλος της οικογένειας ενώ εργάζεται, αναλαμβάνει έναν οικογενειακό ρόλο (Ashforth, Kreiner και Fugate, 2000).

Η πιθανότητα κάποιος να κάνει μεταβάσεις μεταξύ διαφορετικών ορίων ρόλου καθορίζεται εν μέρει από τη διαπερατότητα του ορίου των ρόλων. Για παράδειγμα, ένας εργαζόμενος που επιτρέπεται να πραγματοποιεί προσωπικές τηλεφωνικές κλήσεις έχει πιο διαπερατό όριο από κάποιον που δεν επιτρέπεται και επομένως είναι πιο πιθανό να προχωρήσει στη μετάβαση μεταξύ ρόλων στην εργασία (Ashforth, Kreiner και Fugate, 2000).

Η θεωρία των ορίων προτείνει επίσης μία συνέχεια της τμηματοποίησης των ρόλων με την ολοκλήρωσή τους, όπου οι ρόλοι είτε διατηρούνται χωριστοί και επικαλύπτονται όσο το δυνατόν λιγότερο, είτε διασταυρώνονται μεταξύ τους και έχουν παρόμοιες ταυτότητες. Η τηλεργασία θολώνει τη γραμμή μεταξύ εργασίας και σπιτιού, αφαιρώντας την πτυχή της φυσικής διαφοροποίησης μεταξύ των δύο χώρων, καθιστώντας τα όρια του ρόλου πιο διαπερατά (Allen, Golden και Shockley, 2015), αυξάνοντας έτσι την πιθανότητα μετάβασης ρόλων κατά τη διάρκεια της ημέρας (Ashforth, Kreiner και Fugate, 2000).

Η ασάφεια των ορίων μεταξύ εργασίας και σπιτιού είναι ένα είδος «δίκοππου μαχαιριού». Τα πιο ολοκληρωμένα όρια σημαίνουν ότι μπορεί να προκύψουν συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών ρόλων, όπως στην περίπτωση κατά την οποία ο ρόλος του σπιτιού μπορεί να παρεισφρήσει στον εργασιακό ρόλο με τη μορφή ευθυνών που σχετίζονται με το σπίτι ή ο εργασιακός ρόλος μπορεί να επηρεάσει τον ρόλο του σπιτιού με τη μορφή εργασίας εκτός κανονικού ωραρίου (Delanoeije, Verbruggen και Germeys, 2019). Αυτό το επιχείρημα υποστηρίζεται από τους Sullivan και Lewis (2001) που δηλώνουν ότι οι εργαζόμενοι θεωρούν ότι η εγγύτητα μεταξύ της εργασίας και του σπιτιού, τους οδηγεί να εργάζονται το βράδυ, καθώς η εργασία είναι πάντα εύκαιρη.

Από τη θετική πλευρά, ο εργαζόμενος έχει περισσότερη προσωπική ελευθερία να δομεί την ημέρα του όπως θέλει, έχοντας την ευκαιρία να ανταποκρίνεται εύκολα στις απαιτήσεις του σπιτιού. Ο τρόπος βέβαια με τον οποίο αυτό γίνεται αντιληπτό μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με το αν το άτομο προτιμά ή όχι τα τμηματοποιημένα ή ολοκληρωμένα όρια μεταξύ των δύο αυτών ρόλων. Από την αρνητική πλευρά, για τους τηλεεργαζόμενους, έχει αποδειχθεί ο κίνδυνος παρεμβολής των οικιακών ευθυνών στις εργασιακές ευθύνες, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει σύγκρουση μεταξύ των ρόλων, με τη μετάβαση στον ρόλο του σπιτιού κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας να θεωρείται ότι στερεί πόρους που υποτίθεται ότι θα έπρεπε να δαπανώνται για την εργασία (Delanoeije, Verbruggen και Germeys, 2019).

Επιπλέον, η έλλειψη διαφορετικών φυσικών χώρων για την εργασία και το σπίτι και επομένως η έλλειψη μετακίνησης από και προς την εργασία, μπορεί επίσης να κάνει τη μετάβαση μεταξύ του ρόλου εργασίας και του ρόλου του σπιτιού πιο δύσκολη, καθώς αυτή η μετάβαση λαμβάνει χώρα συνήθως κατά τη διάρκεια της μετακίνησης (Sullivan και Lewis, 2001).

Συνοψίζοντας, η θεωρία των ορίων προσφέρει μία εξήγηση για το τι συμβαίνει στα όρια ρόλων ενός ατόμου όταν εργάζεται από το σπίτι, καθώς και γιατί οι τηλεεργαζόμενοι μπορεί να αισθάνονται μία σύγκρουση μεταξύ διαφορετικών ρόλων κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας. Ωστόσο, μία άλλη σημαντική πτυχή της έλλειψης χωριστού φυσικού χώρου εργασίας με τη μορφή γραφείου, που να αφορά τους τηλεεργαζόμενους, ιδιαίτερα μακροπρόθεσμα, είναι η έλλειψη σχέσεων στο χώρο εργασίας (Sullivan και Lewis, 2001).

4.5.2 Προσωπικές επιπτώσεις της τηλεεργασίας

Σε προσωπικό επίπεδο, η τηλεεργασία έχει αποδειχθεί ότι έχει επίδραση στην ικανοποίηση από την εργασία, η οποία και αυξάνεται κατά τη βραχυπρόθεσμη τηλεεργασία αλλά σταθεροποιείται κατά τη διάρκεια μεγάλης διάρκειας τηλεεργασίας, σε ένα σημείο όπου δεν αυξάνει πλέον την εργασιακή ικανοποίηση. Σχετικά με το γιατί η σχέση μεταξύ εργασιακής ικανοποίησης και τηλεεργασίας διαμορφώνεται έτσι, μπορεί να θεωρηθεί ότι η αρχική αύξηση μπορεί να αποδοθεί σε μία μεγαλύτερη ικανότητα εξισορρόπησης των αναγκών εργασίας και προσωπικής ζωής, καθώς και σε ένα αίσθημα εμπιστοσύνης από την πλευρά του εργοδότη που επιτρέπει στον εργαζόμενο την εργασία από το σπίτι με λιγότερη επίβλεψη (Allen, Golden και Shockley, 2015).

Άλλοι παράγοντες που μπορεί να κρύβονται πίσω από την αυξημένη εργασιακή ικανοποίηση μπορεί να είναι ότι η εργασία από το σπίτι σημαίνει ότι ο εργαζόμενος δεν εκτίθεται σε ορισμένες πτυχές της εργασίας, που μπορεί να προκαλούν άγχος. Για

παράδειγμα, διακοπές της εργασίας από συναδέλφους που εισέρχονται στο χώρο του εργαζόμενου, υπερβολικά συχνές ανταλλαγές πληροφοριών και εμπλοκή σε εργασιακές αντιζηλίες ή πολιτικές του γραφείου (Allen, Golden και Shockley, 2015).

Από την άλλη, μία εξήγηση για την επίδραση στην σταθεροποίηση της εργασιακής ικανοποίησης θα μπορούσε να βρίσκεται στο ότι αυτή η αρχική περίοδος, όπου ο εργαζόμενος αισθάνεται πιο ικανοποιημένος με τη δουλειά του αντισταθμίζεται στη συνέχεια από την έλλειψη κοινωνικής και σωματικής αλληλεπίδρασης με τον χώρο εργασίας (Allen, Golden και Shockley, 2015). Αυτή η πτυχή μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα σημαντική στην τηλεργασία κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19 λόγω της κοινωνικής απόστασης και των γενικών περιορισμών στην κοινωνική αλληλεπίδραση.

Η παραπάνω έλλειψη μπορεί να δημιουργήσει συναισθήματα κοινωνικής και επαγγελματικής απομόνωσης. Η κοινωνική απομόνωση αναφέρεται ειδικά στην έλλειψη των καθημερινών κοινωνικών πτυχών της εργασίας, όπως οι συζητήσεις με τους συναδέλφους κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων, καθώς και η συμμετοχή σε ένα ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η επίδραση που έχει αυτό στην εργασιακή ικανοποίηση εξαρτάται εν μέρει από την ποιότητα των σχέσεων με τους συναδέλφους, που σημαίνει ότι για έναν εργαζόμενο που έχει πολύ καλές σχέσεις με τους συναδέλφους του, η επίδραση που έχει η κοινωνική απομόνωση στην εργασιακή του ικανοποίηση μπορεί να είναι μεγαλύτερη (Allen, Golden και Shockley, 2015).

Η επαγγελματική απομόνωση αναφέρεται στη φυσική απομάκρυνση από τους συναδέλφους με αποτέλεσμα τη μη συμμετοχή στην ανταλλαγή γνώσεων και την κοινή μάθηση (Allen, Golden και Shockley, 2015). Συγκεκριμένα σημαίνει ότι ο εργαζόμενος δεν έχει τόση πρόσβαση στην υποστήριξη των συναδέλφων για την επίλυση εργασιών όση θα είχε αν υπήρχε η φυσική του παρουσία στη δουλειά. Τα συναισθήματα επαγγελματικής απομόνωσης έχει μάλιστα, σύμφωνα με τους Golden, Veiga και Dino (2008), αποδειχθεί ότι έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην απόδοση της εργασίας. Αυτός ο αντίκτυπος αυξάνεται όσο περισσότερος χρόνος αφιερώνεται στην τηλεργασία, αλλά μειώνεται με την πρόσβαση στην τεχνολογία που βελτιώνει την επικοινωνία και με τις αυξημένες πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπιδράσεις, όπως είναι για παράδειγμα γεύματα, αυτοσχέδιες συνομιλίες ή τακτικές συναντήσεις (Golden, Veiga και Dino, 2008).

Μία άλλη προσωπική επίδραση που έχει αποδειχθεί ότι έχει η τηλεργασία στους εργαζόμενους είναι η τάση των εργαζόμενων να επιδιώκουν να διαχειριστούν τον τρόπο που τους αντιλαμβάνονται οι άλλοι στο χώρο εργασίας. Για παράδειγμα, μπορεί να θέλουν

να θεωρούνται ως σκληρά εργαζόμενοι και παραγωγικοί, παρόλο που δεν βρίσκονται στο γραφείο με αποτέλεσμα να υπόκεινται σε μικρότερη επίβλεψη (Greer και Payne, 2014).

Αυτή η ανάγκη θα μπορούσε να εκφραστεί με τον εργαζόμενο να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να δείξει ότι είναι προσβάσιμος μέσω της γρήγορης απάντησης mail, τηλεφωνημάτων και άμεσων μηνυμάτων από τους διευθυντές και τους συναδέλφους του. Με αυτόν τον τρόπο ο εργαζόμενος δείχνει ότι στην πραγματικότητα εργάζεται ακόμα κι αν δεν είναι στο γραφείο (Greer και Payne, 2014). Ωστόσο, αυτή η διαχείριση των αντιλήψεων έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα ότι μία από τις θετικές πλευρές της τηλεργασίας, είναι η ελευθερία από περισπασμούς γραφείου, όπως υποστηρίζουν οι Allen, Golden και Shockley (2015).

Καθώς οι τηλεεργαζόμενοι κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19 έρχονται αντιμέτωποι με την εργασία από το σπίτι για μία παρατεταμένη χρονική περίοδο, με αποτέλεσμα να βρίσκονται μακριά από τους συναδέλφους τους και τις τακτικές δομές κοινωνικής υποστήριξης του χώρου εργασίας, ενδέχεται να υπάρχει αντίκτυπος στην ευημερία τους σχετικά με το μοντέλο εργασιακού ελέγχου και υποστήριξης. Αυτό το μοντέλο δηλώνει ότι η κοινωνική υποστήριξη μπορεί να λειτουργήσει ως προστατευτικός παράγοντας από τις απαιτήσεις της εργασιακής ζωής και τον αντίκτυπο που έχουν αυτές οι απαιτήσεις στην ευημερία (Van der Doef και Maes, 1999). Ωστόσο έχει επίσης αποδειχθεί ότι οι τηλεεργαζόμενοι είναι σε θέση να αναπτύξουν δομές κοινωνικής υποστήριξης με άλλους τηλεεργαζόμενους και ότι υπάρχει κοινωνική αποσύνδεση μεταξύ των τηλεεργαζομένων και των συνάδελφών τους που εργάζονται στο γραφείο, όπου οι υπάλληλοι γραφείου εκτιμούν σε έναν μεγαλύτερο βαθμό την κοινωνική υποστήριξη (Collins, Hislop και Cartwright, 2016).

Συνοψίζοντας, η τηλεργασία φαίνεται να έχει αντίκτυπο στην εργασιακή ικανοποίηση, η οποία αυξάνεται βραχυπρόθεσμα, αλλά στη συνέχεια σταθεροποιείται όταν η τηλεργασία διαρκεί για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Φαίνεται επίσης ότι η τηλεργασία μπορεί να οδηγήσει σε συναισθήματα απομόνωσης τόσο κοινωνικά όσο και επαγγελματικά (Allen, Golden και Shockley, 2015), η οποία με τη σειρά της έχει αρνητικό αντίκτυπο στην απόδοση της εργασίας (Golden, Veiga και Dino, 2008). Μπορεί επίσης να υπάρχει μια τάση για τους τηλεεργαζόμενους να θέλουν να δείξουν ότι είναι εξίσου παραγωγικοί με τους κανονικούς συναδέλφους τους, παρόλο που εργάζονται από το σπίτι (Greer και Payne, 2014).

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΠΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μέσω των δεδομένων, που παρουσιάστηκαν παραπάνω, διαπιστώνεται ότι η τηλεργασία επηρεάζει την εργασιακή ικανοποίηση και κατ' επέκταση την εργασιακή απόδοση. Για το λόγο αυτό και λαμβάνοντας υπόψη την παρούσα και άνευ προηγουμένου εποχή που οι άνθρωποι βρίσκονται κυρίως σε εσωτερικούς χώρους και απομακρύνονται ο ένας από τον άλλο λόγω του πανδημίας του COVID-19, είναι σημαντικό με σκοπό να αρθούν οι όποιες αρνητικές περιπτώσεις της τηλεργασίας, να τροποποιηθεί ο τρόπος που μπορούν να διαμορφωθούν οι χώροι γραφείου εντός των κατοικιών κατά τη διάρκεια ή ακόμη και με το πέρα της πανδημίας του COVID-19. Είναι σημαντικό με άλλα λόγια να αναγνωριστεί η αξία της επιμέλειας και του σχεδιασμού του προσωπικού χώρου εργασίας των εργαζόμενων στο σπίτι. Η τηλεργασία προσφέρει τη μοναδική ευκαιρία να δημιουργηθεί ένας νέος χώρος για παραγωγικότητα, δημιουργικότητα και σύνδεση με τους συναδέλφους και το φυσικό χώρο του γραφείου (Capital One, 2021).

Αν και η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ εργασίας και ζωής σε αυτό το νέο περιβάλλον δεν είναι τόσο απλή, παρακάτω προτείνονται κάποιες κατευθυντήριες γραμμές, που έχουν συγκεντρωθεί από μία σειρά από διαφορετικές διαδικτυακές πηγές πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, οι οποίες έχουν σκοπό να παρέχουν διαφορετικούς τρόπους για να βελτιώνεται η ψυχική υγεία, η παραγωγικότητα των εργαζόμενων, που εργάζονται στο σπίτι (Leslie M. Stern Design, 2020; Mammen, 2020; Capital One, 2021;):

- Επιλογή του κατάλληλου χώρου εντός του σπιτιού: αν υπάρχει η επιλογή, το γραφείο μπορεί να αποτελέσει ένα ξεχωριστό δωμάτιο για εργασία με δυνατότητα κλεισίματος της πόρτας. Αυτό είναι χρήσιμο για την ελαχιστοποίηση των περισπασμών, αλλά το πιο σημαντικό, παρέχει την ευκαιρία να κλείσει η πόρτα στο τέλος κάθε εργάσιμης ημέρας και να παραμείνει η εργασία απομονωμένη εκεί από τον υπόλοιπο χώρο του σπιτιού. Ο διαχωρισμός χώρων για εργασία, οικογενειακή ζωή και χαλάρωση είναι κρίσιμος για να βοηθήσει τον εγκέφαλό να γνωρίζει πότε πρέπει να ενεργοποιεί ή να απενεργοποιεί τον εργασιακό του ρόλο. Αν δεν υπάρχει αυτή η επιλογή, μπορούν να γίνουν τα εξής:
 - ✓ Επιλογή μερικών διαφορετικών τοποθεσιών για εργασία σε όλο το σπίτι, κάτι που προσφέρει μία αλλαγή σκηνικού, ανανεώνει τη σκέψη και που μπορεί να πυροδοτήσει δημιουργική έμπνευση.
 - ✓ Αποφυγή εργασίας σε τοποθεσίες που είναι συνδεδεμένα με άλλες λειτουργίες, όπως για παράδειγμα η κουζίνα, στην οποία το φαγητό μπορεί να αποσπάσει

την προσοχή του εργαζόμενου ή ο καναπές ή το κρεβάτι, μέρα που συνήθως ο εγκέφαλος συνδέει με τη χαλάρωση, καθώς αυτό μπορεί να οδηγήσει στο να τον εργαζόμενο στο να νοιώθει μεγαλύτερη υπνηλία κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας και να μην μπορεί να αποκλείσει τη δουλειά από το μυαλό του όταν είναι έτοιμος να ξεκουραστεί και να χαλαρώσει.

- Χρήση της τεχνολογίας για την αυξημένη δυνατότητα σύνδεσης με το φυσικό γραφείο, τους συναδέλφους και το διευθυντή/ διευθυντές:
 - ✓ Καλό ασύρματο δίκτυο: όταν όλοι οι κάτοικοι του σπιτιού εργάζονται από την ίδια τοποθεσία και χρησιμοποιούν το ίδιο δρομολογητή, είναι καλή ιδέα να εξασφαλίζεται ότι το ασύρματο δίκτυο μπορεί να αντέξει τη ροή των χρηστών. Έτσι είναι σημαντική η αναβάθμιση του δρομολογητή για εξ αποστάσεως συσκέψεις χωρίς ανεπαρκείς υπηρεσίες ή διακοπείσες κλήσεις.
 - ✓ Σύνδεση με τους συναδέλφους για αυξημένη αλληλεπίδραση, έστω και εικονικά. Η συνέχιση της επαφής, της συνάντησης, της συνομιλίας ακόμη και στα διαλείμματα από την εργασία, συμβάλει στο αίσθημα ότι η επικοινωνία και επαφή με τους συναδέλφους δεν έχει χαθεί λόγω της φυσικής απόστασης.
- Συνιστάται η χρήση μίας εργονομικής καρέκλας γραφείου έναντι της χρήσης μίας καρέκλας που προορίζεται για την τραπεζαρία ή για το καθιστικό, καθώς δε ευνοεί την για πολλές ώρες εργασία μπροστά από την οθόνη ενός υπολογιστή.
- Συνιστάται η χρήση κινητών ντουλαπιών σε τροχούς τροχοί, που παρέχουν εύκολη κινητικότητα και ευέλικτη αποθήκευση, καθώς και δυνατότητα εύκολα μεταφοράς σε διαφορετικούς χώρους του σπιτιού.
- Για την καλύτερη ακουστική κατά τη διάρκεια των εξ αποστάσεως συνεδριάσεων συνιστάται η χρήση ακουστικών υφασμάτινων πάνελ, που απομονώνουν τον ήχο στο χώρο του γραφείου και ευνοεί την ακρόαση από το κοινό στη άλλη άκρη της κλήσης. Για τον ίδιο λόγο συνιστάται και η χρήση ακουστικών.
- Εξασφάλιση ενός αποτελεσματικού φωτισμού, που θα αποτρέψει την κούραση των ματιών κατά τη χρήση του υπολογιστή. Αν δεν υπάρχει καλός φωτισμός στο δωμάτιο εργασίας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα φωτιστικό λαμπτήρα LED.

- Συνιστάται η τοποθέτηση του γραφείου κοντά σε ένα παράθυρο, που θα παρέχει καλό φυσικό φως και θα βοηθήσει με τις βιοφιλικές του ιδιότητες. Σε όλους αρέσει να είναι κοντά στη φύση και αυτό βελτιώνει την αίσθηση ευημερίας.
- Συνιστάται η χρήση επίπλων πολλαπλών χρήσεων με ενσωματωμένο αποθηκευτικό χώρο για την αποφυγή της αταξίας στο χώρο που θα εγκατασταθεί το γραφείο εργασίας.

Από την άλλη, λαμβάνοντας υπόψη την τυπολογία των εργαζόμενων, που εργάζονται στο σπίτι, τους τύπους των workhome κατοικιών, που παρουσιάστηκαν στο 2^ο Κεφάλαιο, καθώς και τις workhome κατοικίες, που παρουσιάστηκαν στη συνέχεια, διαπιστώνεται ότι ο σύγχρονος αρχιτέκτονας καλείται να λάβει υπόψη μία σειρά από σχεδιαστικά ζητήματα κατά τον σχεδιασμό σύγχρονων workhome κατοικιών, που περιλαμβάνουν χώρους εργασίας. Μάλιστα, λαμβάνοντας υπόψη την αυξημένη ανάγκη για κατοικίες, που θα περιλαμβάνουν χώρους εργασίας, λόγω της πανδημίας του COVID-19, τα ζητήματα, που συνοψίζονται παρακάτω αποκτούν ιδιαίτερη σημασία:

1. Ευελιξία της workhome κατοικίας: η ευελιξία αποτελεί μία ιδέα - πυρήνα κατά το σχεδιασμό σύγχρονων workhome κατοικιών. Η ευέλικτη κατοικία ορίζεται, σύμφωνα με τους από τους Schneider και Till (2007) ως η κατοικία που μπορεί να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες ανάγκες των χρηστών της. Ο ορισμός αυτός μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου και στη workhome κατοικία με τα επιχειρήματα υπέρ της είναι επιτακτικά. Ειδικότερα κοινωνικά δίνει τη δυνατότητα στους χρήστες να αναλάβουν τον έλεγχο του χώρου τους. Δημογραφικά σημαίνει ότι οι συγκεκριμένες κατοικίες μπορούν να προσαρμοστούν με την πάροδο του χρόνου σε νέα πρότυπα διαβίωσης και εργασίας, σε διαφορετικές επιδιώξεις χρηστών, ακόμη και σε πλήρεις αλλαγές χρήσης. Οικονομικά οδηγεί στην αποφυγή της παλαιότητας και του κόστους αναδιαμόρφωσης ή ανακαίνισης (Schneider και Till, 2007).

Ωστόσο η σημασία της ευελιξίας ποικίλει ανάλογα με τον εκάστοτε χρήστη της workhome κατοικίας και του πώς την αντιλαμβάνεται ο ίδιος με τα κριτήρια να ποικίλουν ανάλογα με την εργασία του εργαζόμενου, το μέγεθος της οικογένειάς του, τις μεταβαλλόμενες συνθήκες στη οικογένειά τους και ούτω καθεξής.

Σαν συνέπεια δεν υπάρχει κάποια απλή «εξίσωση», που μπορεί να καθοδηγήσει τον αρχιτέκτονα στο σχεδιασμό μίας workhome κατοικίας. Ωστόσο, η ευελιξία της εκάστοτε workhome κατοικίας μπορεί συγκεντρωτικά να ειπωθεί ότι είναι αποτέλεσμα του πόσο προσαρμόσιμοι και ευέλικτοι είναι οι ίδιοι οι χρήστες της και της ικανότητάς τους να αντιληφθούν τις μεταβαλλόμενες ανάγκες τους (στις οποίες

θα βασιστεί η ευελιξία της κατοικίας). Είναι επίσης αποτέλεσμα του πόσο η ευελιξία αυτή επιτρέπεται από τους κανόνες, που δημιουργούνται από την εκάστοτε κυβέρνηση και που καθορίζουν τί workhome κατοικίες μπορούν να κτισθούν και πώς μπορούν να κατοικηθούν.

2. Καθορισμένη ή ακαθόριστη αρχιτεκτονική προσέγγιση: ο όρος καθορισμένος χρησιμοποιείται αρχιτεκτονικά, για να αναφερθεί σε κτίρια σχεδιασμένα γύρω από μία σταθερή, προκαθορισμένη χρήση. Επομένως, μία καθορισμένη workhome κατοικία συνδυάζει διακριτά και σχεδιασμένα για το σκοπό στοιχεία διαμονής ή εργασίας. Οι δύο λειτουργίες εκφράζονται συχνά αρχιτεκτονικά και ευανάγνωστα από το. Ο όρος ακαθόριστος, σε αντίθεση, αναφέρεται σε κτίρια που έχουν σχεδιαστεί με αόριστη ή αβέβαιη χρήση (Schneider και Till, 2007). Οι ακαθόριστες workhome κατοικίες μπορεί να είναι αινιγματικά κτίρια, μη αποτελώντας κατοικίες ή χώρους εργασίας. Σχεδιάζονται για να προσαρμόζουν τα μεταβαλλόμενα πρότυπα ζωής και εργασίας, αντί να κάνουν διάκριση μεταξύ των δύο λειτουργιών με σταθερό και καθορισμένο τρόπο.

Οι καθορισμένες workhome κατοικίες, αν και καλύπτουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό τις ανάγκες των χρηστών, για τις οποίες κατεχοχήν κτίστηκαν, παρουσιάζουν το εξής πρόβλημα: αν ο σχεδιασμός είναι πολύ συγκεκριμένος, τότε η workhome κατοικία μπορεί να μην είναι επαρκώς προσαρμόσιμη για μελλοντική χρήση από κάποιον διαφορετικό ένοικο. Αυτός είναι ο λόγος, άλλωστε, που στην Ιαπωνία διάφορες κατοικίες κατεδαφίζονται αμέσως μόλις οι ένοικοί τους τις εγκαταλείψουν.

Οι ακαθόριστες, από την άλλη πλευρά, workhome κατοικίες ταιριάζουν σε οικιακούς εργαζόμενους με λιγότερο κατηγοριοποιημένες ή συγκεκριμένες χωρικές απαιτήσεις γεγονός που επιτρέπει τη μη σαφή διάκριση του οικιακού από το χώρο εργασίας. Έτσι μπορούν να χρησιμοποιηθούν από μία ποικιλία διαφορετικών τύπων εργαζόμενων από το σπίτι.

3. Ορατότητα ή μη ορατότητα: το αν η workhome κατοικία θα στοχεύσει να είναι προσβάσιμη/ ορατή στο κοινό ή όχι είναι μία παράμετρος που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά τον σχεδιασμό της, αφού για κάποια επαγγέλματα η δημόσια χρήση της workhome κατοικία λειτουργεί ως διαφημιστικό πλεονέκτημα, ενώ για άλλα ως ανασταλτικός παράγοντας στην εργασιακή παραγωγικότητα.
4. Ιδιωτική ή δημόσια workhome κατοικία: όμοια με παραπάνω για κάποια επαγγέλματα κρίνεται ως πλεονέκτημα ο χώρος εργασίας τους να είναι δημόσιος,

με στόχο το κοινό να επιλέγει να τον επισκέπτεται για αγοραστικούς σκοπούς. Βέβαια η αναλογία της δημόσιας και ιδιωτικής λειτουργίας μίας τέτοιας κατοικίας θα πρέπει να εξασφαλίζει την ιδιωτικότητα όταν ο εργαζόμενος δεν εργάζεται και ασχολείται με την προσωπική/ οικογενειακή του ζωή.

5. Θόρυβος ή ησυχία: η ακουστική μίας workhome κατοικίας, πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για επαγγέλματα που εκ φύσεως θορυβώδη, αφού ο θόρυβος του εργασιακού χώρου δε θα πρέπει να επηρεάζει της δραστηριότητες της οικιακής λειτουργίας της κατοικίας. Αντίστοιχα, για επαγγέλματα, που απαιτούν ησυχία, οι δραστηριότητες της οικιακής λειτουργίας της κατοικίας δε θα πρέπει να αναστέλλουν την ομαλή λειτουργία της εργασίας.
6. Καθαριότητα: όμοια και για λόγους όμοιους με παραπάνω, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σχεδιαστικά χαρακτηριστικά που θα αποτρέπουν τους χώρους διαμονής και τους χώρους εργασίας να «εισβάλουν» σε όρους «βρωμιάς» ο ένας στον άλλον.
7. Κλιματικές συνθήκες: αν και δεν αναδείχτηκαν σε σημαντική σχεδιαστική παράμετρο κατά τη διάρκεια της παρουσίασης των διαφορετικών workhome κατοικιών στην παρούσα εργασία, οι κλιματικές συνθήκες θα πρέπει να αποτελούν πρώτιστο σχεδιαστικό παράγοντα των workhome Κατοικιών, καθώς επηρεάζουν την παραγωγικότητα των εργαζόμενων ανεξαρτήτως επαγγέλματος, αφού εξασφαλίζουν συνθήκες εργασιακής άνεσης.
8. Απαιτήσεις του συνόλου των χρηστών: σε μία workhome κατοικία δε θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνο οι απαιτήσεις του εργαζόμενου μέλους, αλλά και οι απαιτήσεις των υπόλοιπων χρηστών της, αφού η workhome κατοικία δεν καλείται να καλύψει μόνο τις ανάγκες του εργαζόμενου μέλους, λειτουργώντας κυρίως ως εργασιακός χώρος, αλλά και τις ανάγκες της οικογένειάς του, λειτουργώντας έτσι ισορροπημένα και ως οικιακός χώρος.

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από όλα όσα ειπώθηκαν παραπάνω διαπιστώνεται ότι οι χώροι εργασίας εντός των κατοικιών μοιάζουν να εξελίχθηκαν από το μεσαίωνα μέχρι και τον 19^ο αιώνα από έναν χώρο που επί της ουσίας δε διαχωρίζονταν από την υπόλοιπη κατοικία σε έναν χώρο, που διακρινόταν από τις λοιπές οικιακές λειτουργίες μίας κατοικίας. Ωστόσο σε όλες τις περιπτώσεις μοιάζει να επηρεάστηκε από την κοινωνική τάξη των ανθρώπων, στους οποίους ανήκε η κατοικία εντός της οποίας ο εργασιακός αυτός χώρος εντασσόταν. Το μέγεθος και οι επιπτώσεις (θόρυβος και ούτω καθεξής) που είχε, εξαρτιόταν από το επάγγελμα και την οικονομική κατάσταση των ενοίκων της workhome κατοικίας, στην οποία ανήκε. Επιπλέον σε ότι αφορά τον αρχιτεκτονικό του σχεδιασμό μοιάζει κατά έναν τρόπο να είναι πανομοιότυπος με την έννοια ότι οι χώροι εργασίας εντάσσονται σε workhome κατοικίες, που δε διαφοροποιούνται σημαντικά σε ότι αφορά τον αρχιτεκτονικό τους σχεδιασμό.

Από την άλλη και από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μέχρι σήμερα, σταδιακά αποκτούν διαφορετικές διαστάσεις, χώρους και διαμορφώνονται με τα ατομικά κριτήρια του χρήστη, ενώ σχεδιάζονται στις workhome κατοικίες, για να αποτελέσουν μία ξεχωριστή λειτουργία, που όμως στις μελετώμενες περιπτώσεις δεν παύει να συνδέεται με την οικιακή λειτουργία. Σε ορισμένες περιπτώσεις εξακολουθούν να λειτουργούν ως ένα αδιαίρετο στοιχείο της workhome κατοικίας, ενώ πλέον γίνεται προσπάθεια να μην επιδρούν αρνητικά (θόρυβος, βρωμιά και ούτω καθεξής) είτε οι χώροι εργασίας στους χώρους διαμονής είτε το αντίστροφο. Επιπλέον, όπως οι workhome κατοικίες, στις οποίες εντάσσονται, έτσι και οι χώροι εργασίας, επηρεάζονται στον σχεδιασμό τους από τα διαφορετικά αρχιτεκτονικά κινήματα, ενώ διαμορφώνονται και με βάση το εξειδικευμένο κίνημα διαμονής/ εργασίας των workhome κατοικιών.

Πάνω από όλα, όμως, το πιο εμφανές χαρακτηριστικό είναι ότι πλέον οι χώροι εργασίας διαφοροποιούνται ως προς αρχιτεκτονικό τους σχεδιασμό, ακολουθώντας πλέον τις ατομικές απαιτήσεις του εκάστοτε χρήστη μίας workhome κατοικίας. Στο σχεδιασμό αυτό βέβαια θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μία σειρά από σχεδιαστικά ζητήματα, τα οποία σε ότι αφορά τις workhome κατοικίες και κατά συνέπεια και τους χώρους εργασίας και τα οποία θα συμβάλουν στην κάλυψη των αναγκών των χρηστών τους. Ειδικότερα τα ζητήματα αυτά σχετίζονται με την ευελιξία της workhome κατοικία, με το αν θα ακολουθηθεί μία καθορισμένη ή ακαθόριστη αρχιτεκτονική προσέγγιση, με την αναλογία/ ποσοστό ορατότητας, ιδιωτικότητας, θορύβου, καθαριότητας, καθώς και με τις κλιματικές συνθήκες και τις απαιτήσεις του συνόλου των χρηστών και όχι μόνο του εργαζόμενου.

Στον Πίνακα που ακολουθεί συνοψίζονται οι workhome κατοικίες, που μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και οι ομοιότητες που μπορούν να παρατηρηθούν όταν πρόκειται για διαφορετικές μεταξύ χώρες (βλέπε Αγγλία - Ελλάδα).

Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με κάποια επιμέρους στοιχεία, που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό του ίδιου του χώρου γραφείου, όπως ο επαρκής φωτισμός και η επιλογή των επίπλων, αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία στην σύγχρονη εποχή, που οι χώροι γραφείου εντός των κατοικιών, έχουν κατά κάποιο τρόπο επιβληθεί από την πανδημία του COVID-19.

Πίνακας 5.1 Σύνοψη των μελετώμενων workhome κατοικιών

Χρονική περίοδος	Χώρα/ χώρες	Γενικά χαρακτηριστικά περιόδου	Ειδικότεροι τύποι κατοικιών	Χαρακτηριστικά	Ομοιότητες
Μεσαίωνας (14 ^{ος} – 17 ^{ος} αιώνας)	Αγγλία	Καμία ουσιαστική διάκριση μεταξύ εργασίας και οικογενειακής ζωής ή μόνο μερικοί, απλοί χώροι που μετασχηματίζονταν για πολλαπλούς σκοπούς	Μακρόστενη αγροικία	Σπίτι και ο χώρος εργασίας για τις αγροτικές οικογένειες Αγροτικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες εντός της κατοικίας Διαχωρισμός χώρου ενοίκων και ζώων με ένα απλό πέρασμα	Πεδινές παραδοσιακές κατοικίες στην Ελλάδα της Οθωμανικής περιόδου
			Κατοικία του εμπόρου	Χώρος εργασίας στο ισόγειο και προσωπικοί χώροι στον παραπάνω όροφο με κοινούς χώρους σαλονιού, κουζίνας	
			Αρχοντικό	Αδιάκριτες οι δραστηριότητες της εργασίας και της οικογενειακής ζωής	
17 ^{ος} – 18 ^{ος} αιώνας		Μικρότεροι, λειτουργικά διαφοροποιημένοι χώροι, στους οποίους η διεξαγωγή εργασίας διαχωρίστηκε από τις άλλες πτυχές της καθημερινής ζωής	Μεγαλύτερες, συχνά μεγάλες, κατοικίες των αρχόντων	Σοφίτα – χώρος εργασίας Υπόλοιπη κατοικία – χώρος οικογενειακής ζωής Εργαστήρια στο πίσω χώρο της κατοικίας ή στον πάνω όροφο με τους κοινόχρηστους χώρους να διαχωρίζονται μόνο μερικώς για τους πιο ανειδίκευτους τεχνίτες	
			Ενδιάμεσης οικονομικής κατάστασης κατοικίες (οικογενειακές επιχειρήσεις)		
			Φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων workhome κτίρια (τεχνίτες)		
19 ^{ος} αιώνας		Κατοικίες διπλής χρήσης	Αγροικία - εργοστάσιο	Η σοφίτα αποτελεί χώρο εργασίας ηλεκτροκίνητης εργασίας και είναι και πάλι διαχωρισμένη από την υπόλοιπη κατοικία Κοινός χώρος εργασίας και καταστήματα στον τελευταίο όροφο κατοικιών – οικοδομικών τετραγώνων Ανεξάρτητα εργαστήρια δίπλα στις αγροικίες	
			Κατοικίες - καταστήματα	Ισόγειο εργαστήριο ή χώρος πωλήσεων με βιτρίνα και χώρος διαμονής από πάνω Κύριος χώρος διαβίωσης στο ισόγειο πίσω από το κατάστημα	

Χρονική περίοδος	Χώρα/ χώρες	Γενικά χαρακτηριστικά περιόδου		
20 ^{ος} – 21 ^{ος} αιώνας	Αγγλία Βέλγιο Ελλάδα ΗΠΑ Ιαπωνία	Κατοικίες – στούντιο ορόσημα αρχιτεκτονικής έκφρασης, ελευθερίας και δημιουργικότητας Ατομικές προσεγγίσεις και όχι κοινά αρχιτεκτονικά μοτίβα	Επικαλυπτόμενες λειτουργίες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Allen, T., Golden, T. και Shockley, K., 2015. How Effective Is Telecommuting? Assessing the Status of Our Scientific Findings. *Psychological Science in the Public Interest*, 16(2), σελ.40-68.

Andriessen, J., 1991. Mediated communication and new organizational forms. Στο: C. Cooper και I. Robertson, εκδ., *International Review of Industrial and Organizational Psychology*. John Wiley & Sons, σελ.17-70.

Archinform, 2021. <https://www.archinform.net/projekte/5502.htm>. Διαθέσιμο στην: <<https://www.archinform.net/projekte/5502.htm>> [Προσβάσιμο στις 18 Αυγούστου 2021].

Archiseek, 2021. *1877 – Public Baths, Kings Road, Chelsea, London*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.archiseek.com/2010/1877-public-baths-kings-road-chelsea-london/>> [Προσβάσιμο στις 2 Αυγούστου 2021].

Ashforth, B., Kreiner, G. και Fugate, M., 2000. All in a Day'S Work: Boundaries and Micro Role Transitions. *Academy of Management Review*, 25(3), σελ.472-491.

Banham, R., 1956. Ateliers D'Artistes: Paris studio Houses and the modern movement. *Architectural Review*, σελ.75-84.

Barnwell, P., Palmer, M. και Airs, M., 2004. *The vernacular workshop: from craft to industry, 1400-1900*. Council for British Archaeology.

Beño, M., 2018. Working in the Virtual World - an Approach to the “Home Office” Business Model Analysis. *Journal of Interdisciplinary Research*, 8(1), σελ.25-36.

Bentley, T., Teo, S., McLeod, L., Tan, F., Bosua, R. και Gloet, M., 2016. The role of organisational support in teleworker wellbeing: A socio-technical systems approach. *Applied Ergonomics*, 52, σελ.207-215.

Capital One, 2021. *Bringing the Office Home: Set Up a Home Workspace That Inspires Productivity*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.capitalonecareers.com/bringing-the-office-home-set-up-a-home-workspace-that-inspires-productivity-101-cul>> [Προσβάσιμο στις 20 Δεκεμβρίου 2021].

Carillo, K., Cachat-Rosset, G., Marsan, J., Saba, T. και Klarsfeld, A., 2020. Adjusting to epidemic-induced telework: empirical insights from teleworkers in France. *European Journal of Information Systems*, 30(1), σελ.69-88.

Collins, A., Hislop, D. και Cartwright, S., 2016. Social support in the workplace between teleworkers, office-based colleagues and supervisors. *New Technology, Work and Employment*, 31(2), σελ.161-175.

- Cross, A., 1906. *Public baths and wash-houses*. University of Michigan Library.
- David, D. και Alastair, C., 2018. *Victor Horta. The Architect of Art Nouveau*. Thames & Hudson Ltd.
- Davis, H., 2012. *Living Over the Store: Architecture and Local Urban Life*. Routledge.
- de Haro Garcia, J., 1997. Implications of telework for selection and training of personnel. Στο: F. Avallone, J. Arnold και K. De Witte, εκδ., *Volume 5: Feelings Work in Europe*. Guerini e Associati, σελ.345-350.
- Delanoëijje, J., Verbruggen, M. και Germeys, L., 2019. Boundary role transitions: A day-to-day approach to explain the effects of home-based telework on work-to-home conflict and home-to-work conflict. *Human Relations*, 72(12), σελ.1843-1868.
- Ellis, S., 2020. *Interview with Philip Sidney, of Penshurst Place*. Διαθέσιμο στην: <<https://britishheritage.com/royals/interview-philip-sidney-penshurst-place>> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- English Heritage, 2021. *HISTORY OF WHARRAM PERCY DESERTED MEDIEVAL VILLAGE*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/wharram-percy-deserted-medieval-village/history/>> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Ford, R. and Butts, M., 1991. Is Your Organization Ready for Telecommuting. *SAM Advanced Management Journal*, σελ.19-23.
- Forster, K., 2016. *Inside St Paul's Studios: a painters' workroom home*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/jan/24/inside-st-pauls-studios-a-painters-workroom-home>> [Προσβάσιμο στις 23 Ιουλίου 2021].
- Framework Knitters Museum, 2021. *History*. Διαθέσιμο στην: <<https://frameworkknittersmuseum.org.uk/about-us/history/>> [Προσβάσιμο στις 2 Αυγούστου 2021].
- Frank Lloyd Wright Foundation, 2021. *Oak Park Home & Studio*. Διαθέσιμο στην: <<https://franklloydwright.org/site/oak-park-home-studio/>> [Προσβάσιμο στις 23 Ιουλίου 2021].
- Gies, F. και Gies, J., 1990. *Life in a Medieval Village*. Harper and Row.
- Gies, F. και Gies, J., 1999. *Daily life in medieval times*. Black Dog & Leventhal Publishers.
- Golden, T., Veiga, J. και Dino, R., 2008. The impact of professional isolation on teleworker job performance and turnover intentions: Does time spent teleworking, interacting face-to-face, or having access to communication-enhancing technology matter? *Journal of Applied Psychology*, 93(6), σελ.1412-1421.
- Grant, K., 1985. How Practical Is Teleworking? *Canadian Datasystems*, 17(8), σελ.25.

- Gray, M., Hodson, N. και Gordon, G., 1995. *Teleworking explained*. Wiley.
- Greer, T. και Payne, S., 2014. Overcoming telework challenges: Outcomes of successful telework strategies. *The Psychologist-Manager Journal*, 17(2), σελ.87-111.
- Handy, C., 1995. Trust and the virtual organisation. *Harvard Business Review*, 73(3), σελ.40-50.
- Handy, S. και Mokhtarian, P., 1996. The future of telecommuting. *Futures*, 28(3), σελ.227-240.
- Harrington, E., 1996. *Frank Lloyd Wright Home and Studio, Oak Park*. Edition Axel Menges.
- Higgins, N., 2021. *Corson/ Heisner Live Work House*. Διαθέσιμο στην: <<https://itsadesignlifeblog.wordpress.com/2017/03/06/corson-weisner-live-work-house/>> [Προσβάσιμο στις 18 Αυγούστου 2021].
- Historic England, 2021. *Medieval peasant house*. Διαθέσιμο στην: <<https://images.historicenglandservices.org.uk/heritage/reconstructing-past-medieval-life-illustrations/medieval-peasant-house-n090117-7569595.html>> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Holliss, F., 2015. *Beyond Live/Work: The Architecture of Home-based Work*. Routledge.
- Holliss, F., 2019. Cash's One Hundred Cottage Factory, Coventry (GB). *Delft Architectural Studies on Housing (DASH)*, 15, σελ.74-81.
- Horta Museum, 2021. *Horta Museum*. Διαθέσιμο στην: <<https://en.wikiarquitectura.com/building/horta-museum/>> [Προσβάσιμο στις 23 Ιουλίου 2021].
- Horton, G., 2011. *The indicator: Atelier Atelier*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.archdaily.com/114663/the-indicator-atelier-atelier>> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Huws, U., 1994 α). *Teleworking*. European Commission's Employment Task Force.
- Huws, U., 1994 β). Teleworking: Facing up to the future. *Industrial Relations Review & Report*, 563, σελ.9-11.
- Huws, U., Korte, W. και Robinson, S., 1993. *Telework: Towards the elusive office*. Wiley.
- Kinfolk*, 2018. Maison de Verre. (30), σελ.1-8.
- IRS, 1996. Teleworking in Europe: Part One. *European Industrial Relations Review*, 268, σελ.17-20.

- IRS, 1996. Turn on, tune in, churn out--a survey of teleworking. *IRS Employment Review*, 609, σελ.6-15.
- Kaplan, S., Engelsted, L., Lei, X. και Lockwood, K., 2017. Unpackaging Manager Mistrust in Allowing Telework: Comparing and Integrating Theoretical Perspectives. *Journal of Business and Psychology*, 33(3), σελ.365-382.
- Kelly, M., 1985. The Next Workplace Revolution: Telecommuting. *Supervisory Management*, 30(10), σελ.2-7.
- Kniffin, K., Narayanan, J., Anseel, F., Antonakis, J., Ashford, S., Bakker, A., Bamberger, P., Bapuji, H., Bhave, D., Choi, V., Creary, S., Demerouti, E., Flynn, F., Gelfand, M., Greer, L., Johns, G., Kesebir, S., Klein, P., Lee, S., Ozcelik, H., Petriglieri, J., Rothbard, N., Rudolph, C., Shaw, J., Sirola, N., Wanberg, C., Whillans, A., Wilmoth, M. και Vugt, M., 2021. COVID-19 and the workplace: Implications, issues, and insights for future research and action. *American Psychologist*, 76(1), σελ.63-77.
- Leslie M. Stern Design, 2020. *Carving Out an Efficient Home Office during the COVID-19 Pandemic*. Διαθέσιμο στην: <<https://lesliemsterndesign.com/blog-2020-efficient-home-office-during-COVID-19.php>> [Προσβάσιμο στις 20 Δεκεμβρίου 2021].
- Les Couleurs Le Corbusier, 2021. *Studio-Apartment Le Corbusier*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.lescouleurs.ch/en/journal/posts/studio-apartment-le-corbusier-experiments-of-architectural-colour-theory>> [Προσβάσιμο στις 13 Ιουλίου 2021].
- Lupu, V., 2017. TELEWORKING AND ITS BENEFITS ON WORK-LIFE BALANCE. *4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2017, MODERN SCIENCE*, σελ.1-14.
- Mammen, S., 2020. *Design ideas for your home office, post-COVID-19*. Διαθέσιμο στην: <<https://housing.com/news/design-ideas-for-your-home-office-post-covid-19/>> [Προσβάσιμο στις 20 Δεκεμβρίου 2021].
- Meirion-Jones, G., 1973. The Long-House in Brittany: A Provisional Assessment. *Post-Medieval Archaeology*, 7(1), σελ.1-19.
- Moon, C. και Stanworth, C., 1999. Ethics and Empowerment: Managerial Discourse and the Case of Teleworking. *Ethics and Empowerment*, σελ.326-343.
- Nilles, J. και Carlson, F., 2007. *The Telecommunications-transportation tradeoff*. BookSurge Publishing.
- OECD, 2020. *Inclusive Entrepreneurship Policies, Country Assessment Notes. Greece 2020*. OECD.

- OfHouses, 2021. *Corson-Heisner Live/Work House*. Διαθέσιμο στην: <<https://ofhouses.com/post/190434381329/757-richard-stacy-tanner-leddy-maytum-stacy>> [Προσβάσιμο στις 18 Αυγούστου 2021].
- Olson, M., 1989. Work at home for computer professionals: current attitudes and future prospects. *ACM Transactions on Information Systems*, 7(4), σελ.317-338.
- Pinterest, 2021. “*Medieval World*” in *Usborne Quicklinks | Viking house*. Διαθέσιμο στην: <<https://gr.pinterest.com/pin/360991726362147072/>> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Prest, J., 1960. *The Industrial Revolution in Coventry*. Oxford University Press.
- Reddit, 2021. *Nordic medieval longhouse*. Διαθέσιμο στην: <https://www.reddit.com/r/ArchitecturePorn/comments/fjq1y/nordic_medieval_longhouse_1440720/> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Regenye, S., 1985. Telecommuting. *Journal of Information Management*, 6(2), σελ.15-23.
- Richter, A., 2020. Locked-down digital work. *International Journal of Information Management*, 55, p.102157.
- Sarah Wigglesworth Architects, 2021. *Stock Orchard Street*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.swarch.co.uk/work/stock-orchard-street/>> [Προσβάσιμο στις 18 Αυγούστου 2021].
- Sardar, Z., 2008. *Batles' Potrero Hill home echoes the past*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.sfgate.com/homeandgarden/article/Batles-Potrero-Hill-home-echoes-the-past-3260432.php>> [Προσβάσιμο στις 18 Αυγούστου 2021].
- Schneider, T. και Till, J., 2007. *Flexible Housing*. Architectural Press.
- Shamir, B. και Salomon, I., 1985. Work-At-Home and the Quality of Working Life. *Academy of Management Review*, 10(3), σελ.455-464.
- Sheppard, F., 1957. *Survey of London, Volume XXVII Spitalfields and Mile End New Town, the Parishes of Christ Church and All Saints and the Liberties of Norton Folgate and the Old Artillery Ground*. Athlone Press.
- Sullivan, C. και Lewis, S., 2001. Home-based Telework, Gender, and the Synchronization of Work and Family: Perspectives of Teleworkers and their Co-residents. *Gender, Work & Organization*, 8(2), σελ.123-145.
- The Workhome Project, 2021. *A brief history of the workhome*. Διαθέσιμο στην: <<http://www.theworkhome.com/history-workhome/>> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Tomalin, C., 2002. *Samuel Pepys: The Unequalled Self*. Viking.

- Turner, L., 2014. *San Diego Live/Work Spaces Are Micro, Too*. Διαθέσιμο στην: <https://dc.urbanturf.com/articles/blog/a_san_diego_live_work_space_is_micro_too/8800> [Προσβάσιμο στις 26 Ιουλίου 2021].
- Van der Doef, M. και Maes, S., 1999. The Job Demand-Control (-Support) Model and psychological well-being: A review of 20 years of empirical research. *Work & Stress*, 13(2), σελ.87-114.
- Van der Widen, J., Taillieu, T., Poolman, J. και Zuilichem, J., 1993. Telework: Dispersed Organizational Activity and New Forms of Spatial-Temporal Co-ordination and Control. *European Work and Organizational Psychologist*, 3(2), σελ.145-162.
- Vellay, D., 2007. *La Maison de Verre*. Thames & Hudson.
- Walkley, G., 1994. *Artists' Houses in London 1764-1914*. Scholar Press.
- Wienclaw, R., 2019. *Telecommuting*. Salem Press Encyclopedia.
- World-Architects, 2021. *Atelier Bow-Wow*. Διαθέσιμο στην: <<https://www.world-architects.com/en/atelier-bow-wow-tokyo/project/house-and-atelier-bow-wow>> [Προσβάσιμο στις 18 Αυγούστου 2021].
- DecoBook, 2021. Ελληνική παραδοσιακή κατοικία: Οι βασικοί τύποι. Διαθέσιμο στην: <<https://www.decobook.gr/design-history/elliniki-paradosiaki-katoikia-oi-vasikoi-typoi>> [Προσβάσιμο στις 15 Φεβρουαρίου 2021].
- Τσιμερέκη, Α., 2013. *Αίγινα, Τόπος και Αρχιτεκτονική*. ΕΜΠ.
- Τσιρμπινίδου, Β., 2018. *Μοντερνισμός (Δημήτρης Πικιώνης (1887-1968)-Οικία-Εργαστήριο Φρόσως Ευθυμιάδη-Μενεγάκη», 1949). Μοντερνισμός στην τέχνη Φρόσως Ευθυμιάδη-Μενεγάκη», «Νύμφη» 1960.*
- Ψιλόπουλος, Α., 2021. *Σπίτια της ηπειρωτικής Ελλάδας. Μορφολογία και κατασκευαστικές λογικές*. Παρουσίαση στο μάθημα «Αρχιτεκτονική Εσωτερικών Χώρων σε Παραδοσιακά Κελύφη: Κατασκευαστικές λογικές» του ΤΕΙ Αθήνας. Διαθέσιμη στην: <https://ocp.teiath.gr/courses/DIAK_UNDER100/> [Προσβάσιμο στις 15 Φεβρουαρίου 2021].